

DR. TÓTH TIHAMÉR

A VIKTIMOLÓGIA ISMERETELMÉLETE

**A VIKTIMOLÓGIA TÖRTÉNETE
ÉS VIZSGÁLÓDÁSÁNAK TÁRGYA**

I. A SÉRTETT VÉDELME A JOGTÖRTÉNET FOLYAMATÁBAN

II. A VIKTIMOLÓGIA BŰNÜGYI ISMERETRENDSZER KIFEJLŐDÉSE

III. A VIKTIMOLÓGIA VIZSGÁLÓDÁSÁNAK TERÜLETE ÉS AKTUALITÁSA

BUDAPEST, 2003

TARTALOM

ELŐSZÓ

I. A SÉRTETT VÉDELME A JOGTÖRTÉNET FOLYAMATÁBAN

1. A TÖRTÉNETI SZEMLELET JELENTŐSÉGE
2. AZ EMBER NATURÁLIS VÉDELME
3. A SÉRTETT VÉDELMÉNEK DIFFERENCIÁLÓDÁSA
4. A TÖMEGMÉRETŰ BŰNÖZÉS ÁLDOZATAINAK OLTALMAZÁSA
5. A SÉRTETT FIGYELEMBEVÉTELÉNEK ÚJJÁÉLEDÉSE
6. A SÉRTETT KEZDEMÉNYEZŐ SZEREPE A BŰNCSELEKMÉNYEK ÜLDÖZÉSÉBEN
7. A KRIMINOLÓGIA ALAPÍTÓI AZ ÁLDOZATOKRÓL

II. A VIKTIMOLÓGIA BŰNÜGYI ISMERETRENDSZER KIFEJLŐDÉSE

1. A VIKTIMOLÓGIA KIALAKULÁSA
2. A VIKTIMOLÓGIA MEGALAPÍTÓJÁNAK ÉLETÚTJA ÉS NÉZETEI
3. A VIKTIMOLÓGIA MEGÍTÉLÉSÉVEL KAPCSOLATOS SZEMLELETEK
4. AZ ÁLDOZATI TIPOLÓGIÁKRÓL

III. A VIKTIMOLÓGIA VIZSGÁLÓDÁSÁNAK TERÜLETE ÉS AKTUALITÁSA

1. AZ ÁLDOZAT SZÓ ÉRTELMEZÉSE
2. VIKTIMOLÓGIA A NEMZETKÖZI FÓRUMOKON
3. A VIKTIMOLÓGIA FOGALMA, TÁRGYA ÉS CÉLJA
4. A VIKTIMOLÓGIA HELYÉNEK MEGÍTÉLÉSE
5. A VIKTIMOLÓGIA MAGYARORSZÁGON
6. A VIKTIMOLÓGIA AKTUALITÁSA

JEGYZETEK, PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE

ELŐSZÓ

A viktimológia a bűnözés áldozatainak problémáit vizsgáló bűnügyi ismeret rendszer.

Az áldozatokra irányuló figyelem, több mint fél évszázada vette kezdetét és egyre jobban gazdagodott, mind a nemzetközi, mind a hazai és külföldi szakirodalomban, ámbár hagyományai évezredes múltú. A bűnözés áldozataira vonatkozó ismeretek – mint a védelem tárgyáról, mint a bűnüldözésben való szerepéről, valamint oltalmazásának módjáról – a jog fejlődés minden korszakában megtalálható.

A sértett védelmének jogtörténete során bemutatjuk naturális védelmét, majd magán és közhatalmi igazságszolgáltatásban jogainak fokozatos, majd teljes semmibe vételét. Több évszázad után a polgári társadalom fejlődésének eredményeként ismét figyelembe vették a sértett érdekeit, sérelmének orvoslását, részére hatékonyabb igazságszolgáltatást és elégtételszerzést. Az áldozat iránti figyelem a kriminológiai művekben egyre gazdagodott. A több tényezős kriminológiai irányzat a viktimológia kialakulását eredményezte.

A viktimológiai bűnügyi ismeretek megalapítójának nézeteit és fogalom rendszerét tárgyalva figyelembe vettük az *ENSZ bűnmegelőzéssel és bűnelkövetőkkel való bánásmóddal foglalkozó 1985 évi ajánlásait*, valamint *jelentősebb szakirodalmi közleményekben* lévő felfogásokat és ez alapján *határoztuk meg a viktimológia fogalomrendszerét, tárgyát, valamint aktualitását.*

A bűnözés a társadalmi közérzetet erőteljesen zavaró tömegjelenséggé vált. Bűnügyi tapasztalatok igazolják, hogy nem mindenkit fenyeget egyformán kriminális veszélyeztetettség. Egyesek személyiségük jellemzői, a tétlessel való kapcsolatuk miatt az átlagosnál gyakrabban válhatnak a bűnözés áldozataivá.

A tömegméretű bűnözés visszaszorításában tekintettel kell lenni az ember személyiségét, javait és jogait sértő, károsító illetve veszélyeztető bűncselekmények sértettjeinek problémáira.

Felismerhető, hogy a bűnözés nem lehet csak a tettes kriminális személyiségzavarával magyarázni. A vele szembeni büntetőjogi felelősségre vonás, büntetésvégrehajtás és utógondozás nem elégséges eszköz a bűnözés elleni eredményes küzdelemhez, és az elkövetést lehetővé tevő felderített okok és körülmények megszüntetése sem.

A bűncselekmények megjelenési formáit, okait és elkövetésének feltételeit aktuális társadalmi folyamat részeként lehet vizsgálni, mégpedig a sértettel kapcsolatos tényezők figyelembe vételével.

A viktimológia célkitűzése, hogy az áldozat szempontjából, annak hatékonyabb védelme érdekében elősegítse a bűnözés ellen folytatott hatásosabb küzdelmet.

I. A SÉRTETT VÉDELME A JOGTÖRTÉNET FOLYAMATÁBAN

1. A TÖRTÉNETI SZEMLELET JELENTŐSÉGE

2. AZ EMBER NATURÁLIS VÉDELME

3. A SÉRTETT VÉDELMÉNEK DIFFERENCIÁLÓDÁSA

4. A TÖMEGMÉRETŰ BŰNÖZÉS ÁLDOZATAINAK OLTALMAZÁSA

5. A SÉRTETT FIGYELEMBEVÉTELÉNEK ÚJJÁÉLEDÉSE

6. A SÉRTETT KEZDEMÉNYEZŐ SZEREPE A BŰNÜLDÖZÉSÉBEN

7. A KRIMINOLÓGIA ALAPÍTÓI AZ ÁLDOZATOKRÓL

1. A TÖRTÉNETI SZEMLÉLET JELENTŐSÉGE

Minden tudomány *egyetemes*, amiből adódik időbeliségük, egymásra épültségük. Feltételezi az előző nemzedékek által felhalmozott tudományos ismeretek egészének rendszerezett tudását, az elődök munkájának felhasználását.

A visszapillantásnak nemcsak tudománytörténetileg, hanem a tudomány további előrehaladásának az adott társadalmi probléma megoldásának szempontjából is jelentősége van. Szoros értelemben véve hiányoznak belőle – legalábbis közvetlen módon már nem észlelhető – az előző társadalmakban kialakult és hosszabb-rövidebb ideig uralkodó eszmei áramlatok, bölcséleti felfogások. *A történeti visszatekintés* ennek ellenére szükséges, sőt nélkülözhetetlen, mert *megvilágítja a társadalmi problémák felőli gondolkodás kezdetének, majd fokozatosan bontakozó gazdagodásának eredetét és tanulságos fejezetét, fő irányvonalait*. Ezek többnyire – jelenleg önmaguk teljességében tudományosan ugyan már nem helytállóak, egyes részei sok vonatkozásban könnyen bírálhatók, de – az adott történelmi társadalmi korszakban nem egy esetben haladó eszmének számítottak.

Ezek az ismeretek vezettek el a jelenlegi tudományok alapjainak kialakulásához, és további fejlődésükhöz is támpontként szolgálhatnak.

A vizsgált problémakör kezdete kibontakozásának megismerése mind a tudományosság, mind pedig az adott kérdés dialektikus megközelítése szempontjából jelentős. Minden fontos társadalmi kérdéshez komolyan és határozottan csak akkor lehet hozzányúlni, ha történelmi visszapillantást teszünk annak egész fejlődésére.

A történelem kétszeresen hasznos: példákat és ítéleteket nyújt. A jövő sem volna lehetséges, ha nem volnának meg csírái a jelenben.

Mindezekből adódik, hogy a történelmi szemléletmód nélkülözhetetlen a tudományos igényű témafeldolgozáshoz.

Tudománytörténeti hagyomány, hogy amikor egy-egy alapvető nézetet, ismeretet meghatározott személy munkásságának művéhez, megjelenéséhez kapcsolnak, gyakran tapasztalható, hogy a benne kifejtett gondolatokat többnyire nem is az illető munkálta ki először. A nézetek – egyes vonatkozásaikban – több korabeli vagy azt megelőzően élt szerző művéből kristályosodott ki, amelyet az adott irányzat vezető képviselője rendszerezve, újabbakkal kiegészítve foglalt egybe és tett közzé.

Ugyanez vonatkozik a viktimológiára is, amely tárgykör egyes gondolati csírái már fellelhetők a görög klasszikusok műveiben és társadalmi fejlődésünk csaknem valamennyi korszakának, tudományos irányzatának jogfilozófiai és szociális ismereteinek bizonyos vonatkozásaiban.

2. AZ EMBER NATURÁLIS VÉDELME

Az emberi élet társadalmi jellegének kialakulásától kezdve *az egyén* – elsősorban alapvető életfeltételeinek biztosítása és személyes biztonsága érdekében – *közössége védelmére szorult*.¹ Már az állam keletkezése előtti ősközösségi társadalom szerkezetének egyik fő vonásához tartozott az a szokás is, hogy a vérségi, rokoni kapcsolatok alapján létrejött törzs, nemzetség, (gens) tagjai kötelesek voltak egymásnak kölcsönös segítséget, védelmet, támogatást nyújtani.

A közösségi sérelmek – mint például a nemzeti határok megsértése, a nőrablás más törzsből stb. – mellett a súlyosabb egyéni sérelmeket is az egész nemzetség magáénak vallotta, és annak megtorlásában tevékenyen részt vállalt. *A nemzetség a közösség erejével egyformán védte meg az egyes tagjait – mind a közösséghez tartozót, mind pedig az idegent* – más személyek olyan *támadásaitól*, amelyek sértették elsősorban biológiai létét – életét, testi épségét –, valamint a társadalmilag elismert személyes érdekeit.

A társadalomellenes magatartást tanúsító közösségi tagokat – *kényszerintézkedésként* – a törzsből, a nemzetségből kivetették, *elűzték* (aquae et ignis interdicto), az idegen részéről elkövetett sértést pedig megtorolták. A megtorlás a *vérbosszú* volt, amely kezdetben a bűnösségtől, az okozott sérelem, a kár mértékétől függetlenül nemcsak az elkövetőre, hanem a közeli vérségi rokonaira, esetleg törzsének, nemzetségének tagjaira is kiterjedt. Ez szükségszerűen új sértést, így újabb vérbosszút, nemegyszer hosszú ideig tartó viszálykodást eredményezett, és az érintett törzseknek teljes vagy részleges kipusztulásához vezetett. A sérelmek megtorlásának effajta módja tulajdonképpen sok ártatlan áldozatot is követelt.

A társadalmi élet fejlődése a *mértékarányosság felismerését*, a sérelmek miatti elégtétel-szerzés módját alapvetően befolyásolta.

Bár a megtorlás alapja a vérbosszú maradt, de az már nem volt korlátlan. Megelőzően az elkövető nemzetségének tanácsa a megsértettnek vagy törzsének elégtételt ajánlott fel, rendszerint sajnálkozásának kifejezésére és értékes engesztelő ajándék felkínálása által (*vérdíj, váltságdíj*). Ha az elégtételt az áldozat, illetve nemzetsége elfogadta, az ügy el volt intézve. Ellenkező esetben került sor a bosszúra, de csak a sérelemmel arányosabban, megengedett módon, meghatározott cselekmények (gyilkosság, nőrablás, testi sértés) körében, amelyet kijelölt személy: a sértett vagy annak legközvetlenebb rokonai korlátozott ideig hajthattak végre, amely elől biztonságot jelentő menedékhelyre lehetett menekülni. *A sértettnek joga volt a váltságdíjat elfogadni, vagy a megtorlásban tevékenyen részt venni.*

Az ősközösségi társadalomban tehát az emberek természetes igazságérzetéhez tartozott, hogy mindazokért az egyéni sérelmekért, amelyeket a közösség elítélt, megtorlásában részt vállalt – a sérelmet meghaladó vagy azzal arányos mértékű –, kárpótlást és elégtételt szerezzenek a szenvedő félnek vagy közvetlen hozzátartozóinak, közössége tagjainak.

Ezt az időszakot a büntetőjog-történet – az egyéni bosszúnál és magánháborúnál fejlettebbnek – *a magán igazságszolgáltatás korszakának* nevezi.

A viktimológiai szakirodalom e korszakot az *áldozat aranykorának* (the Golden Age of the Victim) nevezi², mégpedig két okból.

Egyrészt azért, mert az egyént is ért, a közösség által veszélyesnek tartott cselekmények miatt csak a cselekvő, a tettes és vérrokonsága volt, mégpedig a bűnösségi foktól, a sértett helyzetétől és magatartásától jóformán függetlenül objektíven felelős. *Az áldozat csak a sértett fél szerepét élvezte, anélkül, hogy belekerült volna a cselekmény okságának és értékelésének bonyolult hálójába.*

Másfelől azért, mert a megsértett egyénnek, illetve szűk vérségi közösségének kizárólagos szerepe volt mind a megtorlásban, mind pedig a jóvátétel elfogadásában. A sérelem, a bántalmazás, a támadás társadalomra veszélyesnek ítélt tény volt, amely alapul szolgált olyan kényszerintézkedésekhez, amelyek a *sértettnek nemcsak elégtételt szolgáltattak, hanem mind nagyobb előnyt, hasznot biztosítottak.*

Mindennek ellenére a *naturális igazságszolgáltatás* megközelítőleg sem volt a sérelmet szenvedettnek – sőt gyakran közössége tagjainak sem – előnyös, kedvező. A vérbosszú teljesítése a kárpótlás megszerzése, *az áldozatnak és vérrokonságának nehéz, terhes,*

rendkívül veszélyes, gyakran kétes végkimenetelű kötelessége is volt, amely elől azért nem térhetett ki, mert ez egyben és elsősorban garanciális eszköze is volt a kialakulóban lévő társadalmi közösségi rend, az együttélési szabályok fenntartásának. Ugyanis ebben a történelmi korszakban nem volt a néptől elkülönült külön védelmi, rendfenntartó, felfegyverzett, hatalmi-politikai szervezet vagy apparátus. A primitív népek a létükért, a biztonságukért folytatott élethalálharcban természetes módon, természetes eszközökkel védték meg a lehetőségük szerinti kényszerítő intézkedések alkalmazásával magukat, és ebben az áldozat csupán eszköz volt.

Kezdetben a társadalom minden, az egyén semmi. Ennek következtében a legintenzívebb társadalmi érzelmek kapcsolják az egyént a kollektivitáshoz: a kollektivitás önmaga célja. Az ember csak eszköznek számít a kezében; úgy tetszik, hogy kollektivitástól kapja minden jogát, nem lehet kiváltsága azzal szemben, mert a kollektivitás felett nem állhat semmi. A dolgok azonban fokozatosan megváltoznak. Minél inkább nőnek és telítődnek a társadalmak, annál bonyolultabbá válnak, fokozódik a munkamegosztás, sokasodnak az egyéni különbségek.

3. A SÉRTETT VÉDELME NEK DIFFERENCIÁLÓDÁSA

A termelőerők fejlődésével, a munkamegosztás új formáinak létrejöttével, a kizárólag vérségi rokoni alapon egyesült különböző törzsek kapcsolatba kerültek egymással, tagjaik keveredtek, és mind erőteljesebben a közös lakóhely, a terület foglalta egységbe az embereket.

*A magántulajdon létrejötte és annak mértéke alapján a közösségi tagok között differenciálódás keletkezett, a vagyoni helyzetük szerint tagozódtak, ami a különálló közhatalom fokozatos kialakulásához, az állam és jog megjelenéséhez, vagyis a kizsákmányoló társadalmak korszakához, azok évezredes történetéhez vezetett.*³

A mindinkább kialakuló közhatalom azonban már a mértéktelen és brutális erőszakot korlátozta, végrehajtását szabályozta, ellenőrizte, majd gyakorlását magához ragadta, és az elégtétel hasznából pedig mind nagyobb mértékű részesedést követelt.

Az erőszaknak sajátos szerepe alakult ki a történelemben.

Az ősközösségi társadalomban a létfenntartás és az önvédelem megszokásosabb eszköze volt a fizikai erőszak.

Az államiság kialakulása, szervezetségének bővülése, más népek és a kizsákmányoltak elnyomása, a közállapotok meghatározott szinten történő biztonságos fenntartása mind-mind *a fizikai erőszak monopóliumát* igényli. Ez mindig eszköz volt, s a gazdasági előny volt a cél, mert az erőszakot lényegében a gazdasági helyzet szolgálatába állították.

Ezzel egyidejűleg létrejött az a sajátos vonás is, hogy csak az állam számít az erőszakhoz való jog egyedüli forrásának, és – *Max Weber* szerint – bármilyen más szervezetnek, magán-személynek az erőszakhoz való jogát csak akkor ismerik el, ha az állam engedélyezi az alkalmazását. Ezáltal az emberek erőszakon alapuló önvédelmi jogosultsága korlátozódott, különböző feltételekhez kötődött.

A közhatalmi (majd állami) igazságszolgáltatás fokozatosan alakult ki.

Az ókor egyik legértékesebb etnográfiai adaléka Róma egyik legnagyobb történetírója, *Cajus Cornelius Tacitus* – katonai vagy polgári tisztviselőként szerzett – személyes tapasztalaton alapuló *Germánia* című tanulmánya, amelyben *egy ősi nemzet állapotát rajzolta meg*. Ebben többek között egyértelműen utal egyrészt a vérbosszúra – amelyet nem kegyetlensége, hanem

az abban részt vevő személyek vérrokonsága miatt neveztek annak –, másfelől a kompenzációra és az osztálytársadalom kialakulásának kezdeteivel összefüggő differenciálódásra.

„Az atyának s a rokonoknak szintúgy ellensége, mint baráti viszonyait mindenki tartozik magára vállalni; de az ellenséges viszony sem marad engesztelhetetlen, ami hasznos a közérdek tekintetében, mert szabad alkotmány mellett veszélyesek a viszálykodások.”

A büntetések a vétséghez képest különböznek. A súlyosabb esetekben különféle kivégzéseket alkalmaznak, de „könnyebb kihágásokért” is jár arányos büntetés: az elmarasztaltakat bizonyos számú ló és marha fizetésére bírságot adják. A bírságnak azonban csak *egy részét* kapja az „akinek az elégtétel kijár, vagy rokonai”, *a másik része* „a királynak, vagy a közösségnek” fizetetik.

E műben találunk utalást arra is, hogy *az ősközösség felbomlásával párhuzamosan az emberek közötti társadalmi helyzet alapvetően befolyásolta a védelmüket és felelősségre vonásuk jellegét is*. A szabad és nemes emberek megküzdének. A rabszolgát korbácsolással, bilincsel, munkával fenyítik: ha megölik, „tettük büntetlen marad”. A szabadon bocsátottak nem sokkal állnak a rabszolgák fölött.

A megindult állami élet mind többoldalú és egyre bonyolódó folyamata kihatott az emberi közösségekre, azok egyes tagjaira, veszélyesnek ítélt cselekmények megítélésére, visszaszorításuk módjára és eszközeire is.

Az emberek mind szélesebbre bővülő személyiségének – a társadalmi fejlődés kezdeti szakaszában kialakult – védelme mindig helyet kapott az állam és jog által védett értékek sorában. Ez tartalmában, formájában mindig a legszorosabb kapcsolatban állt a cselekvő, meghatározó funkciót és szerepet betöltő egyénnel, elsősorban annak helyzetével.

A természetes igazságszolgáltatással szemben az állam és jog kifejlődésének kezdetétől *az ember személyiségének jogi és ezen belül büntetőjogi eszközökkel való védelme, az ellene vétők felelősségre vonása* aszerint is *differenciálódott*, hogy

- a sérelmet szenvedett és azt okozó elkövető egyénnek milyen volt a *társadalmi helyzete*;
- volt-e a sértettnek előzetesen bűncselekmény elkövetésére ösztönző *magatartása*;
- az áldozat és az elkövető előzőleg milyen jellegű *kapcsolatban* állt egymással.

Ezzel egyidejűleg fokozatosan *kialakult a közbüntetés*, amely a büntetettben már nem csupán az egyén megsértését látja, amelyért részére meghatározott kártérítést (fájdalomdíjat) fizetnek.

*A bűncselekmények üldözése közüggé, az egyéni sérelmek pedig magánüggé váltak.*⁴

Ez a társadalomban, a közösségben élő ember személyiségének védelmére is kihatott, mégpedig több szempontból is.⁵

A sérelem megtorlásáról már nem az egész törzs, a közösség, hanem egy másokat igazgató, különleges apparátus gondoskodott, olyan felfegyverzett csoportok, amelyeknek állandóan a rendelkezésükre álltak börtönök és mások akaratának erőszak alá rendelését szolgáló egyéb eszközök.

Ez a tény alapvetően befolyásolta az adott államban élő egyén védelmének kereteit.

A rabszolgaság idején – az akkor legelőrehaladottabb, legcivilizáltabb, legműveltebb országokban, az ókori *Görögországban* és *Rómában* – az alapvető tény az volt, hogy a rabszolgákat nem tekintették embernek. A gyilkosságról szóló törvény – nem is említve az emberi személyiség védelméről szóló egyéb törvényeket – a rabszolgákra nem vonatkozott. A törvény csak a rabszolgatartókat védte mint egyedül elismert teljes jogú polgárokat. A rabszolgatartók élvezték az összes jogot, a rabszolga pedig a törvény értelmében csupán tárgy

volt, s azon bármiféle erőszakot el lehetett követni, sőt még a rabszolga meggyilkolását sem tekintették bűnnek.

Justinianus kelet-római császár (uralkodott: 527–565) kódexében olvasható: Ha ura egy rabszolgát megvesszőztet, vagy megkorbácsoltat, vagy bilincsbe veret, és az a bánásmód miatt néhány napon belül meghal, nem kell büntetéstől félnie a rabszolga halála miatt. Felelősséggel csak akkor tartozott, ha mértéktelenül élve a jogával barbár kegyetlenségre vallott az eljárás.

Más rabszolgájának jogtalan megölése – a *Gai Institutionum commentarii quattuor* szerint –, akárcsak más barmának megölése, károkozásnak minősült, az elkövető tartozott a tulajdonosnak megtéríteni azt a leghamarabb értéket, amit az a dolog egy éven belül megért.

A rabszolgatartók állama *jobbágyúri állammá* alakult át. *Teljes jogúak csakis a földesurak lehettek*. A gyakorlatban a jobbágyok helyzete alig különbözött a rabszolgákétól.

A magántulajdon, majd az arra épülő kizsákmányoló társadalmi rendszer elterjedésével összhangban kialakult annak szigorú védelmi rendszere is. Ennek egyik jellegzetes intézményévé vált a *kegyetlen, elrettentő büntetések* arzenálja, amelyet elsősorban a magántulajdon ellen vétő személyek ellen irányítottak. Noha az ember személyiségének megvolt a társadalmi értéke, de az vallásossággal telt el, s úgy tekintették, hogy az mindenestül az államé, tehát az ellene elkövetett jogsértő cselekmény „szentségsértés”, így a következménynek ennek megfelelőnek kell lennie.

A hűbérúri társadalmakban uralkodó képzeteknek megfelelően a politikai, jogi, erkölcsi embert végső fokon vallási lénynek nyilvánították. A vallás uralmát előfeltételként elfogadva apránként minden uralkodói viszonyt vallási viszonyoknak nyilvánítottak és kultuszává változtatták át, a jog kultuszává, az állam kultuszává stb.⁶ Mindenütt csak a dogmák és az azokba vetett hitek érvényesültek.

A bűncselekményeket is megfosztották tényjellegüktől, amennyiben kiszakították mind a kronológiai összefüggésekből, mind egész motivációjukból, s úgy tekintették, mint az isteni világ rendjének megtámadását, s ennek megfelelően alkalmazták a retorziókat.

A jogsértő cselekmény és az elkövető veszélyességével összhangban nem lévő, a súlyosító, valamint az enyhítő körülményeket figyelmen kívül hagyó büntetés korántsem szolgálta sem a társadalom védelmét, sem pedig az állampolgárok személyének és jogainak az oltalmazását.

A szigorú és kegyetlen büntetések nemcsak hogy nem biztosították a potenciálisan veszélyeztetettek büntetőjogi védelmét, de meg is növelték az áldozatok számát.

Az Indiai-óceánbeli Coromandel-parton az asszonyok méreg segítségével kerestek szabadulást a házasság kényelmetlen igája alól. Ez az indíték vitte rá a törvényhozókat, hogy a férjek biztonságának védelmében arra kényszerítsék az asszonyokat, égettessék el magukat a hitvesük sírja fölött. Ez – írta *Helvétius* – éppoly alantas orvosság a bajra, amilyen alantas maga a baj. Azokat a cselekményeket értékelték igazságtalannak – olvashatjuk *Arisztotelész etikai művében* –, amivel az egyes polgároknak készakarva kárt okoztak, ilyennek tekintve a vagyoni sérelmeken túl az emberöléseket és a testi sértéseket is. Ezzel függött össze a megtorlásul alkalmazott büntetés neme is, amely alapvetően a sértett vélt vagy becsült kárának, illetve annak többszörösének a megtérítésére irányult. A kártérítés meg nem fizetése esetén az elkövetőt rabszolgává tették, testcsonkító büntetéseket alkalmaztak vele szemben, vagy megölték. A büntetést a sérelmet szenvedett fél, illetve a hozzátartozók kisebb közössége hajthatta végre. *A büntetés célja* a sértettnek szolgáltatott elégtétel volt, amelynek teljesítését az állam kegyetlen, elrettentő eszközök alkalmazásával biztosította.⁷

A jogtörténet legkezdetibb időszakában, *Hammurabi* törvénykönyvéből ismert az a rendelkezés, hogy a megrabolt ember isten előtt felpanaszolt mindennemű veszteségeit, ha a rabló nem került kézre, az elkövetés helye szerinti város öregbírója volt köteles megtéríteni.⁸

Magyarországon a feudalizmus korában évszázadokon keresztül érvényesülő sajátos bűnüldözési intézmény volt, hogy szavatosságra ítélte a falu egész lakosságát az ott elkövetett lopásért, továbbá azért a máshonnan ellopott jószágért is, amelynek nyoma odáig követhető volt.⁹

A közbüntetés – szemben a természetes igazságszolgáltatással – annak a szemléletnek a kialakulásával jött létre, amely a bűncselekmények üldözését mint az állami feladatok egyikét fontos közügynek tekintette. Úgy vélték, hogy a *büntetőjogi represszió meghaladja a sértettnek*, illetve közvetlen közösségének *az elégtétel megszerzésére irányuló érdekeit*, és társadalomvédelmi célokat szolgál.

Az állami büntetőhatalom kialakulásához vezető folyamatban a sértett fél szerepének és a számára való kizárólagos elégtételnek a fokozatos visszaszorítása figyelhető meg.

A *rabszolga* tartó, majd a kibontakozó *feudális* társadalomban a büntetőhatalom gyakorlása mindinkább az egyeduralkodónak, az ő képviselőjének, illetve a hűbérúrnak – a teokratikus államokban pedig az egyházfőnek – a kezében összpontosult, akik a sértő fél, illetve a közösség által fizetett váltságdíjből önmaguknak is részesedést követeltek. A *váltásdíj* kezdetben *két részre* oszlott: a sértett kártérítése (kompenzáció, *Geweldde*) és a büntetőhatalom birtokosát megillető összeg (*fredum, Budse*).¹⁰

Mivel a váltságdíj mértéke mindinkább növekedett, a büntetőhatalom birtokosai egyre érdekelttebbekké váltak a különböző vétségek megtorlásában, az elkövetők felelősségre vonásában.¹¹

A továbbiakban az egyéneket ért súlyosabb sérelmek üldözése a sértett fél akarától függetlenül történt, mivel azokat egyre inkább úgy tekintették, mint amelyek az „isteni világrendet” támadják. Ezért – felfogásuk szerint – a váltságdíj is csak a büntetőhatalom birtokosáé lehetett, s ha a megbüntetett fél nem tudta kifizetni, számolnia kellett a kegyetlen, nyilvános, nemegyszer az életét követelő megtorlással.

Ez végül is a sértetti érdekek teljes semmibevételét eredményezte. *Az egyéni sérelmek orvoslása* – függetlenül a büntetőeljárástól – *magánjogi ügyé* vált, s *kevésbé került reparálásra*.

A bűncselekmények által okozott károk megtérítését a tettesen túlmenően kiterjesztették azokra is, akik az elkövetésben közvetetten vettek részt. Ezt dokumentálja a XVII. század első felében *Hugo Grotius* *A háború és béke jogáról* című műve is. Ebben a „természetjog elvének és az ész parancsának” megfelelően értékelte és vizsgálta az erkölcsi értékrendeket és az azzal kapcsolatos elégtétel-nyújtási kötelezettségeket.

A természetjognak az államra és az egyénre (a közösségre és az egyes emberre) egyaránt érvényes, legáltalánosabb tartalmaként megjelölt egyik elve a vétkesnek okozott kár megtérítése. A bűncselekmény (*maleficium*) mint a vétkeség egyik forrása természetesen kötelez a kár megtérítésére.

A kár (*damnum*) – *Grotius* meghatározása szerint – az, amikor valakinek kevesebbje van annál, mint ami őt a természet (élet, testi épség, jó hír, becsület, saját ténykedés), valamely emberi intézmény (tulajdon) vagy megegyezés folytán, illetve a törvény erejénél fogva megilleti.

Alapvető szabály, hogy más veszteségéből tilos bárkinek is gazdagodnia, így a kár vonatkozik a „gyümölcsökre”, az elmaradt haszonra, s e felelősség kiterjed a következményekre is.

Grotius az elkövető kártérítési kötelezettségén túlmenően felveti mások felelősségét is. Nemcsak az tartozik elégtétellel, aki a károsodást közvetlenül okozta, hanem vele egyetemlegesen mindazok, akik a cselekmény elkövetésében bármilyen módon közrejátszottak. A tevással okozott kárért elsődlegesen felel: aki arra parancsot adott, a beleegyezésével ahhoz hozzájárult, befogadta a kárral kapcsolatos holmit, részt vett a bűncselekményben; másodlagosan pedig: aki tanácsot adott, a kártevést feldicsérte, jóváhagyta. A nemtevással okozott kárért felel, aki nem tiltotta meg a cselekményt, a károsultnak a kötelező segítségadást elmulasztotta, továbbá, aki nem beszélte le a tettetést, illetve elmulasztotta annak leleplezését.

A kártérítés – az előzőekben már említett felfogásnak megfelelően – nem a sértettet illette, hanem a büntetőhatalom tagjainak vagyonát növelte.

Az emberi felvilágosultság fejlődésével összhangban a jogbölcseleti felfogásokban – egyebek mellett – *mindinkább utat tör az a nézet*, hogy – mivel a bűncselekmények legnagyobb része egyszersmind magánérdekeket is sért – a büntetőjog közösségi céljainak érvényesítése során *nem szabad megfélemedezni a károsultak egyéni érdekeiről sem.*

Ezzel kapcsolatban a reneszánsz kor racionalista-humanista szemléletű angol gondolkodója, *Mórus Tamás* Utópia című művében – bírálva a feudális társadalmi-politikai viszonyokat – egyebek között a következőket írja egy képzeletbeli állam büntetőjogi büntetésével kapcsolatban: Ha valakire rábizonyul a lopás, köteles visszaadni a gazdának, amit elvitt, de nem a fejedelemnek, mint egyebütt szokott lenni, mivel úgy vélik, hogy a lopott dologhoz neki sincs több joga, mint a tolvajnak. Ha a lopott tárgy tönkrement, a tolvaj javait eladják, s ebből fizetik meg az árát: ami pénz megmarad, azt egészében feleségének és gyermekének adják, őt magát pedig kényszermunkára ítélik. A bűnösöket olyan bánásmódban részesítik, hogy meg kell javulniuk, és hátralévő életükben kell kárpótolni a kárt, amit okoztak: közmunkán vagy megállapított árért magánmunkán. Ha ez nem jár sikerrel, halálra ítélik.

A tolvajok halálbüntetése nem igazságos, és céltalan – olvasható *Mórus Tamás* művében –, mivel a tolvajlások megbüntetésére fölöttébb kegyetlen, viszont meggátlásukra nem elegendő.

Hiszen az egyszerű lopás nem olyan szörnyű tett, hogy fejjel kelljen érte fizetni, viszont nincs az a büntetés, amely visszatartsa a latorságtól azokat, akiknek nincs mitől félniük.

Amint a gonosztevő átlátja, hogy ugyanakkora veszély fenyegeti, ha csak lopásért ítélik el, mint ha ezenkívül még gyilkosság is rábizonyulna, meggyilkolja azt, akit különben csak kirabolt volna; nagyobb biztonságot nyújt, és nagyobb lehet a reménye, hogy gaztettét eltitkolhatja, ha szemtanúját elteszi láb alól. Tehát azzal, hogy fölötte kegyetlenül akarjuk elijeszteni a tolvajokat, derék embereket pusztíthatunk el.

A bűncselekményben hosszú ideig csak a jog és a törvény puszta megszegését látták. A jogot elválasztották reális bázisától, úgy tekintették, mint egy „uralkodói akaratot”. E szemléletmód szerint azért követtek el bűncselekményeket, hogy a törvényeket „kigúnyolják”. Egy szegény ördög is abból a kedvtelésből követte el lopását, hogy a törvényt megszegje.

A büntettek büntetést szoktak maguk után vonni, s már az említett szemléletmód miatt magától értetődik, hogy az nem más, mint önvédelem, védekezés a megszenstelenítőkkel (a jogszabályok megszegőivel) szemben. S büntetés is csak akkor bűncselekmény, ha a büntetőtörvény révén áll fenn. A bűncselekményekért azért jár a büntetés, hogy a megsértett fogalmaknak elégtétel szolgáltassék. Ez a szemlélet, büntetőjogi és büntető igazságszolgáltatási rendszer teljesen figyelmen kívül hagyta a sértett személyiségét, valamint érdekeit.

4. A TÖMEGMÉRETŰ BŰNÖZÉS ÁLDOZATAINAK OLTALMAZÁSA

A kapitalista állam a szabadság jelszavával szállt harcba a jobbágyúri állam ellen. Ez azonban csak külsőség volt: az állam továbbra is az a gépezet maradt, amely támogatja – a legdemokratikusabb látszatot keltve – a kapitalistákat abban, hogy a szegényparasztságot és a munkásosztályt alárendeljék maguknak. Mindennek a lényegén az sem változtat, hogy a törvény egyenlően véd mindenkit: „védi a tulajdont, azt, akinek van tulajdona”.

A tőkés társadalom gazdasági struktúrájának elemei a hűbéri társadalom gazdasági struktúrájának felbomlása révén keletkezett.

Az ehhez tartozó történelmi mozgás egyik lényeges mozzanata, amely a termelőket bérmunkássá változtatta azáltal, hogy egyrészt felszabadította őket a jobbágyság és a céhkényszer alól; másfelől hirtelen és erőszakosan megfosztották mindannyiukat a termelési eszközeiktől, létezésük biztosítékaitól.

Az életük megszokott pályájáról hirtelen letaszítottak pedig – mivel a keletkező manufaktúra képtelen volt őket „felszívni”, ugyanakkor nem is szokhattak bele az új állapot követelte fegyelembé – részben hajlamból, a legtöbb esetben azonban a körülmények kényszerítő ereje folytán tömegesen lettek koldusokká, rablókká, csavargókká.

Mind a korabeli törvényhozás dokumentumai, mind pedig az azok végrehajtását tükröző mennyiségi adatok, a nagy számát érintő kegyetlen büntetésekről szólunk (véresre korbácsolás, testcsonkítás, izzó vassal megjelölés, életfogytiglani rabszolgaságba vetés, gyermek elvétele, kivégzés stb.).

Ugyanakkor korlátlan lehetőséget kaptak a tőkések, hogy a szerződészegő (jogfosztott) munkások ellen büntetőjogi eljárást indíthassanak, mégpedig a gyárosok értelmezése szerinti közönséges jogtól eltérő büntetőtörvények alapján és kivételes, úgynevezett békebírók révén.

Az egyre polgáribbá váló társadalomban a bűncselekmények száma évről évre emelkedett. Mindinkább becsapássá fejlődött a kereskedelem, a társadalmi hatalom éltető eleme a pénz, a korrupció lett, a prostitúció hallatlan mértékben elterjedt, akárcsak a spekuláció, a nemzetekkel szemben elkövetett csalások és más egyéb bűncselekmények.

A kapitalista társadalmi forma és a bűnözés közötti kapcsolatot elemezve *Henrik Lux* rámutatott arra, hogy a kapitalisták azok, akik az összes társadalmi és állami intézménynek a hasznát élvezik, nekik van meg egyedül az az egzisztenciális joguk; a javak nélküliek mindezeket nem élvezik, még az idevágó jogi fikciók ellenére sem.

Az egyszerű önfenntartás ösztöne az utóbbiakat állandó támadásra ingerli a kizárólag az erőseket védő jog ellen, amit a hatalom birtokosai bűnözésnek neveznek.

A polgári világ anyagi és morális nyomorúságának legszánalmasabb valósága minden bűn, amelyet a barbárság egyszerű módon gyakorolt, *Fourier* szerint a civilizált rend összetett, kétértelmű, kétszínű, képmutató létezési módra emelt.

E korszak bűnözésében jelentkezik a legkirívóbban, a legszélsőségesebb megnyilvánulásában a társadalmi rend semmibevevése.

Az egyének bűncselekmények elkövetésével fejezik ki – többnyire a vonatkozó tudatosságuk nélkül – a társadalmi viszonyokkal való szembeszegülésüket, a fennálló, elnyomó rend és annak egyes intézményei elleni közvetlen tiltakozásukat.

Ezzel összefüggésben utalunk *Émile Durkheim* szociológus azon megállapítására, hogy a bűn nem csak közvetett, de közvetlen módon is hasznos szerepet játszhat a társadalmi fejlődésben. Sokszor a bűnözés csupán előlegezése a leendő morálnak, előrelépés a jövő felé. Sohasem lett volna megvalósítható a gondolatnak az a szabadsága, amely a polgári társadalomra jellemző,

ha a tiltó szabályokat nem szegték volna meg, jóval a jog szerinti hatályon kívül helyezés előtt. A szabad gondolkodásnak a legkülönbözőbb eretnekek voltak az előfutárai, akiket az egyház joggal üldözött a középkor folyamán egészen a modern idők kezdetéig.¹²

5. A SÉRTETT FIGYELEMBEVÉTELÉNEK ÚJJÁÉLEDÉSE

A hűbérúri, feudális társadalmi és állami életet, valamint jogrendszerét bírálva kezdtek kibontakozni a polgári társadalmi viszonyoknak megfelelő filozófiai, politikai, valamint az erre épülő jogbölcseleti felfogások.

A francia felvilágosodás büntetőjogi programjában a társadalom tagjainak védelmére irányuló utalás is megtalálható.

A társadalmi szerződés célja a szerződő felek életének megóvása – mutatott rá egyebek közt *J. J. Rousseau*, a francia felvilágosodás filozófiai gondolkodója –, s ez a súlyos bűncselekményekre megállapított szigorú büntetések meghatározásában is megmutatkozik.¹³

A törvények – amelyek a társadalmi rang szerint diszkrimináltak – a büntetésről beszélnek, és ez a gazemberek megfélemezésére szolgál, kevésbé a becsületes emberek alakítására. Az élet és halál fölötti rendelkezés jogáról szólva kifejtette, *a bűnösre kiszabott halálbüntetés azért szükséges, hogy ne essünk áldozatul egy gyilkosnak*. Ezért vállaljuk, hogy meghalunk, ha valaha is magunk válunk gyilkossá. Amikor az emberek ezt a szerződést megkötötték, nemhogy szabadon lemondtak volna életükről, hanem egyébre sem gondoltak, mint hogy megoltalmazzák. Nincs okunk feltételezni, hogy bármelyik szerződő fél fel akarta volna akasztatni magát.

A demokratikus alapelvekre épülő modern büntetőjogrendszer megreformálásában a legnagyobb hatást vitathatatlanul *Cesare Beccaria*¹⁴ Büntett és büntetés című művével érte el. Ebben – többek között – hangsúlyozottan szólt arról, hogy a magánszemélyek biztonsága minden törvényes társadalomnak elsődleges célja. A személy és vagyon ellen irányuló bűncselekményekkel összefüggésben arra is felhívta a figyelmet, hogy a hatalmasok és a gazdagok ne válthassák meg pénzben a gyengék és a szegények ellen elkövetett cselekményeiket. Felemelte szavát annak érdekében is, hogy a büntetéseknek az első és az utolsó polgár számára is ugyanazoknak kell lenniük. A bírói eljárásnál ügyelni kell arra is, hogy a bíróság fele részben a sértettel egyenlő rangú személyekből álljon.

A viktimológia tudománytörténete szempontjából figyelemre méltó a hasznossági elmélet, az utilitarizmus egyik jeles képviselőjének, az angol *Jeremy Bentham*nek a jogbölcseleti felfogása.¹⁵ A morálnak és a jognak a kritériuma, s egyszersmind egyedüli célja: legtöbb ember számára a lehető legnagyobb hasznosságot nyújtani. Ennek az elvnek a polgári és a büntető törvényhozás területén való érvényesülését tette vizsgálódása tárgyává, *különös figyelmet fordítva a sértetté vált egyénekre, valamint a nekik nyújtott igazságszolgáltatás hatékonyságára*.

A törvényhozási okoskodás alapvető elvét annak a közösség számára való mind nagyobb hasznosságában, vagyis a „közboldogulásban” látta, amelyet jobban kellene követni. „A természet az embert a gyönyör, s a fájdalom hatalma alá helyezte, minden e rugónak van alárendelve” – írta művében. Az embert cselekményének megvalósításában is a hasznosság vezeti. A vétkes szerint a bűn által megszerezhető gyönyör csábítja, amit úgy nyerhet el, hogy másokra rosszat, károsat, fájdalmasat áramoltat. A törvényhozásban tehát valójában a gyönyör és a fájdalom számvetésének kell érvényesülnie. A hasznosság elvének az ilyen jellegű gyakorlati alkalmazása hozzásegíti a büntető törvényhozást

- a tiltott cselekmény rosszának *megértéséhez* (figyelemmel a sértett egyéni érzékenységét befolyásoló körülményekre is);
- a megsértett egyénnek illő *elégtételadáshoz*;
- a büntetésnek *megbecsüléséhez* (tekintettel az elkövetési körülményekre is);
- a törvénynek egyik országból a másikba való *átültetéséhez*.

Bentham meghatározta a vétek formai és tartalmi jellemzőit.

A vétek *formailag* mindaz, amit a törvényhozó akár helyes, akár helytelen okból megtiltott. Ezt azonban elméleti vizsgálódás szempontjából nem tartotta elégségesnek, és a hasznosság elve szerint *tartalmilag* kiegészítette. A véteket azért tiltotta meg a törvényhozó, mert az másnak, a közösség kisebb-nagyobb csoportjának, vagy egyes tagjának valamiféle rosszat, károsat, fájdalmasat okoz.

A különböző véteket négy osztályba sorolta, aszerint, hogy azok kiknek milyen természetű sérelmet okoztak. A magánvétek osztályába azokat a tiltott cselekményeket sorolta, amelyek mindenki mástól, a vétkestől is megkülönböztethető egyénnek személyében, tulajdonában, hírnevében, valamint házi, vagy polgári állapotában ártalmat okozott.

A magánvétek súlyosabb megítéléséhez hozzátartozott az elkövetésben mutatkozó fájdalom, rettegés, gyalázat, becstelenítés, továbbá helyrehozhatatlan ártalmat okozó más olyan körülmények, amelyek különösen megnövelik az egyén szenvedését. A második osztályt alkotja a *visszaható vétek*, amellyel a vétkes önmagának árt. A következő a *félíg közvétek csoportja*, amely a valamely közérdek miatt egyesült egyének mindegyikét egyformán károsítja. A negyedik osztályt a *közvétek* alkotják, amelyek az „álladalom” minden tagjára közös veszélyt jelentenek. Ezek a külső közbiztonság, a törvénytétel, a rendőrség, a közérő, a közkincstár, a népeesség, a nemzeti gazdaság, a felség, a vallás elleni támadásokat foglalják magukban.

A vétek a politikai testben olyan nyavalyák, amelyek elnyomásához különböző – megelőző, elnyomó, büntetési és elégtételt szolgáltató – eszközök szükségesek. Közülük a legfontosabbnak a megelőző egyenes és nem egyenes eszközöket tartotta, amelyeknek az a rendeltetése, hogy már előkészületi fokon újtják állják a végső eseményeknek.

A megelőzés eszközei sokrétűek. Közéjük sorolta a vétekre készülő személy megintését, figyelmeztetését, bizonyos helyekről való eltávolítását, elszámoltatását, kezeség alá helyezését, az elkövetéshez szánt fegyverének, szerszámának elvételét, továbbá a veszélyeztetett személy vagy dolog oltalmazását, védelmére örök felállítását. *A megelőzés a rendőrség feladata, amelynek munkáját minden polgár köteles támogatni.*

Az elnyomó eszközök megkezdett, de még teljesen véghez nem vitt vétek folytatásának megakadályozását, a létező veszélyhelyzet megszüntetését szolgálják.

A büntetési eszközöket úgy célszerű megválasztani, hogy egyrészt a vétkes képtelen legyen a továbbiakban bármilyen rosszat tenni, másrészt az mindenkinek elvegye a hasonló vétek elkövetésétől való akarátát. A büntetés akkor tartja vissza a vétkest és mindenki mást a büntől, ha jóval nagyobb hátrányt okoz annál, mint amit az illető a bűncselekmény folytán előnyként remélhet.

Bentham a *sértett fél által elszenvedett különböző fajtájú károk és más veszteségek miatti elégtétel* szolgáltatásának mint a vétek szükségszerű következményének kettős célját jelölte meg. Egyfelől a múltat nézve kárpótlást jelent, másrészt a jövőt illetően pedig a vétek miatti rossz érzetének megszüntetését.

Az elégtételnek különböző formáit határozta meg.

A pénzbeli elégtétel kiszabásánál igazodni kell a vétek természetéhez. Akkor lehet alkalmazni, ha mind a sértett vesztesége, mind a vétkes által elért nyereség egyaránt pénzbeli természetű, továbbá akkor, ha csak a sértett fél vesztesége pénzben kifejezhető, de a vétkesnek például hanyagsággal, gondatlan rongálással okozott kár esetén valójában nincs pénzbeli nyeresége. Nem lehet pénzbeli elégtételt nyújtani olyan esetekben, ha sem a sértett vesztesége, sem a vétkes nyeresége nem pénzbeli természetű (például becsületsértés esetén).

A *természetbeni elégtétel* azt jelenti, hogy a sértettet – ha lehetőség van rá – vissza kell helyezni a törvényszegést megelőző helyzetébe. Erre akkor kerülhet sor, ha tőle valamilyen dolgát elvették. A sértett előkerült dolgát, illetve helyette, ha a károsult azt nem kifogásolja, ahhoz hasonló és egyenértékűt vissza kell adni.

A *bizonyosságtevő elégtételnek* akkor van helye, ha a vétkes magatartása miatt valakire nézve káros vélemény áramlik, anélkül, hogy ki lehetne tisztán mutatni hatásainak terjedelmét, értékét, sőt létezését is. Ilyen jellegű például: a vele kapcsolatos hamis hír (hütlenkedés) terjesztése, a hírnév elleni vétek, valamely házi vagy polgári állapothoz kötött jogok gyakorlásának megzavarása, valamely dolog megszerzésének akadályozása stb. Ez esetben a keletkezett sérelem orvoslásának az a módja, hogy a vétkesnek saját hazugságát megsemmisítő, hiteles kijelentéssel kell cáfolatot tennie, illetve tartózkodnia kell a sértett becsútlásától, tevékenységében való akadályoztatástól.

A *becsületbeli elégtételre* olyan vétek elkövetésénél kerülhet sor, amikor a szóbeli gyalázkodás vagy a sértő fenyegetés valakinek méltánytalan sérelmet okozott. Ez a vétkes köteles a sértett fél előtt alázatos beszédet mondani, vagyis bocsánatot kérni. Erre a megkövetésre meghívhatók a sértett tanúi, illetve, ha a vétek nyilvános helyen hangzott el, ott kell elégtételt nyújtania. Ha pedig a rossz már a közvéleményben tanyázik, biztosítani kell annak a cáfolatát. A sértett közeléből – indokolt esetben – a becsületébe gázoló vétkes elűzhető. Mindez nem lehet ellentétes a közbírálat szabadságával, avagy az indokolatlanul tett feddéssel, fenyegetéssel – hangsúlyozta Bentham.

A *bosszúállási elégtétel* tulajdonképpen nem más, mint a vétkes megbüntetése, amely soha sem válhat magánszemélyek megtorló akciójává.

A *helyettesítő elégtételt* a vétkes nevében más teljesíti, mivel őt valamely okból nem lehet az általa okozott sérelem miatt számadásra kötelezni.

A vétek miatti mindenfajta elégtételre – s ezen belül a sértett kárának és más veszteségeinek megtérítésére – elsősorban rossz szerzője, a vétkes személyesen felelős. A kármentesítésre a vétkes szerzett javai elkobozhatók, illetve a rá kirótt munka díjazása elvonható. Ha a vétkes kiléte ismeretlenül maradt, avagy vagyoni, jövedelmi viszonyai, illetve a büntetése miatt ő pénzbeli elégtételre nem kötelezhető, a sértettet, más pénzügyi alapokból kell kármentesíteni. A gazda a szolgálta, a gyám a gyámoltja, a szülők a gyermekük, a férje a neje vétkének káros – elsősorban anyagi jellegű – következményeiért felelőssé tehető, illetve bárki más, aki a vétek folytán nyereséghez jutott.

A vétek lehet magánbiztosításoknak a tárgya, s ezáltal is megoldható, hogy a sértett anyagi kára megtérüljön.

Bentham az *elsők között* vetette fel, hogy a bűnözés áldozatai által elszenvedett károk, veszteségek miatt az állam (közkinccsár) anyagi felelősséggel tartozik.

6. A SÉRTETT KEZDEMÉNYEZŐ SZEREPE A BŰNCSELEKMÉNYEK ÜLDÖZÉSÉBEN

A büntetőeljárás kezdeményezésének alapjául szolgáló feljelentésnek mindenkor kiemelt jelentősége volt a közösség és az egyes tagjai ellen irányuló bűnös támadásokkal szembeni küzdelemben. A bűncselekmény elkövetője felelősségre vonásának joga kezdetben csak a megsértett felet, majd a kisebb közösségét illette meg. Csak azt követően vált az egész közösség ügyévé, miután felismerték, hogy az egyének elleni bűnös támadások éppen úgy veszélyeztetik az állam belső jogrendjét és biztonságát, mint azok, amelyek közvetlenül a hatalmi és a végrehajtó intézmények ellen irányulnak.¹⁶

Az ősközösségi társadalomban lényegében nem ismerték el a mai felfogáshoz közelítően a bűncselekmények és a büntetések rendszerét. Sem úgy, hogy a bűncselekmények az egyéni sérelmeken túl a közösség rendjét is támadják, amelynek megsértői ellen mindenki nevében és érdekében fel kell lépni, sem pedig úgy, mint olyan eseményt, amelynek bekövetkezése megelőzésére, elhárítására, megakadályozására törekedni kell.

A közösség nem védte meg egyes tagjait mások veszélyeztetésétől, még akkor sem, ha nyilvánvaló volt, hogy az a cselekmény a közösség valamennyi tagját veszélyeztette. *Mindenkinek magának kellett egyrészt a védelméről gondoskodnia, másrészt az elszenvedett sérelmét megtorolnia (magánbosszú).*

Az állam és a jog kialakulását megelőzően a testi épségében vagy a javaiban károsodást szenvedő félnek magánügye volt a sérelmek megtorlása. Ha a sértett fél az ellene elkövetett cselekmény folytán életét veszítette, akkor illette csak meg legközelebbi hozzátartozóit a megtorlás joga. A megtorlás ily módon kötelező jellegű társadalmi szokássá vált, amelyet a közösség nem csak túrt és elnézett, de természetesnek is tartott.

A nemzeti, törzsi kötelékek megszilárdulása jelentős fordulatot eredményezett az egyes tagjainak védelmében is.

A sértettnek, hozzátartozóinak és nemzetségének kizárólagos jogosultsága – egyben kötelessége volt –, hogy az elkövetőn, illetve annak nemzetségén önkényesen bosszút álljon, azzal szemben elégtételt szerezzen.

A sérelem megtorlásában már nemcsak a sértett és legközelebbi hozzátartozói, hanem *az egész közössége is részt vett*, mégpedig nemcsak az elkövető, hanem az annak egész közössége ellen. A vérségi kötelékhez hozzátartozott, sőt azzal együtt járt a sérelmek elkövetőivel szembeni közös fellépés, ami a magánbosszú helyett fokozatosan a kegyetlen és szinte állandósulóvá váló közösségi jellegű vérbosszút eredményezte.

Az egyre súlyosbodó örökös törzsi viszálykodások káros következményeinek felszámolása céljából a kialakulóban lévő *állami közhatalom* – erősödésével egyidejűleg – fokozatosan *magához vonta a sértett megtorlási jogát*. Kezdetben oly módon, hogy egyrészt meghagyta a sértett fél kezdeményezését és az ő akaratától tette függővé az üldözést, másfelől a sértőnek és közösségének bizonyos szolgáltatásokat kellett a sértettnek vagy törzsének teljesíteni, s ezáltal lehetővé vált a bosszú anyagi javakkal való megváltása. A megváltás, a kártalanítás a továbbiakban kötelezővé vált, amit a sértett, illetve legközelebbi hozzátartozói kötelesek voltak elfogadni.

Az állam és a jog létrejöttének, valamint a büntető igazságszolgáltatás funkcionális működését biztosító apparátus fokozatos szerveződésével egyidejűleg csökkent a sértett szerepének jelentősége, bár bizonyos módon még hosszú ideig lehetősége volt a megtorlásban személyesen részt venni, s részesült a büntetés, illetve a kártalanítás hasznából is (noxába adás, önkéntes kompenzáció elfogadása stb.).

A rabszolgatartó társadalom kezdetétől – elsőként a görög városállamokban és a rómaiaknál – a közösség érdekei, valamint a súlyosabb személy elleni támadások esetén a polgárok bármelyike jogosult volt a büntetésre irányuló eljárást kezdeményezni (*népvád*), majd létrejöttek a közösség nevében és érdekében munkálkodó vádképviseletre hivatott intézmények (*közvád*).

A rómaiak két csoportba sorolták azokat a cselekményeket (deliktumokat), amelyeket a mai büntetőjog egységbe foglal. Az egyik a *crimen* (az emberölés, a felségsértés, az erőszak, a közvagyon megkárosítása, a hamisítás, a „garázdaság” stb.), amelyet az állam üldözött és elkövetőiket büntetett, a másik a *maleficium* (lopás, személysértés, jogellenes károkozás stb.), amely a magánjoghoz tartozott, s ezekben az esetekben a károsultnak volt csak meg a lehetősége ahhoz, hogy a tettest kinyomozza, ellene pert indítson és megbüntetése esetén az elszenvedett kár többszörösének megfelelő összeget kapjon.¹⁷

Ez nem a sértett fél kíméletén és a számára való elégtételnújtás elvén alapult, hanem a csekélyebb jelentőségűnek ítélt sérelmekkel szembeni eljárásnak ez volt arra az időszakra jellemző módja. Valójában azonban megközelítőleg sem biztosította a személyek és javaik kellő védelmét, különösen nem, ha az illető a kizsákmányoltak (rabszolgák) közé tartozott.

A gazdasági és életviszonyok – a termelésnek, a termékek elosztásának és cseréjének – fejlődésével összhangban alakulhattak ki az uralkodó társadalmi rendet biztosító erkölcsi szokások, normák, amelyeknek jelentős része csakhamar törvénnyé vált. Ezzel egyidejűleg szükségképpen *létrejöttek olyan szervek, amelyek a törvény érvényesítésével voltak megbízva.*

Szociológiai jellegű megközelítés szerint a *bűncselekmény* (a vétség) olyan emberi viselkedés, amely *államilag szervezett jogi kényszert von maga után.* A szavatolt (objektív) jogot „erőszak” (fizikai kényszer kilátásba helyezése) biztosítja, ami az állami szervek monopóliuma. *Max Weber* szerint az ilyen erőszak – vagy akár magánkövetelés – érvényesítésének az a mai perrendtartási eljárásra jellemző módja, hogy az érintett fél „panaszt” tesz, amelyet kényszervégrehajtás követ. A jogi normák megsértése esetén a kényszerítő gépezet, vagyis a hivatal működésével kapcsolatos cselekvést csak felszólamlás útján vagy csak erre hivatott személyektől kiinduló felterjesztéssel lehet mozgásba hozni.

Dr. Szabó András A büntett és büntetése című kriminálszociológiai tárgykörű művében¹⁸ utal arra, hogy a *jogi kényszerapparat* eredendő hivatása és feladata a *jogsértések észlelése és az észleléstől függően a legális represszió alkalmazása,* vagyis a tettek hivatalos minősítése és megtorlása. A társadalmi gyakorlat tehát nemcsak spontánul és esetlegesen észleli a jogsértések tényét, hanem szervezett és szabályozott erőfeszítéseket tesz a hatékony, az esetlegességtől és véletlentől minél kevésbé függő észlelésre, a jogsértések felderítésére.

A középkorban a germánlakta területeken kezdődött, majd egész Európában, így hazánkban is elterjedt az úgynevezett *Rüge-eljárás.* Az uralkodó, illetve képviselője vagy küldötte – aki a megváltási díj vagy büntetéspénz megfizetése révén anyagilag érdekeltté vált az igazságszolgáltatásban – időnként megjelent a nép körében és a „szavahihető” alattvalókat felhívta, hogy eskü alatt tegyék meg feljelentésüket, illetve megkérdezésük alkalmával nyilatkozzanak minden súlyosabb bűncselekményről, annak elkövetőjéről, az általuk gyanúsaként feltett körülményekről és személyekről.

A kánoni – az egyházi bíraskodásra épített – eljárásban a hívők kötelesek voltak a tudomásukra jutott bűncselekményeket, az erre utaló gyanakvásukat eskü alatt elmondani.

Az uralkodó egyik legszentebb kötelességévé – s egyben jövedelmének egyik forrásává – vált az „isten világrend” megsértésének megtorlása. A római katolikus egyház – kánoni – büntetőjoga a bűncselekményt nem a világi törvények megsértéseként, hanem az isten ellen elkövetett bűnként fogta fel. Ebben *a hivatalból folyó nyomozási (inquistios) eljárásban a*

sértett félnek már csak arra volt lehetősége – ami mindenki mást is megilletett –, hogy *a büntetendő cselekményt az illetékes egyházi vagy világi hatóság tudomására hozza*. Az eljárás tőle függetlenül, hivatalból folyt, még akkor is, ha a sértett azt nem akarta, vagy ha az neki kifejezetten hátrányos volt is (például a házasságtörést is hivatalból üldözték).

A bűncselekményekről való tényleges tudomásszerzés alapjául nemcsak a közvetlen észlelés szolgált, hanem a valakiről elterjedt rossz hír, a gyanakvás, a kínzások közepette tett, ténybeliséget nélkülöző terhelő vallomás, a jutalmazott besúgás stb.

A büntetőeljárás a feudális, önkényuralmi rendszerben valójában az elnyomás, a zsarnokság egyik erőszakos eszközévé vált, amelynek mind kevésbé volt célja a tényleges igazság-szolgáltatás, így a károsultnak is csak kivételesen és mellékesen volt benne szerepe.

Az úgynevezett büntetőeljárásra, de legkülönöbben a megtorlásra – valójában a váltságdíjből való részesedésre – a tényleges sérelmeken túl, mindenféle ürügy alapul szolgálhatott, és ez a legiszonyúbb visszaélésekre adott lehetőséget. Ugyanakkor a büntetőbírói hatalom jogának megszerzése jelentős jövedelemforrássá vált, s egyre inkább az uralkodó osztály önkényének, a féktelen kizsákmányolás biztosításának egyik kegyetlen eszközévé vált.

Nemcsak a megtörtént és megkísérelt, de a készülő bűncselekményeket is üldözték. Az ezekről való tudomásszerzés mind teljesebbé tétele érdekében *Mórus Tamás* az *Utópia* című művében a következőket említette meg ideális módszerként.¹⁹ A feljelentő számára jutalom volt kitűzve, a szabad ember pénzt kapott, a szolga szabadságot, azon kívül mindkettő bocsánatot és büntetlenséget nyert, amiért szólott róla, nehogy több előnnyel járjon a gonosz tervet végrehajtani, mint megbánni.

A polgári társadalom fejlődésével sor került bizonyos büntetőjogi reformokra is. Ennek egyik eredménye volt a vád és a nyomozó eljárás pozitív vonásait megőrző és azokat összeegyeztető *vegyes rendszerű büntető perrendtartás megteremtése*. Az ügyészség által készített vád alapja az előzetes nyomozás alkalmával ténybelileg feltárt, büntető törvénykönyvbe ütköző tényállás lehetett, amelyet követően dönthetett a bíróság – a bizonyítékok szabad mérlegelése alapján és a megfelelő garanciális elvek betartása mellett – a vádlott bűnösségéről és büntetéséről. A büntetőpert közügynek, a bűnöző és az állam viszonyának tekintették. Az eljárás lefolytatása és az annak alapját képező bűncselekményről való tudomásszerzés hivatalból történt (officialitás elve), amelyben a sértettnek csak kivételesen volt meg a kezdeményezési lehetősége.

A középkor egyik legjelentősebb büntető törvénykönyve, az 1532-ben készült *Peinliche Halsgerichtsordnung* – amelyet V. Károly német-római császár után Carolinának nevez a büntetőjogi szakirodalom – egyes büntetendő cselekményeknél ismét ráirányította a figyelmet a sértett félre, mivel egyes esetekben tekintetbe vette személyes érdekeit. Az elragadás (nőrablás), az erőszakos nemi közösülés, a házasságtörés és a családi lopás esetén a büntetendő bírságok eljárását a sértett fél kezdeményezésétől tette függővé, aki egyébként – közvádoló hatóság hiányában – a vádat is képviselhette.

Schwarzenberg jeles német büntetőjogász (ismert műve: *Bambergensis*) hatásának tulajdonítják azt a korát megelőző rendelkezést, amelyet ő a *Peinliche Beklagung* névvel jelölt. E rendelkezés alapja az a felismerés volt, hogy léteznek olyan deliktumok, amelyeknél a büntetőeljárás hivatalból való megindítása tovább növelné a sértett fél szerencsétlenségét. Ebben a sértett iránt érzett kímélet fejeződött ki. Ily módon kívánták elkerülni, hogy a károsult, illetve családjára a bűncselekmény miatt áramló gyalázat ne tétessék hivatalból való kutatás tárgyává. Vagyis, ha az állam, ha már nem tudta megakadályozni a bűncselekményt, legalább ne szaggassa fel újra az annak elkövetése által ejtett lelki sebeket.

A francia polgári demokratikus forradalom büntető törvényhozása – az 1791. évi forradalom alatti időszak *IV. évének büntetőtörvénye* – nem határoz meg egyetlen olyan bűncselekményt sem, amelynek üldözésében a sértett félnek kezdeményező szerepe lett volna.

A *Code d’Instruction Criminelle* (1808) és *Code Penal* (1810) rendelkezései szerint viszont már csak a sértett fél indítványára büntették azokat a cselekményeket, amelyek összefüggnek a családi élet bensőségességével, az emberi méltósággal.

A sértett a bűnelkövető felelősségre vonását kezdeményezhette, szerepe és jelentősége átforgalmódott a bűnüldözés, illetve a büntető igazságszolgáltatás megvalósítását szolgáló jogintézménnyé.

7. A KRIMINOLÓGIA ALAPÍTÓI AZ ÁLDOZATOKRÓL

A polgári társadalom fejlődésének, az általa létrehozott viszonyoknak egyik szükségszerű következményeként a *bűnözés társadalmi tömegjelenséggé vált.*

A bűnözés elleni küzdelmet a XIX. század elejéig elsősorban büntetőjogi kérdésnek tekintették.²⁰ Az elkövetők felelősségre vonásának az alapja az ember szabad – de nem a társadalom, az állam érdekeinek megfelelően gyakorolt – akarata, s ezért a bűncselekményt meg kell torolni az elkövető súlyos, másokat is elrettentő megbüntetésével (többnyire halállal).

A bűnüldözésben, a büntető igazságszolgáltatásban mutatkozó önkény, kegyetlenség, a bűncselekmény és a büntetés közötti aránytalanság, az embertelenség ellen a haladó gondolkodók a polgári társadalom kialakulásától felleptek, és alapvető garanciákat követeltek a bűncselekmények és az ellenük alkalmazott büntető eszközök meghatározása, illetve alkalmazása vonatkozásában. Ez a *klasszikus (tett) büntetőjogi iskola* kialakulásához vezetett.

A bűnözés további állandó növekedése és a vele szembeni állami tehetetlenség, kiszolgáltatottság társadalmi igényként vetette fel a vele összefüggő lényeges kérdések alaposabb megismerését, feltárását, annak érdekében, hogy mindezek alapján dolgozzák ki a bűnözéssel szembeni hatásosabbnak vélt megelőző, védekező és megtorló intézkedéseket.

A társadalommal és az emberrel foglalkozó tudományok ismeretanyagának gazdagodása – az adott időszak tudományszínvonalának és emberképének megfelelően – lehetővé tette és objektíve megteremtette az alapját annak, hogy a bűnözéssel: a bűncselekmények összességének sokrétűségével mint társadalmi tömegjelenséggel, valamint az elkövetőkkel, mint emberrel, személyiségüknek konstitucionális jellemzőivel foglalkozzanak. Ez a *pozitivistá (tettes) büntetőjogi irányzat* létrejöttét eredményezte.

A bűnözés megjelenési formáiról, oksági kérdéseiről, a védekező, megelőző intézkedések megtételéből feltárt ismeretanyagok gazdagodása nyomán alakult ki a *kriminológia*.²¹

A bűnözésnek mind a társadalom, mind pedig az egyes emberek életében megnyilvánuló összetett, sokrétű valóságjelenség okságának vizsgálata különböző – de nem büntetőjogi – tudományok területén bontakozott ki, amelynek során több oldalról különféle módszerekkel és szemléletmóddal közelítették meg és elemezték e kérdéskomplexumot.

A bűnözésnek és következményeinek tárgyára irányuló kutatótevékenység közvetlenül és speciálisan mint objektíve létező – és nem csak mint büntetőjogi – jelenségre irányult.

A kutatási irányok kezdetben kettő, önálló és lényegében szembenálló oksági felfogást eredményeztek. Az egyik a *kriminálszociológiai* irányzat, amely felismerte a bűnözésben a társadalmi tömegjelenséget, és ennek okaként a társadalmi élet egy vagy néhány tényezőjét

határozták meg. A másik irányzat a *kriminálanropológiai* (biopszichológiai), amely a bűnözést az egyes ember életében individuálisan ható jelenségként elemzi, és a bűnös embert tette vizsgálat tárgyává. Mindkét krimináletiológiai irányzatot és azok különböző szélsőséges nézeteit erős kritikáknak vetették alá, mind a kortársak, mind pedig a kriminológia későbbi művelői. Ugyanakkor e nézetek új formában és felfogásban a továbbiakban és nemegyszer napjainkban is újra előbukkannak, s ha rövidebb ideig is, de hatásuk érvényesül. E két irányzatot egyesítette a *multifaktorális* (többtényezős) szemlélet létrejötte, amely a bűnözés oksági folyamatában mind az individuális, mind pedig a szociális és egyéb más tényezők hatását figyelembe veszi.

A *kriminálszociológiai irányzat* a bűnözéssel: egyrészt a bűncselekmények összességével mint társadalmi tömegjelenség megismerésével, jellemzőivel, mindezek elemzésével és értékelésével foglalkozik, másfelől azokat a társadalmi, politikai, szociális, de főleg gazdasági körülményeket elemzi, amelyek a bűncselekmények kialakulásához vezető folyamatokban jelentősnek mutatkoznak.

A felvilágosodás eszmei áramlatának, továbbá az utópikus szocialisták befolyásának, a morálistatisztika létrejöttének és fejlődésének eredményeként alakult ki. Hangsúlyozzák a környezet, a szociális feltételek mindig érvényesülő hatóerejét a benne élő emberre.

A bűnözést a társadalom által létrehozott és kitermelt szükségszerű tömegjelenségnek tartják, amely a társadalmi rendben mutatkozó hiányosságoknak a következménye. A bűnöző származási és alkati szempontból nézve nem különbözik az erkölcsös embertől, bűnözővé válása a társadalmi körülmények miatt következik be.

A bűnözés okait mechanikusan összekapcsolják és összefüggésbe hozzák egy vagy néhány kiragadott társadalmi tényezővel, amelyek változatlanóságát feltételezve az összes többit figyelmen kívül hagyják.

Nem veszik figyelembe a bűnözés etiológiáját érintő elemzéseknél, hogy a környezeti tényezők egy része átmeneti jellegű, rövid időtartamú, más részük tartósabb, folyamatosan érvényesül befolyásuk.

A bűnözés kriminálszociológiai szemléletű megközelítésében megtalálhatók bizonyos viktimológiai jellegű következtetések is. Nevezetesen a *társadalom bűncselekménytől függősége* (penchant du crime). A társadalom magában foglalja minden bűnözés csíráját, amelyet elkövetnek, az elkövetéshez szükséges adottságokkal együtt. A vétkes nem más, mint egy eszköz. Minden társadalmi kötelékben adva van egy bizonyos számú és bizonyos fajtájú bűncselekmény, amely szükségszerűen adódik – a jellemzőivel együtt – magából a szervezetből. Tehát a *bűnözésnek szükségszerűen vannak áldozatai is*. E nézet A. J. Quételet műveiben felismerhető.²²

A *kriminálanropológiai (biopszichológiai) irányzat* a kriminalitással mint egyedi jelenséggel, az elkövetője személyiségének konstitucionális jellemzőivel foglalkozik: az elkövetőnek mint egyes embernek testi és lelki tulajdonságait kutatja (kriminálszomatológia, kriminálpszichológia), s ezeket hozza összefüggésbe a bűnözővé válás oksági folyamatával.

A fiziognómia (arcban kifejező erkölcsi folyamat) a freonológia, krainoszkópia (a koponya külső formájában tükröződik az ember értelmi és erkölcsi arculata) a pszichiátria, de nagy súllyal a fizikai antropológia fejlődésének eredményeképpen alakult ki, figyelemmel a létért való küzdelem természetes kiválasztódásának elméletére és ennek emberre vonatkozó származástani következményeire (atavizmus). A társadalmi naturalizmus befolyása alatt áll, amely az ember fiziológiai sajátosságait hangsúlyozva a természetbe ágyazza, és az anyagi világ részeként a földi élőlények, az állatok végére helyezi. Az antropológizmus hatására jött

létre, miszerint a társadalmi jelenségeket (közte a bűnözést is) kizárólag az emberi természet (szervezeti, alkati) tulajdonságaival magyarázták. Lényegében biologizálták az embert.

A bűnözők többsége születésétől kezdve szervi-alkati okokból bűncselekmény elkövetésére hajlamos, felismerhető testi-lelki jelekkel (stigmákkal) rendelkezik, a körülményektől függetlenül válik bűnözővé és abnormitásuk miatt javíthatatlanok is, ezért az izolálásuk, likvidálásuk szükségszerű.

Nem ismerték fel az ember, a tudata, a cselekedetei társadalmi lényegét, és ettől elszakítva fogták fel az összes emberi vonásokat, tulajdonságokat.

Antropológiai értelemben nincs bűnöző típus mint atavisztikus jelenség, senki sem rendelkezik csak rá jellemző anatómiai, biológiai, pszichológiai sajátosságokkal, születésénél fogva elkerülhetetlen bűnözési hajlamokkal. E nézet képviselői azonban azt is felismerték, hogy a született bűnöző típusa mellett egyéb, köztük a szenvedélyből bűnözők típusa is megtalálható. A bűnözői magatartás pszichológiai jellegű megközelítési módjának kialakulása jobban ráirányította a figyelmet a bűncselekmény indító okának és célzatának alaposabb elemzésére, és az azt kiváltó körülmények sokoldalú feltárására. Ezzel kapcsolatban viktimológiailag figyelemre méltó megállapítások is találhatók. *A szenvedélyből bűnözők* bizonyos erkölcsi kényszerek miatt sodródtak a bűnözés útjára. Aki például a családját ért gyalázat miatt félig esztét vesztve, szinte önkívületi állapotban gyilkos fegyverhez nyúlt, annak bűne nem esik olyan súllyal latba, mint aki kapzsi vágyból, előre megfontolt szándékból, orvul ölt. Az elviselhetetlen házastársi kötelék elszakítására nincs lehetőség. Ez nemcsak hűtlenséghez, hanem gyűlölethez, ellenszenvhez vezet, és sok esetben bűncselekményt (gyilkosságot, gyermekölést stb.) eredményez. A szerelmi élettől összefüggésben keletkezett bűncselekmények többsége „méltó az emberi sajnálatra, amelyeknél az áldozat és a bűnös legtöbb esetben rendes ember”. *Cesare Lombroso* figyelemre méltó megállapításai ezek.²³

Az áldozatok védelmét növelné, hogy ha biztosítanák a megromlott házasságok esetén a válást. Az anyaság tiszteletben tartását erősítené, ha a nőt külön védelemben részesítenék, s rendszeresítenék az apaság megállapítását, és az elcsábított nő kártalanítását.

A bűnözésre vonatkozó mind nagyobb számú és mind több oldalú ténykutatások tapasztalatai, valamint a mindezekkel összefüggő kriminológiai tudnivalók megismerése, a kezdetben ellentmondó nézetek, tézisek egybehangolásához, majd az *eredmények kölcsönös megvitatásához, sőt elismeréséhez vezetett*. Belátták, hogy a bűnözés létrejöttében mind az egyéni (individuális), mind pedig a környezeti (szociális és fizikai) tényezők közrejátszanak, és tudományos igényű kutatásoknál egyiket sem lehet figyelmen kívül hagyni.

A bűnözésnek ez a megközelítési módja vezetett el a *multifaktorális kriminológiai nézet* létrejöttéhez, amely részben társadalmi és természeti környezetben (exogén eredetű), részben emberi szervezetben rejlő (endogén eredetű) tényezőket tárt fel a bűnözés oksága szempontjából.²⁴

A bűnözés problémái többtényezős, dinamikus megközelítésének két széles körű tapasztalatokkal igazolt megállapítás szolgált alapjául, egyrészt, hogy *a bűnözés* – mint társadalmi tömegjelenség – és *a bűncselekmény* – mint egyedi jelenség – *okát egy vagy néhány adott, felismert tényező alapján nem lehet megmagyarázni*. Másrészt, hogy a bűnesetek többségének oksági folyamatában különböző egymást befolyásoló, egymással kölcsönhatásban lévő – *az elkövetőn kívül eső* – tényezők, *társadalmi folyamatok egész sora érvényesül*, amelyeket a maguk mozgásában, kialakulásában, fejlődésében és egymásra gyakorolt kölcsönös függőségében szükséges elemezni. A tett és a tettes dinamikáját összefüggő erők játékaként – aktuális eseményként – fogták fel, a kettőt kölcsönös kapcsolatban, belső egységükben

nézték, és minden további más tényezőt is látni akartak, amelyek összecsengésében érthető és világítható meg a valóságos történés úgy, ahogy van, a maga reális környezetében.

Ez a törekvés bizonyos vonatkozásokban egyesítette és szemléletbelileg jelentősen kiszélesítette az eddig érvényesülő különböző krimináletilológia irányzatokat. *A bűnözés problémáinak megközelítését jobban biztosította* azzal az alapálláspontjával, hogy a kriminológiának mint a bűnös emberrel és cselekményével – valamint ezek összességével – foglalkozó tudománynak *minden*, e negatív jelenséggel összefüggésbe hozható *körülményre* fel kell figyelnie és ennek elemzése során *minden szempontot* érvényesítenie kell.

A multifaktorális, dinamikus krimináletilológiai koncepció az értékes részeredményekkel jelentősen előmozdította a bűnözés oksági kérdéseinek sokrétű tanulmányozását, mivel kiterjesztette vizsgálódási körét a bűncselekmény motívumának kialakulásához vezető, az elkövetésre alkalmat adó, a végrehajtást könnyítő körülmények sokrétű megismerésére, elemzésére is. Ez a krimináletilológiai felfogás *szükségszerűen elvezetett a viktimológia létrejöttéhez*, mivel lehetővé tette, hogy *a bűnös cselekvés geneziséét olyan tényezőkben keresse, amelyek az elkövetőn kívül objektíve léteznek és a bűncselekményekhez vezető oksági láncolatban jelentős szerepet játszhatnak.*²⁵

A társadalmi fejlődés minden időszakában mind a büntető igazságszolgáltatásban, mind a bűnözés megítélésével kapcsolatos nézetekben megtalálható volt a bűncselekmény sértettjeit jellemző bizonyos sajátosságok értékelése.

A BŰNÜGYI TUDOMÁNYOK TÁRGYA

BŰNÖZÉS

crimen

Bűncselekmény

/tett/

deliktum

Sértett

/áldozat/

viktim

Elkövető

/tettes/

delikvens

A VIKTIMOLÓGIA TUDOMÁNYTÖRTÉNETE

Naturális társadalomvédelem

(áldozat aranykora)

Közhatalmi igazságszolgáltatás kialakulása

(sértett szerepének csökkenése)

Kizsákmányoló osztályok önkénye, büntetések kegyetlensége

(sértett jogainak semmibevétele)

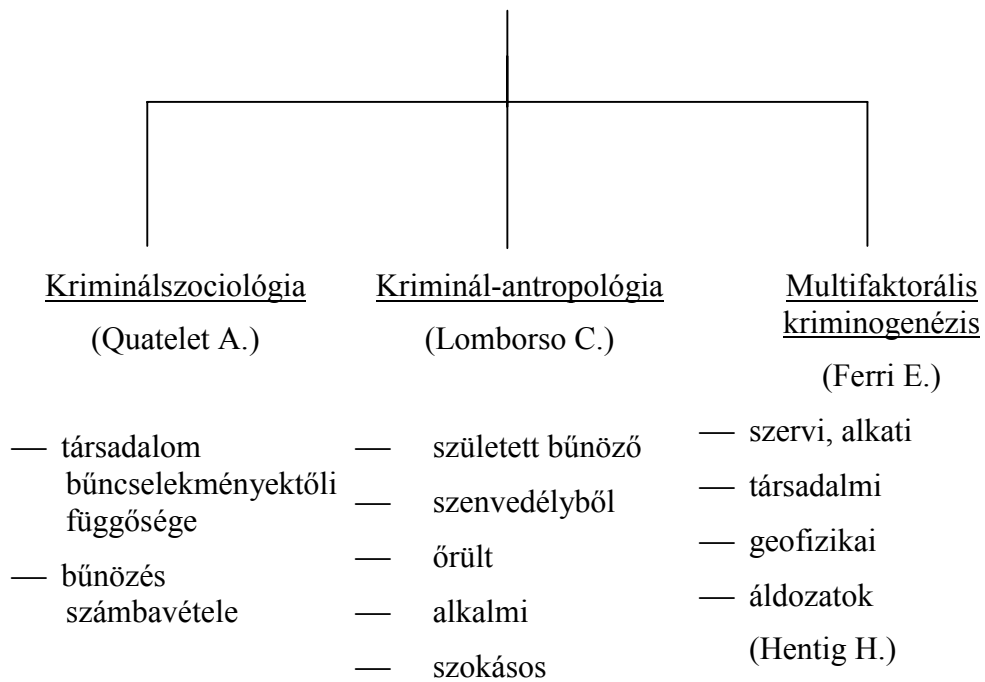
Klasszikus (tett) büntetőjogi iskola

Pozitivist (tettes) büntetőjogi irányzat

(személyiség büntetőjogi védelme, sértetti érdekek korlátozott figyelembevétele)

A bűnözés állandó, tömegméretűvé növekedése,
a büntetőjogi eszközök hatástalansága,
illetékes állami szervek tehetetlensége,
a humán és szociális tudományok fejlődése,
a védekező intézkedések iránti igény
szükségszerűen elvezetett a bűnügyi tudományok – közte a kriminológia – kialakulásához,
differentiálódásához.

A KRIMINOLÓGIA ALAPVETŐ IRÁNYZATAI

II. A VIKTIMOLÓGIA BŰNÜGYI ISMERETRENDSZER KIFEJLŐDÉSE

- 1. A VIKTIMOLÓGIA KIALAKULÁSA**
- 2. A VIKTIMOLÓGIA MEGALAPÍTÓJÁNAK ÉLETÚTJA ÉS NÉZETEI**
- 3. A VIKTIMOLÓGIA MEGÍTÉLÉSÉVEL KAPCSOLATOS SZEMLÉLETEK**
- 4. AZ ÁLDOZATI TIPOLÓGIÁKRÓL**

1. A VIKTIMOLÓGIA KIALAKULÁSA

A viktimológia mint a bűnözés áldozataival foglalkozó bűnügyi ismeretrendszer *kialakulása* azzal a közismert ténnyel függött össze, hogy a bűncselekmények döntő többsége a jogrend, a társadalmi és a közösségi együttélési szabályok bűnös megsértése mellett jelentős részben az egyének jogait és ezzel összefüggő érdekeit közvetlenül is csorbítja. E bűncselekmény-csoporttal kapcsolatban mindjobban előtérbe került az a felismerés, hogy a bűncselekmények sérelmet szenvedett egyénei nemcsak passzív alanyok, nem csupán a büntetőeljárás sértettjei, vagyis nem egyszerűen terhelő tanúk, hanem gyakran jelentős szerepük van – az elkövetőkkel való interperszonális kapcsolatuk és interakcióik alapján – a bűncselekmények létrejöttében és megvalósulásában is.²⁶

A társadalom tagjai közül potenciálisan bárki lehet bűncselekmény közvetlen sértettje, de a tapasztalatok igazolták, hogy egyesek – különböző okok miatt – az átlagosnál könnyebben válnak azzá.

Mind több olyan büntetőjogi, kriminalisztikai, kriminológiai, kriminálstatisztikai, igazságügyi-orvostani és más jellegű tanulmány jelent meg általában a bűnözésről, az egyes bűncselekményekről (az emberölésekről, a rablásokról, a nemi erkölcs elleni bűncselekményekről, a csalásokról stb.),²⁷ azok elkövetőiről, amelyekben – bár alapos elemzés nélkül – olyan sértettekről olvashatunk, akik személyiségük, az elkövetőkhöz való viszonyuk, a bűnügyi szituációban tanúsított magatartásuk alapján és egyéb módon közrehatottak abban, hogy a bűnözők jogsértő magatartásának célpontjaivá váltak.

A bűnügyi tudományok tárgya a bűnözés; így a bűncselekményeken és elkövetőiken túl, az azok sértettjeire vonatkozó ismeretekkel is fokozatosan bővült.

A bűnügyi tudományok területén fokozatosan kialakuló viktimológia létrejötté *Hans von Hentig* német kriminológus munkásságához fűződik, aki a bűnözés oksági kérdéseinek tanulmányozása alkalmával elsők között hívta fel a figyelmet és tette szisztematikus vizsgálat tárgyává a személy és vagyon elleni bűncselekményeknél a sértetteké vált személyek gyakorlati szerep elemzését. Munkásságával megközelítőleg azonos időben több jeles bűnügyi szakember – *Benjamin Mendelsohn* román származású izraeli ügyvéd, *Henri Ellenberger* francia pszichiáter és mások – különböző szemléletmódon hangsúlyozottan szóltak a bűnözés áldozataival összefüggő körülmények céltudatos tanulmányozásának fontosságáról.

A kriminológiai kutatásokban mind szélesebb körben méltatták a bűnözéssel összefüggő ismeretek részeként a bűncselekmények sértettjeire vonatkozó specifikus problémákat, *egyrészt* úgy, hogy összhangba hozták azok egyes személyiségi jellemzőit, magatartásbeli vonatkozásait és más sajátosságait az elkövető bűnözővé válásának folyamatával, a kriminális szituáció alakulásával, *másfelől* értékelni kezdték az igazságszolgáltatásnak a bűnözés áldozatai irányában megmutatkozó hatékonyságát, a részükre biztosított kártérítés teljesülését, a bűnmegelőzés viktimológiai lehetőségének gazdagítását.

2. A VIKTIMOLÓGIA MEGALAPÍTÓJÁNAK ÉLETÚTJA ÉS NÉZETEI

Hans von Hentig 1887. június 9-én, Berlinben született, tekintélyes ügyvéd fiaként. Münchenben, 1912-ben szerzett jogi doktorátust. *Jogi tanulmányait természettudományi és orvostudományi ismeretekkel egészítette ki.* Büntetőjogi szemelvények című első monográfiája 1914-ben jelent meg, amelyben széles területről gyűjtött össze tényeket a bűncselekmények oksági kérdéseinek tanulmányozásához.

Az első világháborúban tartalékos tisztként vett részt. Háborús naplója, *Az én háborúm* (Mein Krieg) címmel 1919-ben jelent meg.

A családi vagyona anyagilag függetlenné tette, és lehetőséget adott számára, hogy 1929-ig magántudósként, történelmi-szociológiai, politikai és patográfiai kérdésekkel foglalkozzon. Publikációi felismerhetővé tették, hogy *szenvedélyes érdeklődéssel kísérte a háború utáni Németország politikai fejlődését*. Több oldalról elemezte az 1918. novemberi német polgári demokratikus forradalom kérdéseit, *Írásművek a német forradalomról* (1918), *A forradalom elfajulása* (1920) című tanulmányaiban. Rudolf Hessen keresztül ismeretségbe került Adolf Hitlerrel, aki személyesen kísérelte megnyerni őt a Nemzeti Szocialista Német Munkáspártnak (NSDAP) vagyis hogy a fasiszta náci pártnak. De Hentig ezt elutasította, még mielőtt felismerhetővé vált volna, hogy Németországot a katasztrófába sodorják. Ez időben megjelent írásai – Robeepler; *A hatalomvágy pszichopatológiája* (1924); *Tiberius; Császárok örületéről; Machiavelli; Az államcsíny és az államérdek pszichológiájának tanulmányozása* – figyelemre méltók.

Nyílt politikai állásfoglalására 1923. november 9-e után került sor, amikor is a Hitler elnökletével működő fasiszta náci párt sikertelen puccskísérletet hajtott végre a hatalom megszerzése céljából. A szászországi és a türingiai kormány felkérésére, a tartományi rendőrséggel együttműködve egy védelmi köteléket állított fel a müncheni puccsisták esetleges észak felé történő előrenyomulásának megakadályozására. 1924-ben írt egy beszámolót; ez egyszersmind profetikus műve *Bannberg–Berlin* (A napóleoni bekerítési stratégia történetéről) címmel a közép-német munkásság csendes seregéről, amely a német felbomlás szellemét visszaküldi barlangjába. A nemzetiszocialisták sohasem felejtették el ezeket a tetteit.

1925-től 1933-ig Gustav Aschaffenburg (1866–1944) német pszichiáterrel együtt egy kriminálpszichológiával (kriminológiával) és büntetőjogi reformmal foglalkozó *Monatsschrift für Kriminalpsychologie und Strafrechtsreform* című havi folyóiratot szerkesztett. Közben, 1930-ban magántanári képesítést szerzett. Egyetemi tanár lett a kielii, majd 1933-tól a Bonni Tudományegyetemen.

1933. január 30-án Adolf Hitler birodalmi kancellár, majd 1934. április 1-jén – magához ragadva az államfői tisztet is – führer lett. A fasiszták hatalomra jutása után Hentinget – náciellenes beállítottsága miatt – 1935. január 1-jén expressz levél útján nyugdíjazták.

1937-ben, 43 éves korában Hentig feleségével együtt az Amerikai Egyesült Államokba emigrált. Különböző egyetemeken tanított. Rendszeresen megjelent tanulmányaiban a *bűnözés szociológiai kérdéseivel foglalkozott*, így többek között a szegény sorsú bűnözők védelmével, az amerikai négerék és az indiánok bűnözésének problémáival stb.

1940-ben jelent meg első műve, amelyben *az elkövetők és az áldozataik kölcsönös egymásra hatásának szociálpszichológiai kérdéseit vetette fel*. A viktimológiát – mint új bűnügyi ismeretrendszert – megalapozó *The Criminal and His Victim* című tanulmány a bűnözős szociológiájáról, 1948-ban jelent meg.²⁸ E művében a bűnözéssel, a bűncselekmény létrejöttével, a bűnözővé válás folyamatával a következő tényezőcsoportokat hozta összefüggésbe:

- szervi, alkati tényezők;
- szociálbiológiai összetevők;
- geofizikai jelenségek;
- áldozatok.

A *szervi, alkati* tényezőket összefüggésbe hozta a bűnözői magatartással. Ezzel kapcsolatban a születési és életkörülményeket; a testi jellemzőket és sajátosságokat; a pszichológiai sajátosságokat; a szellemi rendellenességeket vette figyelembe.

A *szociális-biológiai* összetevők között említette a védelmi és önvédelmi csoportosulásokat (a fiatalok társulásokat, bandákat, gengsztereket, börtöncsoportosulásokat, a tömeget, a zsúfoltságot, az alvilágot), tárgyalta az átmeneti élethelyzetek (mikro- és makro-vándorlások) kriminális veszélyeit, továbbá a foglalkozásnak és a vallásosságnak a bűnözéssel való összefüggéseit.

A *geofizikai jelenségek* közül az éghajlatot, az időszaki változásokat, a napszakokat, a hét egyes napjait és más földi jelenségeket említette, mint amelyek hatnak a bűnözés alakulására.

Az *áldozatoknak a bűncselekmény létrejöttéhez való hozzájárulását* a kriminológiában elemzi először.

A *bűncselekmények többsége kettős szerkezetű*, azokban két partner szerepel: *az elkövető és az áldozat*. A köztük lévő viszony – szociológiai és pszichológiai szempontból – sokkal bonyolultabb, mint a valóságot csupán durván megközelítő büntetőjogi megkülönböztetések.

Két ember – a tettes és áldozata – közötti kapcsolatban számtalan motivációs kölcsönhatás (pszichikai vonzás, illetve taszítás) lép működésbe. A cselekvő–szenvető erősségi foka viszont különböző, ami nagymértékben függ az áldozat magatartásától is. A teljes közömbösötől a tudatos ösztönzésig az áldozat magatartásának több felvetés lehetséges, úgy mint:

- közömbös, érdektelen, fásult, egykedvű,
- engedelmeskedő, elnéző, önmagát tétlenül alávető,
- együttműködő, hozzájáruló,
- kihívó, sértő, csábító, ösztönző.

Utalt arra, hogy az áldozat – bizonyos értelemben – kialakítja és meghatározza a bűnözőt. Megkülönböztette a született áldozatokat és a gyakran a társadalom által azzá tett személyeket.

Az egyes bűncselekményfajták áldozataira vonatkozó statisztikai adatokat idézve bizonyította, miszerint gyakran előfordul, hogy az áldozat nem csak passzív résztvevője a bűncselekmény folyamatának.

Szerinte *a bűncselekmények jelentős része potenciális áldozatok és potenciális bűnözők érintkezéséből keletkezik*.

Vannak helyek – *áldozati zónák* –, amelyek a bűnözők és áldozataik találkozását megkönnyítik (például hetes üzemelésű szórakozóhelyek, éjszakai lokálok, kártyabarlangok, bizonyos üdülővezetek stb.), és vannak egyes gazdaságilag érdekelt személyek, akik ezt elősegítik (az előzőek tulajdonosai, bérlői, üzemeltetői stb.).

A bűnözők veszedelmes moszkitók, de nem létezhetnének, ha nem lennének „*társadalmi mocsárvidékek*” – állapította meg a viktimológia megalapítója.

Elemzéseire építve bemutatta *az áldozatok általános kategóriáit* (fiatalok, nők, idősek, értelmileg fogyatékosak és más elmebetegek, bevándorlók, kisebbséghez tartozók, a normális, de ostoba személyek), majd a *pszichológiai típusait* (depressziósak, kapzsiak, kéjvágyók, magányosak és kiábrándultak, zsarnok természetűek, akadályozottak, bűnözőktől mentességet élvezők, ellenállók).

Művében felhívta a figyelmet arra is, hogy az egyes személyek elleni bűncselekmények a jelenségeknek csupán egyik csoportját alkotják, és számos olyan *közösségellenes* cselekmény is ismeretes, amelynek törvénybe ütköző jellege sem jogszabályban, sem jogi nézetekben nincs kellőképpen tisztázva.

A hivatalos személyek által működő valóságos állam – romlottsága esetén – közösségellenes cselekmény elkövetője, írta. Ilyen esetekben a társadalom a reális áldozatok nagy tömegére és a kegyetlen kizsákmányolók jóval kisebb csoportjára tagolódik. Felhívta a figyelmet arra, hogy *a demokratikus társadalomban nagyrészt az áldozatok felelősek azért, hogy romlott erők hatalomra juthatnak és hatalmon maradhatnak.*

Az áldozatok óriási és egyre fokozódó kizsákmányolásával együtt növekszik a kizsákmányolók belső körének dezintegrációja, majd a kizsákmányoltak lelkében pszichológiai igény támad alávetett helyzetük megszüntetésére, a forradalomra, a leszámolásra. Az áldozatok váratlanul megsemmisítik a parazitákat, ezzel is bizonyítják, hogy azok csakis azért jöhettek létre és csakis azért maradhattak életben, mert ők maguk, az áldozatok hiányosan tettek eleget saját kötelességeiknek.

A bűncselekmények áldozatául esett egyének vagy csoportok – egyebek mellett – nagy erkölcsi megrázkódtatásokon mennek keresztül.

A bűncselekmények eldurvító, valamint erkölcsromboló hatásával mindenütt találkozunk a nemzetek életében, a kisebbség megaláztatásával kapcsolatban, az intézmények működésében, a családok kapcsolataiban stb.

Hentig könyvében az *áldozat bűncselekményben való szerepelemzésének gyakorlati jelentőségét* abban látta, hogy az ily módon szerzett ismeretek alapján a bűnüldözés lehetőségei jelentősen megnövekedhetnek.

Sajnálattal állapította meg, hogy noha az áldozatok személyiségére, a tettesekkel való kapcsolatára, a bűnügyi szituációkban tanúsított magatartásukra vonatkozó adatok szerepelnek a rendőrségi bűnügyi iratokban, mégis ezeket ritkán használják fel értékelésekre, elemzésekre és a megfelelő következtetések levonására.

Az áldozat pedig a bűncselekmény okainak egyike, ezért jóval több figyelmet kell fordítani rá, amikor a bűncselekményt megítélik (illetve a bűnözőt elítélik), és megfelelő büntetési, nevelési, illetve megelőzési módszereket indítványoznak.

Hentig 1951-ben tért vissza a Német Szövetségi Köztársaságba. A Bonni Tudományegyetemen ugyanarra a tanszékre került, amelyről egykor száműzték. A jogi fakultás dékánja lett. A kriminológiai szemináriumain sokrétűen mutatta és vitatta meg a bűnözés problémáit. A résztvevők számát mindig kb. egy tucat hallgatóra csökkentette, hogy mind megalapozottabb kriminológussá képezhesse ki őket. 1955 óta nyugdíjasként élt Bad-Tölzben, ahol szinte kimeríthetetlen munkabírással, élénk gondolati telítettséggel és kritikusan írt a bűnözés sokrétű problémáiról.

Hentig 1954–1959-ben *Az egyes bűncselekmények pszichológiája* című művében a lopás, a betöréses lopás, a rablás, az emberölés, a csalás és a zsarolás komplex elemzése során részletesen kimutatta az áldozatok személyiségének, magatartásának szerepét a létrejövő bűnügyi szituáció folyamatában a káros eredmény bekövetkezésében.²⁹

Hentig 1962-ben megjelent *A bűnözés* című műve második kötetében új ábrázolásban mutatta be az először 1948-ban kifejtett áldozatelméletét.³⁰ E művében a bűnöző embert az idő és tér erőjátékában, a környezeti tényezők hatalmában szemlélte. *Az áldozatról, mint a bűnös ember (delikvens) környezetének egyik alkotórészéről* szól.

Az áldozati helyzetek (szituációk) elemzése során említést tesz olyan körülményekről, mikor valaki könnyebben válhat bűncselekmény sértettjévé. Az elszigetelt (izolált) áldozatok problémájának ismertetése után az elkövetővel való közellétet mint veszedelmet magában rejtő tényezők és a részére való kiszolgáltatottságot említi. A hivatás gyakorlásával járó áldozati szituációkat sokrétűen mutatja be.

Az áldozat ösztönző és gátlást feloldó szerepéről szólva említi az élethabzsoló (élvhajhász), a nyereségre vágyó, az agresszivitást tanúsító és a társadalmilag vagy a közösség kisebb csoportja számára értéktelennek minősített áldozatokat.

Csökkenett ellenállásúvá és ezáltal könnyebben áldozatokká válnak az érzelmi, emocionális hangulathelyzetekben, továbbá a normális életátmenetekben lévők, valamint a perverzek, az iszákosak, a depresszívek, a készségesek, a mindenre hajlandó egyének.

Az áldozatok biológiájának keretében tárgyalja a védtelen, a téves és az immunis (sérthetetlen) sértetteket, szól az öröklött sértetti helyzetről, a visszaeső áldozatokról és azokról is, akik később tettesekké válnak.

A bűncselekmény áldozatának szerepe, mutatott rá Hentig, azoktól az előfeltételektől függ, amelyek az ő személyiségében, szociális beágyazottságában és speciális életterében rejlenek.

Mindenki biológiai léténél fogva, legyen férfi vagy nő, gyermek vagy felnőtt, különböző testi és szellemi alkat, a személyiségére jellemző törvényeknek van alávetve, és mindenkor egyéniségének megfelelően reagál minden őt érintő eseményre.

De az egyén a szociális kötöttségeknek is alá van vetve és össze van fonódva környezetével. Hivatása, az életviszonyai, családja, szomszédai, barátai és más ismerősök befolyásolják, előírják azt a szerepet, amelyet az életében el kell játszania.

Az ember a tér és az idő kötöttségének van alávetve. Csak úgy cselekedhet és reagálhat, ahogy azt a mindenkori speciális élettere megengedi.

Az ember rövidebb vagy hosszabb időszakra függvénye a tartózkodási helyét jellemző viszonyoknak, s ezek befolyásolhatják kriminális veszélyeztetettségét.

Ha az áldozat személyiségét, szociális körülményeit és speciális életterbeli kötöttségeit együttesen szemlélik, kideríthetik mindazokat a lehetőségeket, amelyek meghatározó körülmények, a bűnözés viktimológiai struktúráját jellemzik.

A szerző által közölt ismereteket a bűnügyi szakember sok esetben jól hasznosíthatja a gyakorlatban. *Az elkövetett cselekményből kiindulva megvizsgálhatja a mindenkori áldozat valamennyi viszonyát, így személyiségének és magatartásának jellemzőit. Ezek alapján fényt deríthet a bűncselekmény hátterére (kriminogenezisére), és következtetéseket vonhat le a tettes személyével kapcsolatban, aki élt az áldozat által nyújtott lehetőséggel.*

Ilyenfajta visszakövetkeztetések akkor vonhatók le, ha a tettes–áldozat közti kapcsolat különösen szoros volt, mindenekelőtt tehát az élet és a testi épség elleni, a szexuális indítékú, valamint egyes vagyon elleni bűncselekményeknél.

A viktimológiai jellegű összefüggések ismerete a *preventív intézkedések tervezése* szempontjából is jelentős lehet.

Hentig a bűnözéssel kapcsolatban írt, valamint az egyes bűncselekményekről (gyilkosság, rablás, zsarolás stb.) szóló tanulmányaiban szisztematikus vizsgálat alá vonta, rendszeresen tárgyalta a természetes személy sértettek számtalan vonatkozásait. Tárgyalta a rejtett bűnözés egyes jellemzőit, amelyet ő „*sötét mezőnek*” nevezett, így nem csak alapot teremtett, de hatalmas ösztönzést is adott a viktimológia keretében a viktimológia fejlődésének.

Személyisége és munkássága úgy értékelhető, hogy széleskörűen képzett, *haladó gondolkodású kriminológusként járult hozzá a bűnözésről szóló ismeretek gazdagításához*. Mindig fő törekvése volt, hogy összehangolja az elméletet a gyakorlattal, műveivel új utat kijelölve továbbfejlessze a kriminológiát.

A Német Kriminológiai Társaság 1964-ben, munkásságának magas fokú elismeréseként az *Arany Beccarria-Emlékéremmel* tüntette ki.

A viktimológia megalapítója 1974. július 6-án, 87 éves korában halt meg.³¹

3. A VIKTIMOLÓGIA MEGÍTÉLÉSÉVEL KAPCSOLATOS SZEMLÉLETEK

Nem a bűnözés az egyetlen a társadalom elmarasztaló értékítéletét kiváltó tömegjelenség, amely az egyes embereket, embercsoportokat veszélyezteti, nekik különböző sérelmeket okoz. Éppen ezért szükség van egy olyan *önálló tudományra, a viktimológiára, amely komplexen vizsgálja az emberek, illetve kisebb közösségek áldozattá válásának okait, körülményeit*. Kutatási területe minden rendű – nemzeti, népi, faji, felekezeti csoporthoz tartozás miatt, állami önkényből adódó, háborús, baleseti, öngyilkossági stb. – áldozatokra kiterjed. Ezen belül egyik részterület a *kriminálviktimológia*, amely bűncselekmények sértettjeinek különböző kérdéseit elemzi.

Az e nézetet vallók között elsősorban említjük *Benjamin Mendelshon* román származású, Izraelben élő jeruzsálemi ügyvédet, aki már 1947-ben, a Bukaresti Pszichiátriai Kongresszuson felhívta a figyelmet a *viktimológiára*, és annak tárgykörébe vonta az *áldozatok minden kategóriájának komplex problémáját*.³²

A viktimológia – írja későbbi művében – vizsgálódási területét nem szabad csak a bűnözés áldozataira korlátozni, s nem lehet e tudományt a kriminológiába beolvasztani.³³

A kriminológia csak mellékesen foglalkozik a bűncselekmények áldozataival (fő figyelme a bűncselekményekre és az elkövetőkre irányul), és nem célja, hogy az áldozatok összes kategóriáit egybe foglalja. Éppen ezért a *viktimológia* nem lehet csak a kriminológia alkalmazott területe, hanem *önálló tudomány*. A bűnözés áldozata az elkövető ártalmas, káros magatartásának van alárendelve, és vizsgálatára többnyire vele összefüggésben kerül sor. A bűnözés áldozata ilyen értelemben a kriminológia területéhez tartozik, annak integráns része, de nem lehet elszigetelni a társadalmat érdeklő minden más kategóriájú áldozattól.

A társadalomnak erkölcsi kötelessége a különböző sorscsapások áldozatai iránt érdeklődni. A „viktimitás” (áldozattá válási lehetőség) egy általános probléma, amelyet a társadalom fejlettségének figyelembevételével szükséges elemezni. A viktimológiának minden olyan áldozattá váló ember bio-, pszichoszociális jellegzetességével szükséges foglalkoznia, amely okának, előidéző körülményeinek és feltételeinek megelőzéséhez vagy leküzdéséhez a társadalomnak érdeke fűződik.

A viktimológiának erőfeszítéseket kell tennie azoknak az – állandó vagy időszakos, látszólagos vagy rejtett – objektív elemeknek az összessége megismerésére, amelyek olyan „veszélykomplexumot” hoznak létre, hogy a beléjük kerülő emberek áldozatokká válhatnak.

Az ember áldozattá válását eredményező „veszélykomplexum” hatféle *tényező hatására keletkezhet*. Ezek a következők:

- az áldozat endogén, biopszichikai jellemzői;
- természetes fizikai környezet;

- megváltoztatott természeti körülmények;
- társadalmi helyzet;
- antiszociális politikai viszonyok;
- motorikus ártalmak.

A civilizált társadalomban a „veszélykomplexum” gyors haladásával szemben a *védekezési eszközök késésben, hátrányban vannak*. A fejlett országokban (a fogyasztói társadalomban) a javak minősége és száma (például gépkocsik) állandóan emelkedik, s ennek paradoxonja, hogy ezek a javak rosszul felszerelve vagy alkalmazva mind több halottat, sérültet, rokkantat, foglalkozásbeli, környezetszennyeződési beteget stb., vagyis áldozatokat követelnek, illetve keletkeztetnek.

A különböző eredetű, kategóriájú áldozatok közös vonása, hogy „*emberek*”. Ez lehetővé teszi a velük való egyidejű és együttes foglalkozást, az áldozatok összehasonlítását. *A viktimológiának célja* abban mutatkozik, hogy a lehetőségeken belül megkísérelje egyfelől az áldozatokra nézve veszélyt jelentő és ismertté vált *ártalmasságok csökkentését*, másrészt az *áldozattá válást és az áldozati visszaesést megakadályozza*. A veszélyből, vagy az elől meg kell menteni az embert, ezt követeli a humánus magasabb rendű elve e tudomány művelőitől.

A pszichológiának a kriminalitás lélektani kérdéseivel foglalkozó alkalmazott területe az áldozattá válást pszichikus okokkal magyarázza, amelyet „*viktimogén*” tényezőknek neveznek.

A bűnöző – áldozat közötti kapcsolat és kölcsönhatás tanulmányozását *Henri Ellenberger* francia pszichiáter elsősorban pszichológiai kérdésnek tekinti.³⁴ Három különböző olyan lélektani mechanizmust említett meg, amelyek a bűnöző és áldozat közötti kapcsolatban fennállhatnak, és szinte sorszerűen vezetnek a bűncselekményhez. Megkülönböztetett:

- tisztán idegekre ható kapcsolatot, amilyenek például a szülőgyilkosságok eseteiben figyelhetők meg;
- pszichobiológiai vonatkozásokat, amelyek az egymást kiegészítő alkati típusú egyének kölcsönös vonzódását eredményezik, ahol az egyik a másiknak negatívja, ilyenek például: a sadista–mazohista, a családi zsarnok és az azt eltűrők viszonya, vagy a prostituált–kítartott pár esetei; továbbá
- genobiológiai viszonyokat, amelyek a hasonló öröklődési adottságok következtében fennálló vonzódásokat jelentik.

A bűncselekmények sértettjei személyiségének megismerésével, szavahihetőségük elemzésével, a bűncselekménnyel kapcsolatos reakcióik és magatartásuk feltárásával a lélektani szakág is sokoldalúan foglalkozik, s ezért a viktimológia a pszichológia egyik ágának is tekinthető.

A viktimológia a bűnügyi tudományoknak utóbbi évtizedekben felgyorsult ismeretgazdagodása eredményeként fejlődött. *A bűnügyi tudományok csaknem mindegyike* – elsősorban tématerületüknek megfelelő módon és mértékben – *már korábban is foglalkozott a bűncselekmények áldozataival*. Ez részint ösztönösen, részint pedig a bűnözéssel kapcsolatos alaposabb megismerés szükségességéből adódott. Ily módon a bűnügyi tudományok mindegyikében megtalálható a spontánul szerzett viktimológiai jellegű ismeretanyag. E bűnügyi ismeretrendszer elméleti kérdéseinek felvetését és megalapozását nagy számban megelőzte a bűncselekmények sértettjeinek különböző oldalról megközelített gyakorlati szerepelemzése. Ebből adódik, hogy a viktimológia tudományelméleti terjedelmét illetően különböző felfogásokkal találkozhatunk.³⁵

Ismeretes olyan szélsőséges felfogás is, hogy a *viktimológiához a bűnöző személyiségének problémái is hozzátartoznak*, mivel ő is áldozat. Kriminológusok körében van olyan nézet, hogy az elkövetőket öröklött bio-, pszichoszociológiai tulajdonságai determinálják arra, hogy az adott társadalmi rendszerben bűnözői sorsra került. Ez a felfogás oly módon is jelentkezik, hogy a mást viktimizáló tettes előzőleg maga is áldozat lehetett. Egyes viktimológusok felvetették, hogy az igazságszolgáltatási gépezetük néha extrém magas büntetéssel sújtja az elkövetőket, és így áldozattá teszi azt, aki korábban mást tett áldozattá.

Néhányan (*grosso modo*) szemlélve a *viktimológiát a kriminológia ellentétének, fordítottjának* vélik.

4. AZ ÁLDOZATI TIPOLÓGIÁKRÓL

A viktimológia kialakulásától kezdve különböző szempontok alapján állított fel áldozati tipológiákat. *A bűnözés áldozatainak különböző jellemzőit, a főbb személyiségjegyeik hasonlóságai és a bűncselekménnyel összefüggő magatartásbeli sajátosságai és egyéb körülmények alapján vetették össze.* Ezután a néhány főbb sajátosság valamelyike körül tömörítették az adott típus reprezentánsait. Az áldozati tipológiák többségének összeállítása az általános bűnügyi tapasztalatok alapján, de többnyire spekulatív módon történt. Ezek később egyes bűncselekménycsoportok vonatkozásában nyugszanak empirikus adatokon.

A viktimológiai szakirodalomból ismert *tipológiák* kétféleképpen osztályozhatók. Egyrészt, amelyek *általában a bűncselekmények* áldozataira vonatkoznak, másrészt amelyek *kiemelt bűncselekménycsoportok* sértettjeit jellemzőik alapján csoportosítja.

Ezeket kiegészítik azok a tanulmányok, amelyek *az emberek egyes olyan jellemzőit, sajátosságait, körülményeit* elemzik, amelyek miatt könnyebben válhatnak bűncselekmények sértettjeivé (például gyermekek, homoszexuálisok, alkoholisták stb.).

A viktimológiai tipologizálás több szempontból ítéhető *jelentősnek*.

Az áldozat jelleméről, tulajdonságairól, szokásairól és társadalmi helyzetéről szerzett adatok alapján válasz adható arra a kérdésre, hogy miért vált bűncselekmény sértettjévé.

A sértett (áldozat) személyiségének jellemzői sok esetben magyarázatul szolgálnak egyes bűncselekménycsoportok olyan indítékainak jobb megismerésére, amelyek őt az elkövetővel az adott összefüggése hozták.

Figyelemmel az egyes áldozatokat jellemző tulajdonságokra és a bűnügyi szituációkra, lehetőség nyílik a bűnös támadás veszélyétől megvédeni az emberek adott csoportjait.

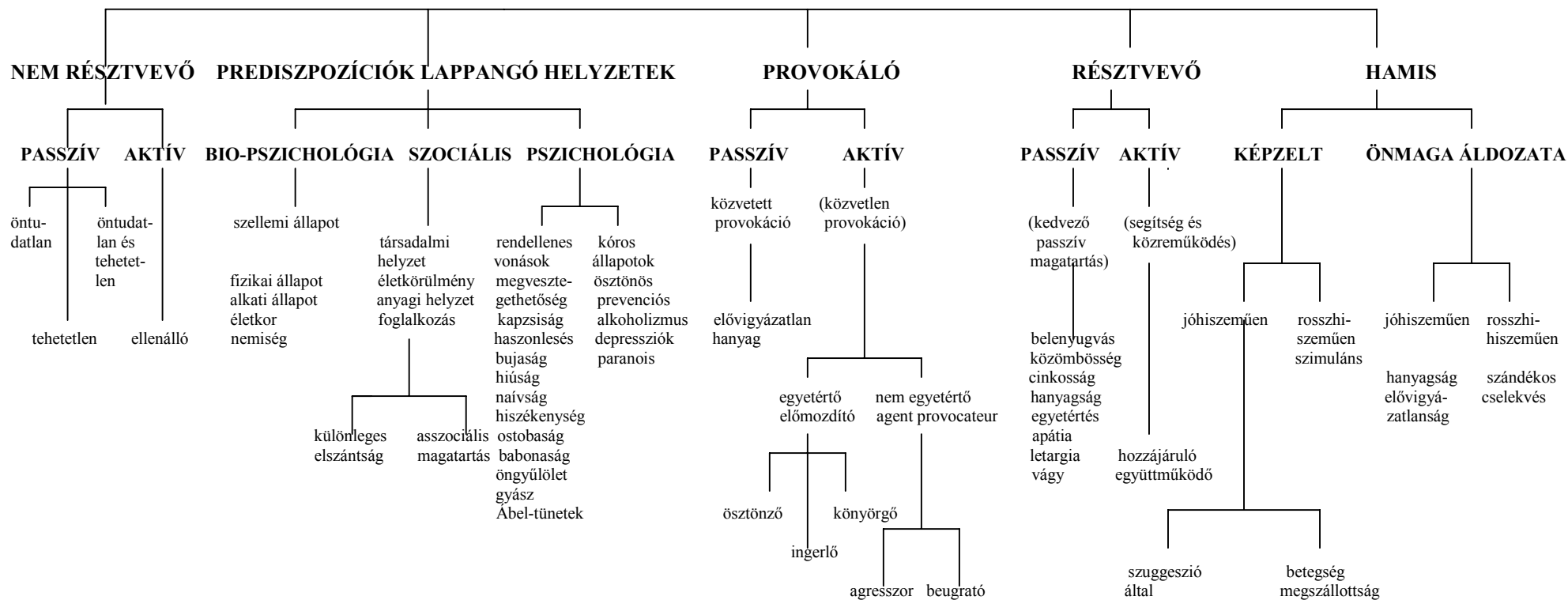
VIKTIMOLÓGIAI TIPOLOGIA³⁶

AZ ÁLDOZATOKNAK A BŰNÜGYI SZITUÁCIÓBAN
TANÚSÍTOTT VISELKEDÉSE ALAPJÁN

AGRESSZÍV	<i>Általánosan</i> kapzsi szexuálisan huligán negatív bosszú pszichikailag beteg (idegrendszerileg)	<i>Választóan</i> nyerészkedő nemi közelség családi zsarnok botrányokozó megtorló pszichikailag sérült
AKTÍV	<i>Felbujtó</i> tudatos óvatlan	<i>Önmagának kárt okozó</i> tudatos óvatlan
KEZDEMÉNYEZŐ	<i>Szolgálatilag</i> társadalmi helyzetből személyes jellemvonásból	
PASSZÍV	<i>Ellenállásra képtelen</i> állandó ideiglenes	<i>Nem akar ellenállni</i> gyáva feltűnéskeltés felelősségtől való félelem megrázkódtatás vallási ok kapcsolat miatt nem ellenkezik
KRITIKÁTLAN	alacsony műveltség fiatalkorú időskorú betegség pszichikailag sérült indok nélkül	
SEMLEGES		

VIKTIMOLÓGIAI TIPOLÓGIA³⁷

AZ ÁLDOZATOKNAK A BŰNCSELEKMÉNYEKBE JÁTSZOTT SZEREPEI ÉS SZEMÉLYISÉGÉNEK JELLEMZŐI SZERINT

VIKTIMOLÓGIAI TIPOLOGIA³⁸

NEM MEGFELELŐ CSALÁDI KÖRÜLMÉNYEK MIATT KRIMINÁLISAN VESZÉLYEZTETETT GYERMEKEK

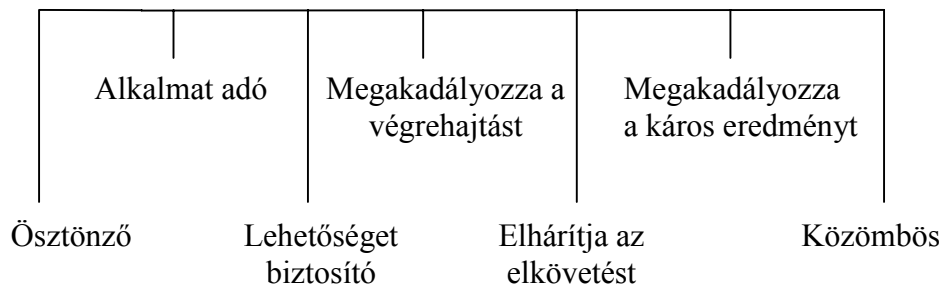
- házasságon kívül született
- bűncselekmény következményeként fogamzott
- vérfertőzésből származott
- házasságon belül, de alkalmi kapcsolatból született
- szülők akarata ellenére jött a világra
- művi vetelési kísérletek után,
- vagy azok ellenére megmaradt
- anyát olyan apára emlékezteti, akit meggyűlölt
- kedvezőtlen életkörülmények között élő szülőktől van
- szülője szabadságvesztés büntetését tölti
- zsarolás eszköze
- születésénél fogva testi hibás, vagy nem épelméjű
- nehezen nevelhető
- akadályozza a szülő új kapcsolatát vagy annak létrejöttét, stabilizálódását
- hátrányt jelent az elvált szülő egzisztenciális érdekeire, anyagi helyzetére
- elvált szülő új házasságát, élettársi kapcsolatát zavarja

A CSALÁDON BELÜLI KAPCSOLATKONFLIKTUSOK LEGGYAKORIBB OKAI

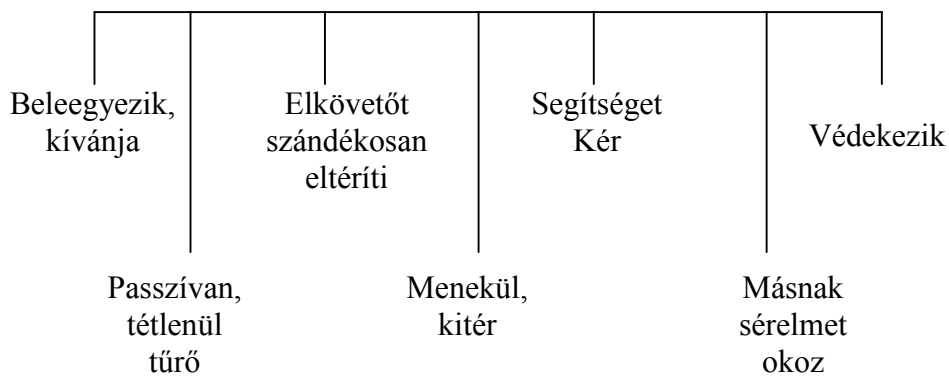
- az egyik házastárs családjának tagjait (szülőket, korábbi házasságból származó gyereket) nem fogadják be az újonnan alakuló társadalmi csoportba
- az egyik házastárs adaptációs nehézsége az új család kialakulásában domináló feltételekkel szemben
- a házastársak érdekeinek, szükségleteinek és értékorientációinak konfliktusa
- az egyik házastársnak a másik által el nem fogadott vagy elutasított vezető szerepe
- az egyik házastárs érdeklődésének megszűnése a másik iránt, új kapcsolat szerelem következtében
- a házastársak érdeklődésének kölcsönös megszűnése egymás iránt
- a házastársak alacsony erkölcsi színvonala, a közös italozás, a munkakerülésre, a semmittevésre való hajlam, a paratizmus
- az egyik házastárs erkölcsi-pszichológiai lezüllése, aminek folytán iszákoskodásba és más erkölcstelen kilengésekbe kapcsolódik bele
- a más szférákban (munkahelyen, iskolában stb.) szerzett feszültség állandó átvitele a családra, vagy annak feloldása a családban
- a kapcsolatok feszült, neoritikus volta azért, mert a felek fiziológiai szempontból nem illenek össze

VIKTIMOLÓGIAI TIPOLOGIA⁴⁰

SÉRTETT A BŰNÜGYI SZITUÁCIÓBAN

SÉRTETT A BŰNCSELEKMÉNY ELKÖVETÉSÉNEK FOLYAMATÁBAN

III. A VIKTIMOLÓGIA VIZSGÁLÓDÁSÁNAK TERÜLETE ÉS AKTUALITÁSA

- 1. AZ ÁLDOZAT SZÓ ÉRTELMEZÉSE**
- 2. VIKTIMOLÓGIA A NEMZETKÖZI FÓRUMOKON**
- 3. A VIKTIMOLÓGIA FOGALMA, TÁRGYA ÉS CÉLJA**
- 4. A VIKTIMOLÓGIA HELYÉNEK MEGÍTÉLÉSE**
- 5. A VIKTIMOLÓGIA MAGYARORSZÁGON**
- 6. A VIKTIMOLÓGIA AKTUALITÁSA**

1. AZ ÁLDOZAT SZÓ ÉRTELMEZÉSE

A viktimológia a latin *victima* (= áldozat) és a görög *lógosz* (= tan) szavakból álló összetétel, jelentése: *áldozattan*, amely csak átvitt értelemben fejezi ki e bűnügyi ismeretrendszer vizsgálódásának tárgyát.

A viktimológia műszó – mint terminus technicus – *Friderick Werham* amerikai pszichiáter 1949-ben kiadott *Az erőszak megjelenési formái* című könyvében szerepel először.⁴¹ E fogalom a *Revue Internationale de Criminologie et de Police Technique* című svájci szakfolyóiratban rendszeresen megjelenő tárgykörű tanulmányok nyomán vált az egész világon közzismertté.

Az áldozat szó *enciklopedikus, etimológiai és szemasziológiai* jelentésének elsősorban szakrális, misztikus felfogása ismeretes, csak közvetetten alakult jogi, majd kriminológiai tartalmúvá. A különböző lexikonok és szótárak e vonatkozásban egyértelmű értelmezésbeli jellemzőket tükröznek.⁴²

Az áldozat szó enciklopedikus felfogásban az egész világon fogalmilag annyi mint (*acrificium, oblatio, Opfer*) „az istenségnek oly célból felajánlott adomány, hogy az áldozó magának vele az ekként megengesztelt felsőbb lény kegyét, segítségét megnyerje, vagy legalább haragját, büntetését magáról elhárítsa”.

Az áldozat tárgyai és felajánlásának módjai az antropomorfisztikus (ember képére alkotott) istenképzetből következőleg mindig olyanok, aminők az illető nép műveltségi fokával és gazdasági fejlődésével legjobban egyeznek.

Jelenleg is változatlan e szónak értelme: az áldozat vallási cselekmény, amelynek során az ember az istenség előtti hódolat kinyilvánítására az isteni jóindulat vagy bűnbocsánat megnyerésére valamilyen értékes tárgyat (illatszer, termés, kenyér, olaj, bor, állat) ajánl fel és semmisít meg (eléget, kiönt, megöl). Az ókori vallásokban nagy szerepet játszott (néha emberáldozat formájában is).

Az áldozat szó eredetét tekintve egyike a legrégebb magyar szavaknak, ősi örökség a finnugor korból. Az „áld” szó ősmagyar jelentése a pogány korban az áldozati szertartással kapcsolatos kifejezés volt. A szó mint „áldomás” legrégebb jelentése annyi mint az isteneknek hozott áldozat. Ilyen értelemben fordul elő több ízben is magyarul Anonymus: Gesta Hungarorum című latin nyelvű kódexében.

A Hung vára című 13. fejezetben olvasható, hogy „Álmos vezér és övéi bevonulva Hung várába, a halhatatlan isteneknek nagy *áldozatokat* mutattak be, és négy napig tartó lakomát csaptak.”

A Tarcal hegye című 16. fejezetben a hegy csúcsáról, a hegyvidék legmagasabb pontjáról Tarcal „mindjárt azon a helyen, pogány szokás szerint, egy kövér lovat ölte le, nagy *áldomást* csapott”. A Nyír című 22. fejezetben Árpád vezér és fő jobbágysai egy győzelmes hír vétele után „pogány módra *áldomást* csaptak”.

A kódexben, az említett helyeken a folyamatos latin nyelvű szöveg között az áldomás szó magyar nyelven szerepel: „magnum *áldomás* facerunt”.⁴³

A pogányok áldozatainál az áldozó maga is evett, ivott az istennek felajánlott áldozatból (állatból, borból stb.), s így a lakoma is része volt az áldozatnak.

A kereszténység századaiban az áldozati szertartás megváltozása következtében az eredeti jelentés fokozatosan háttérbe szorult és új jelentésváltozást eredményezett. Az áldozat szó a későbbiekben kizárólag a *polgárok közötti szerződést megerősítő lakoma megjelölésére*

specializálódott. Az áldomás (a lakoma) a szerződéseknek tulajdonképpeni megkötési formája volt, amely úgynevezett keresztényidőkben ilyen értelemben változott. Egy 1424. évi oklevélben említés történik az áldomásról mint a vételszerződéssel egybeforró szokással.

Werbőczy István Hármaskönyvében olvasható: a lónak, ökörnek, avagy más marhának lopásával vádolt ember, ha azt állítja, hogy azt közönséges vásáron, vagy másutt vásárolta és sem szavazatot nem tud állítani, sem pedig gazdáját nem adhatja, sem bárki mást, ki a vásárkor szokás szerint az áldomást (*viktimum emptio*), vagyis ahhoz szerencsét kívánt volna, akasztófával bűnhődik.⁴⁴

Lényegében tehát az áldomás, bár nem volt kötelmet alapító tény, sem szerződéskötési forma, de egyik törvényes bizonyítási eszköze lehetett, illetve volt a létrejött adásvételi szerződésnek.

Az áldomás (az áldozat) így módon a középkori magyar jogban és joggyakorlatban – jogilag releváns mozzanattá vált, és sok helyen – például Hegyalján – az előjáróság előtti eljárás után a főbíró és az esküdtek részvételével tartották meg azt, és feljegyezték, ki mennyivel viselte annak költségeit, és kik voltak jelen.

Az „*áldomás*” jogi jellegű kifejezéssé változott és mint ilyen főleg a kereskedelmi kapcsolataink révén a szomszédos népek (szlávok, szászok, románok) nyelvébe is átkerült.

Az áldozat szónak a jelentéstartalma fokozatosan bővült és más értelemben is beilleszkedett a szókincsbe, lexikalizálódott. *Az áldozat szónak kialakult egy büntetőjogi tartalma, értelmezése is.*

Az áldozat szó jelentésánál napjainkban is elsősorban vallási jellegű, de átvitt értelemben jelöli azt a személyt is, aki valamely szerencsétlenségnek, sorscsapásnak, emberi gyengeségnek vagy gonoszságnak terhére, nehézségét és súlyos következményét akarátán kívül, olykor méltatlanul is kénytelen elviselni.

Tömörebben kifejezve: áldozat, akit valamely kellemetlenség, baj, szerencsétlenség sújt, vagy elpusztít.

A büntetőjogi tárgyú magyar nyelvű *szakirodalomban* „*az áldozat*” szó a régebbi idők óta megtalálható több helyen úgy, mint amellyel *a személy elleni, az életet, testi épséget, egészséget, az emberi szabadságot és méltóságot súlyosan károsító bűncselekmény sértettjeit* jelölik szinonim kifejezéssel.

A magyar büntetőjogszabály 1943–1961 között áldozat szóval jelölte a sérülést vagy balesetet szenvedett személyt. Az azelőtti és az azóta hatályos büntető törvénykönyvek e kifejezést nem használják.⁴⁵

Az áldozat szó bünyügyi szóhasználatban – akárcsak a sértett, a panaszos, a károsult, a feljelentő stb. – a bűncselekmények azon sértettjeinek a megjelölésére is szolgál, amikor az elkövető célselekménye vagy eszköztevékenysége az állampolgárok személyét, illetve jogait közvetlenül súlyosan károsította vagy veszélyeztette.

A bűnözés áldozatainak viktimológiai fogalma megközelítőleg esik csak egybe a büntetőjog tartományából ismert passzív alany, illetve a büntetőeljárásban részt vevő sértett fogalmával, mivel azok túlzottan szűkítő meghatározásúak, illetve tág értelmezésűek.

A viktimológiai jellegű kérdéseket tárgyaló szakirodalmi művek többsége – amely álláspontunkkal megegyezik – a bűnözés áldozatának egységesen, megkülönböztetés nélkül a büntetőeljárás jogtudománnyal összhangban lévő, a törvényben meghatározott sértettet – szűkítetten csak a természetes személyek vonatkozásában – értelmezi.

A bűnözésnek mindazok az állampolgárok (emberek) az áldozatai, *akiknek személyét vagy jogait, illetve jogos érdekeit az elkövető a büntető törvénykönyv különös részében meghatározott tényállás megvalósításával közvetlenül megsértette vagy veszélyeztette.*

Ismeretes azonban olyan felfogás is, amely a viktimológia nézőpontjából a büntetőeljárás jogtól eltérően határozza meg a sértett fogalmát. Sértettnek kell tekinteni: a bűncselekmény közvetlen sértettjét, aki valóban elszenvedti, vagy károsultként anyagilag vagy egyéb jogaiban sérelmet szenvedve eltérni kénytelen valamilyen bűncselekmény káros hatásait. A szerző indokolása szerint e fogalom a viktimológiai jellegű kutatások számára szolgáltathat kereteket.

Az élet elleni bűncselekmények osztályozásáról szóló egyik tanulmányban olvasható olyan különbségtétel, miszerint az életüket veszített passzív alanyokat áldozatnak, a személyi sérülést szenvedetteket pedig sértettnek nevezi.⁴⁶

A viktimológiának a tudományok rendszerében való helyét, tárgyát nem kriminológiába soroló, hanem annál tágabbnak tekintő felfogások az áldozat fogalmát értelemszerűen a nézetüknek megfelelően tágabban határozzák meg.

2. VIKTIMOLÓGIA A NEMZETKÖZI FÓRUMOKON

A több mint fél évszázada kifejlődött bűnügyi ismeretrendszer, a viktimológia, napjainkig sokat fejlődött, elméletileg mind szélesebb körű, elmélyültebb lett, és jó néhány empirikus ismeretre tett szert. A bűnüldözéssel foglalkozó, azóta megjelent monográfiák egyre többet és alaposabban elemzik a bűnözés áldozatainak kérdéseit, nemegyszer bűnügyi jellegű tudományos üléseken, nemzetközi tanácskozásokon⁴⁷, többek között az Egyesült Nemzetek Szervezetének (ENSZ) a bűnözés megelőzésével és a bűnelkövetőkkel való bánásmóddal foglalkozó 1970. évi IV. kongresszusán; a Nemzetközi Kriminológiai Társaság 1970. évi VI. kongresszusán; a Nemzetközi Büntetőjogi Társaság 1974. évi XI. kongresszusán, az európai igazságügy-miniszterek kilencedik konferenciáján, ahol megvitatták a viktimológia tárgykörébe tartozó problémákat⁴⁸.

Az ENSZ keretei között megalakulásától kezdve helyet kapott az államok társadalmi-gazdasági fejlődését alapvetően befolyásoló olyan kérdés is, mint a bűnözés megítélése és a visszaszorítására irányuló küzdelem. A bűnözés bizonyos formáinak káros hatásai közé tartozik, hogy korlátozzák a szociális erőforrások optimális hasznosítását, s emellett fenyegetik az alapvető emberi jogok érvényesülését. Az említett és más további indokok egyértelművé teszik, hogy az ENSZ különböző szervezeteiben egyetemesen áttekintették a bűnmegelőzésnek és a bűnelkövetőkkel való bánásmódnak a komplex folyamatait.

Az öt évenként rendszeresen megtartott e tárgykörű szakmai kongresszusok a bűnmegelőzés és a bűnelkövetőkkel való bánásmód több lényeges kérdését sokoldalúan, a tagországok tapasztalatait felölelő, kollektív bölcsességet tükröző módon megtárgyalták, és különböző figyelemfelhívásokat és ajánlásokat dolgoztak ki. Ezeken a fórumokon nem egy alkalommal a bűnözés és a bűnüldözés egyes problémáinak viktimológiai szemléltető megközelítési módjairól is szó esett.

A viktimológia további fejlődése szempontjából meghatározó jelentőségű volt az ENSZ-nek a bűnmegelőzéssel és bűnelkövetőkkel kapcsolatos bánásmóddal foglalkozó, Milánóban, 1985. augusztus 30. és szeptember 5. között megtartott VII. kongresszusa⁴⁹. Ennek a kongresszusnak a tanácskozási tárgykörei között szerepelt *A bűnözés áldozatainak megítélése*. A résztvevő országok jelentéseiből megállapíthatták, hogy az áldozatok a büntető igazságszol-

gáztatási rendszerek részéről hosszú időn át nem részesültek kellő figyelmességben, s ezáltal helyzetük jobb megítélésében sem. Bár a legutóbbi években e téren jelentős kedvező változás tapasztalható, mégis sok hiányosság és probléma maradt. Az emberi méltóság tisztelete és az emberi jogok oltalma mellett bűnüldözési, büntető igazságszolgáltatási érdekek is nyilvánvalóvá tették, hogy az áldozatok helyzetéről való gondoskodást szélesebb kontextusban kell kezelni. Hatékonyabb intézkedésre van szükség az áldozatok támogatása érdekében, s minden erővel elő kell mozdítani az őket megillető jogokat, segítve a bűncselekmények miatti károk helyreállítását, megtérítését, és gondoskodni kell a szükséges és más jellegű társadalmi segítségükről is.

A különös sértetti helyzetek körében értékelték a nőket mint a bűncselekmények áldozatait, valamint a fiatalokat és az idősebbeket mint a népesség legsebezhetőbb csoportjait.

E kongresszuson az igazságszolgáltatás alapelveinek deklarációjában ajánlásokat fogadtak el az áldozatok értelmezésével kapcsolatban, annak érdekében, hogy a bűncselekmények áldozatai a nemzeti törvényeknek megfelelően hozzájuthassanak a káruk helyreállítását is magában foglaló igazságszolgáltatáshoz, a tisztességes bánásmódhoz.

Három premisszát terjesztettek elő. Az *első* értelmében az „áldozat” fogalmát a hatályos nemzeti büntetőjog szerint kell meghatározni. A *második* az „áldozatok” fogalmát javasolja azokra a személyekre is kiterjeszteni, akiket sérelmesen érint a hazai jogszolgáltatásban ható olyan hatalommal való visszaélés, amelyet a büntetőjog nem tilt, sőt esetleg még a polgári jog sem. A *harmadik* az áldozatok körébe vonja azokat a személyeket is, akiket sérelmesen érint a nemzetközi büntetőjog semmibevétele, vagy az emberi jogokra, testületi magatartásra avagy a gazdasági vagy politikai hatalommal való visszaélésekre vonatkozó nemzetközileg elismert normák megszegése.

Egyetértés volt abban, hogy az áldozat fogalmát illetően legalább az első – *a bűncselekmény áldozatára vonatkozó* – meghatározást célszerű elfogadni.

A másik két áldozati értelmezést illetően felvetődött, hogy a „*hatalommal való visszaélés*” kifejezés többértelmű, és jelenleg nem létezik olyan szabályanyag, amely nemzetközileg elismert normaként elfogadható.

E kongresszuson az igazságszolgáltatás alapelveinek deklarációjában ajánlást adtak a bűncselekmények *áldozatainak értelmezésére*. Az áldozat szó olyan személyeket jelent, akik egyedileg vagy kollektívan sérelmet szenvedtek, beleértve fizikai és lelki sérülésüket, érzelmi szenvedéseket, gazdasági veszteségeket, alapvető jogaik lényeges korlátozását, olyan tevékenységgel vagy mulasztással, amelyek sértik a tagállamok hatályos büntetőjogi normáit, beleértve azokat is, amelyek a bűnös hatalmi visszaéléseket tiltják.

E deklaráció szerint áldozatnak lehet tekinteni egy személyt függetlenül attól, hogy az elkövetőt azonosították, letartóztatták, megvádolták vagy elítélték, és függetlenül az elkövető és az áldozat közti családi kapcsolatoktól. Az áldozat kifejezés magában foglalja, hogy a tényleges áldozat közvetlen családtagjait, és azokat a személyeket is, akik sérelmet szenvedtek, mert beavatkozásukkal segítették az áldozatot nehéz helyzetében, vagy meg akarták előzni az áldozattá válás,

Az itt megfogalmazott rendelkezések alkalmazandók mindenkire, fajra, bőrszínre, nemre, korra, nyelvre, vallásra, nemzetiségre, politikai vagy más meggyőződésre, kulturális nézetre vagy gyakorlatra, vagyoni, születési vagy családi státusra, etnikai vagy társadalmi származásra és egészségi állapotra tekintet nélkül.

A viktimológia tudományos elismertségére utal az a tény is, hogy 1973-ban Jeruzsálemben⁵⁰ (Izrael) megtartották az *I. Nemzetközi Viktimológiai Szimpóziumot*. Ezt követően *három-évenként rendszeresen* összehívják a viktimológia problémáival foglalkozó szakemberek nemzetközi tanácskozását.

A szimpóziumokon sokoldalúan megvitatták a viktimológia tárgyához tartozó kérdéseket: elemezték a sértettek jogi helyzetét; különböző megközelítésben az áldozati jellemzőket; szemügyre vették mi határozza meg azt, hogy az elkövető az adott sértettet választotta; ehhez ő hogyan és milyen módon járult hozzá; a társadalom (az állam) mennyiben felelős a sértett biztonságáért, a sérelme orvoslásáért; mit lehet tenni a sértetté válás megelőzése érdekében. A több száz előadás és referátum hasznos véleménycserét biztosított a viktimológia sokrétű problémáinak megértéséhez.

Viktimológiai Szimpózium előadásainak, valamint a széles körű külföldi és hazai szakirodalmi közlemények állásfoglalásait szintetizáló tanulmány a viktimológia vizsgálódásának súlypontjával jelölte:

- a sértett személyiségét és helyzeti adottságait;
- a bűnelkövető és a sértett kapcsolatát;
- azoknak a bűncselekményeknek elemzését, amelyeket leggyakrabban a sértetti magatartás vált ki, mintegy aktivizálva az elkövetést;
- a bűncselekmények áldozatainak csoportosítását, hogy kik, miért és milyen körülmények között fejtenek ki kriminogén vonzerőt;
- a sértettek-áldozatok helyzetét és szerepét a büntetőjogban és a büntetőeljárásokban; valamint
- a társadalom viszonyát az áldozattá válathoz, az eddiginél hatékonyabb kárpótlási lehetőségeiket.

A szimpóziumok nem foglaltak egyértelműen állást a viktimológia tárgyát, feladatát illetően, illetve csak nagyvonalakban írták körül e tudomány terjedelmét. Meghatározásuk szerint a viktimológia az áldozatoknak, valamint az áldozattá válás folyamatának okait és a viktimizáció következményeit tudományos módszerekkel tárgyalja, elsősorban a kriminológiai ismeretek gazdagítása céljából.

Az állásfoglalás szerint azonban nem csak az egyének, de a csoportok, szervezetek, sőt nemzetek is áldozattá tehetők. Szükségesnek vélték a vizsgálatok kiterjesztését a kétdimenziós áldozat–tettes interakciók mellett a cselekmény szempontjából releváns más személyekre, a közreható kívülállókra, a véletlenül jelenlévőkre.

Óvtak az egyoldalú vulgarizáltan általánosított következtetésektől, nehogy azok retrográd kriminálpolitikai manipulációk eszközévé váljanak, illetve nehogy túlértékeljék az elkövető javára az áldozati közrehatást.

A Társadalomvédelem Nemzetközi Társaság (International Society of Social Defence) programjai között a viktimológiai szemléletmód a következőkben mutatkozik meg:

- a társadalomnak a bűnözéssel szembeni védelme nem lehetséges a társadalom egyes tagjainak, a tényleges és potenciális sértetteknek a védelmére irányuló törekvések nélkül;
- a büntetőjogrendszer humanizációs felülvizsgálata nem hagyhatja figyelmen kívül a sértett jogvédelmének, jogsérelme orvoslásának teljesebb érvényesülését;

- a bűnös fokozatos visszaszorítására irányuló államilag szervezett és irányított társadalmi küzdelem nem volna teljes a viktimológiai megállapításokra épülő prevenciók elképzelések nélkül.

1979-ben létrehozták a *Viktimológiai Világszövetséget* (World Society of Victimology), amelynek célját a következőkben határozták meg:

- támogatni a viktimológia elméleti és gyakorlati ismeretgazdagodását, segíteni az áldozatokat gondjaik megoldásában, pártolni érdekeiket;
- elősegíteni a tudományos és a komparatív viktimológiai kutatásokat;
- koordinálni és előmozdítani az áldozatok problémái iránt érdeklődő nemzetközi, nemzeti, területi, helyi irodák, csoportok és személyek együttműködését.

A bűnözés okait tisztázó nemzetközi kriminológia elméleti tanulmány arra törekszik, hogy a büntetőjogi gyakorlatban, a bűnözés kontrolljában, az elkövetőkre és az áldozatokra irányuló bűnmegelőzési és kezelési programokban helyt álljon. A különböző jelentősebb elméletek, többek között tárgyalja a viktimológiai elméleteket is. Ez nagy súlyt helyez az áldozattal, alkalommal és helyzettel kapcsolatos tényezőkre is.

Az életstílus – rutin - és alkalommodell az áldozattá válás okai során tárgyalva azt vizsgálja, hogy mekkora a kockázata annak, hogy az emberek adott helyen, módon és különböző időpontban, mennyire vannak kitéve a viktimizálódás veszélyének.

A másik felfogás szerint *rutintevékenységeként* tárgyalja, hogy az áldozat akkor válik bűnözők célpontjává, ha társadalmilag szembeötlő, vonzó és védtelen, kiszolgáltatott.

A viktimológia napjainkban tudományos valósággá vált. Az eddigi viktimológiai kutatások *jelentőségét értékelve*, összegezeként megállapítható, hogy a bűnügyi szakemberek is *felfigyeltek* a viktimológiára, és megkezdődött az e tárgykörű ismeretanyagok összegyűjtése, feldolgozása, és jogalkotásban, valamint a joggyakorlatban történő alkalmazása.⁵¹

3. A VIKTIMOLÓGIA FOGALMA, TÁRGYA ÉS CÉLJA

A viktimológiának a tudományok rendszerében való helye, valamint tárgya meghatározásánál – megfelelő kritikai elemzés mellett – *figyelembe vettük a nemzetközi és a hazai szakirodalomban publikált* nézeteket. A teoretikus nézetegyeztetések feletti spekulatív viták, érvek és ellenérvek felsorakoztatása helyett a viktimológia fogalmának és vizsgálódási tárgyának felvázolásánál arra törekedtünk, hogy – a bűnügyi tudományok körében, annak fogalomrendszerére, módszerére, gyakorlati eredményeire építve a bűncselekmények sértettjeivel foglalkozó ismeretrendszer – megfelelően művelhető legyen, és a sajátos tapasztalati adatok gyűjtésének lehetősége, valamint értékelése révén új tartalommal gazdagítsa a bűnözés megismerésére vonatkozó információkat, sajátos módon elősegítve az ellene való küzdelem további hatékonyságát.

Álláspontunk szerint a viktimológia a kriminológia alkalmazott ága, és vizsgálódási körébe a bűnözés társadalmi tömegjelenségének egyik részterülete tartozik.

A kriminológia a bűnözés megjelenési formáival (*morfológiai*), okaival (*etiológia*) és megelőzésével (*profilaxis*) foglalkozó tudomány⁵². A bűnös támadások az esetek többségében az egyes emberek büntetőjogilag is védett jogai, jogos érdekei ellen irányulnak. Az állampolgárok személye, jogai elleni bűncselekmények kriminológiai vizsgálatánál mindig

elemzik – s ez elkerülhetetlen – az adott bűncselekménycsoport viktimológiai vonatkozásait is, mégpedig a kriminológia tárgyának, módszerének megfelelően.

A tapasztalati adatok alapján egyértelművé lett az a megállapítás, hogy bűncselekmények áldozataivá vált személyeknek mind a bűnözői akaratelhatározást kiváltó okok, mind pedig a elkövetést lehetővé tevő, annak megvalósítását megkönnyítő feltételek összefüggő láncolatában sok esetben lényeges szerepük lehet. Az is tény, hogy a bűnözés egy jelentős csoportjának megelőzésére széles körben lehetőség van a potenciális, valamint a predisponált áldozatok vonatkozásában.

*A viktimológia a kriminológián belül a bűnözésnek azt az oldalát vizsgálja, amikor is az elkövető célcselekményének, vagy azt előkészítő eszköztevékenységének közvetlen áldozata van, s e vonatkozásban jelentős kiegészítő ismereteket szolgáltat.*⁵³

A viktimológia a bűnügyi tudományok tapasztalati anyagait felhasználva a kriminológia részeként a bűncselekmények áldozataival foglalkozó ismeretrendszer.

A viktimológiának a kriminológiával való kapcsolatát egyesek annyira szorosnak tartják, hogy szerintük az még perspektivikusan sem válhat a bűnügyi tudományok rendszerében (vagy attól függetlenül) önállóvá.

A viktimológia az állampolgárok személyét vagy jogait károsító, illetve veszélyeztető bűncselekmények sértettjeivel összefüggő releváns tények alapos feltárására irányul.

A viktimológia tárgya a következő problémakörökre terjed ki:

- 1) Az áldozatok *jogi helyzetének* elemzése bemutatja az ember büntetőjogi védelmének terjedelmét, módját, továbbá a büntetőeljárásbeli sértett jogi helyzetét, szerepét (viktimálpozíció).⁵⁴
- 2) Feltárja a *sértettek* bűncselekményfajtánkénti *jellemzőit*, biológiai, pszichológiai és szociológiai személyiségvonásainak főbb sajátosságait (viktimál-morfológia).⁵⁵
- 3) Vizsgálja a *rejtett bűnözés* nagyságrendjét, minőségét, a sértettek magatartását és azokat az okokat, amelyek őket a sérelmeik elhallgatására készítették (viktimál-latencia).⁵⁶
- 4) Az *áldozat és a tettes közötti kapcsolat* értékelésekor vizsgálja az elkövető és a sértett interperszonális kapcsolatát és az ezzel összefüggésben keletkezett konfliktusokat (viktimál-interdependencia).⁵⁷
- 5) Kutatja azokat a szituációkat és körülményeket, amelyekbe a *sértettek a bűncselekményt megelőzően, illetve annak elkövetésekor, majd ezután* kerültek, és feltárja ezek közbeni *viselkedésüket* (viktimál-habitus).⁵⁸
- 6) Vizsgálja a sértett *magatartását a bűnüldözésben*, amint a büntetőeljárás kezdeményezőként, illetve a bizonyítást, az elkövető felelősségre vonását segítő közreműködését (viktimál-információ).⁵⁹
- 7) Megállapítja az *áldozatoknak* a bűncselekmény folytán elszenvedett testi épségét, egészségét, illetve dologi javait *ért károsodásokat, valamint más hátrányokat*, és értékeli e vonatkozásban az *igazságszolgáltatás hatékonyságát* (viktimál-kompenzáció).⁶⁰
- 8) A társadalmi és életviszonyok, valamint a bűnüldözési tapasztalatok alapján behatárolja az állampolgárok kriminális veszélyeztetettségét, az egyes egyének áldozati hajlamoságát, s mindezek alapján sajátos, *bűnmegelőző intézkedéseket, a bűnös támadásokkal szembeni védekező magatartásokat javasol* (viktimál-profilaxis).⁶¹

Az olyan nézettel, amely a viktimológiának a tudományok rendszerében való helyét, vizsgálódásának tárgyát – az említetten túl – leszűkíti, vagy kiterjeszti, nem érthetünk egyet. A túlzottan szűk vagy tág áldozati fogalom és kutatási tárgy meghatározása lehetlenné teheti az alapkérdések optimális felvázolását és a bűnügyi ismeretrendszer speciális célirányos művelését.

A viktimológia sajátos tárgyú bűnügyi ismeretrendszer, amely meghatározott bűncselekménycsoportok vonatkozásában a tett, az áldozat és a tettes dialektikus egységére, együttes elemzésük fontosságára hívja fel a figyelmet.

A VIKTIMOLÓGIA TÁRGYA

A SÉRTETT JOGI HELYZETE (viktimál pozíció)	REJTETT BŰNÖZÉS (SÖTÉT MEZŐ) (viktimál látencia)	SÉRTETT A BŰNÜGYI SZITUÁCIÓBAN (viktimál habitus)	SÉRTETT KÁRTALANÍTÁSA (viktimál kompenzáció)
SÉRTETTEK JELLEMZŐI (viktimál morfológia)	A SÉRTETT KAPCSOLATA A TETTESEL (viktimál interdependencia)	SÉRTETT A BŰNÜLDÖZÉSSEN (viktimál információ)	SÉRTETTÉ VÁLÁS MEGELŐZÉSE (viktimál profilaxis)

A viktimológia más bűnügyi tudományokkal kölcsönhatásban az áldozatok oldaláról nézve foglalkozik a bűnözés problémáival. A viktimológia valamennyi *bűnügyi tudomány tényanyagából – tárgyának megfelelően – összegyűjti a bűnözés áldozataira vonatkozó ismereteket, azokat szintetizálja.* Ugyanakkor arra törekszik, hogy olyan *hatást gyakoroljon az egyes bűnügyi tudományok további művelésére, amely a bűnözés áldozataira vonatkozó további ismeretek megszerzését eredményezheti.*

Az ily módon szerzett információk azonban nem elégségesek a bűnözés viktimológiai jellemzőinek megismeréséhez. 1979 óta az egységes rendőrségi, ügyészségi bűnügyi statisztika modernizálása és *kiegészítése* során a kiemelt bűncselekmények vonatkozásában viktimológiai adatokat gyűjt.⁶²

A bűnözés viktimológiai jellemzőinek vizsgálatánál tekintettel kell lenni néhány sajátosságra, amely a következőkben mutatkozik meg:

A bűncselekmény minden egyes mozzanatának feltárására csak a büntetőeljárás megkezdését követően, többnyire az elkövető felelősségre vonásakor, vagyis utólag kerül sor.

A bűnözésre vonatkozó ismeretek csak a büntető igazságszolgáltatás célkitűzéseivel összhangban, annak alárendelve szerezhetők meg.

A bűnügyi tudományok jelenlegi felfogásban a bűncselekményre, valamint az elkövetőre vonatkozó ismeretek megszerzésére irányulnak, s kevés figyelmet szentelnek a sértetteknek.

A különböző tényekre vonatkozó ismeretek megszerzése igazmondásra nem kötelezett terhelt, valamint a vele ellentétes oldalon álló, elfogultnak tekintendő sértett és a részismeretekkel rendelkező tanú vallomásaira építhető.

Éppen ezért szükséges más bűnügyi tudományok kutatási tárgyának kiegészítése révén speciális viktimológiai jellegű empirikus kutatások elvégzése és feldolgozása is, amelyek sajátos metodikai problémákat vetnek fel. Noha a bűnözés viktimológiai jellemzőinek feltárásában fontos a kazuisztikai és a reprezentatív jellegű vizsgálatok végzése, de mivel a bűnözés társadalmi tömegjelenség, éppen ezért a bűncselekményekre, az elkövetőkre vonatkozó statisztikai megfigyelés mellett, azzal összhangban nélkülözhetetlen a sértettekre vonatkozó tömegstatisztikai adatok gyűjtése, rendszerezése és feldolgozása.

A viktimológia célja, hogy az áldozat kiemelésével és szempontjából – annak védelme érdekében – elősegítse a bűnözésnek mint társadalmi tömegjelenségnek jobb, sokoldalúbb megismerését, az ellene folytatott küzdelem hatásosabbá tételét.

4. A VIKTIMOLÓGIA HELYÉNEK MEGÍTÉLÉSE

A viktimológiának a tudományok rendszerében való helyéről, valamint tárgyáról *eltérő felfogásokkal* találkozhatunk a bűnözés megismerésével és az ellene folytatott küzdelem módszereinek különböző kérdéseivel foglalkozó magyarországi szakirodalmi művekben.⁶³

Van, aki annak *önálló* jellegét, illetve más tudomány területéhez való tartozását hangsúlyozza, bár az uralkodó és általánosan vallott felfogás az, hogy a viktimológia a kriminológiához tartozik. Sokak által vitatott, hogy a viktimológia figyelme csak a bűncselekmények természetes személy sértettjére, vagy a jogi személyekre és más szervezetekre is kiterjedjen-e. Az sem egyértelmű, hogy csak azokkal foglalkozzon-e, akik közvetlenül károsodtak vagy lettek veszélyeztetettek, vagy azokkal is, akik közvetett módon szenvedtek sérelmet.

Ismert, aki a viktimológiára mint a *társadalom valamennyi áldozatának* problémáit tárgyaló tudományra utalva, annak a bűncselekmény sértettjeivel való foglalkozó területét kriminál-viktimológiának nevezi. Az áldozatok morfológiai jellemzőit, az áldozattá válás okait és feltételeit, mindezek alapján az áldozattá válás csökkentésének lehetőségeit sorolja a viktimológia vizsgálata körébe.

A bűnözést elősegítő körülmények, azt előidéző objektív és szubjektív tényezők mint potenciális determinánsok alapvetően nem tekinthetők a bűnözés elemei lényeges, specifikus jegyeinek – olvashatjuk egy kriminálstatisztikai monográfiában. Ezek a szerző megítélése szerint a viktimológia fogalomkörébe tartoznak.

Megtalálható az a felfogás is, amely a *kriminálpszichológia* tárgykörébe sorolja be a viktimológiai kérdéseket.

A bűntények áldozataival foglalkozó sajátos kriminalisztikai ágazatnak nevezve a viktimológiát úgy is szó van róla, mint amelyik tárgyalja a bűnözők egyes olyan csoportjait, akik – megfelelő körülmények fennforgása.

A szociológiai ágazatokról áttekintést nyújtó tanulmányok egyike a *kriminálszociológia* keretében mutatja be a viktimológiát, mint a bűnügyi tudományok egyikét, amely a tettes és az áldozat (*sértett*) viszonyában kimutatható ismétlődő szabályszerűségekkel foglalkozik.

Az *Állam- és Jogtudományi Enciklopédia* a kriminológia körében a viktimológiát – annak egyre nagyobb jelentőségét hangsúlyozva – úgy jellemzi, amely a bűnözésnek az áldozat oldaláról való vizsgálati irányát jelenti, és igen alkalmas arra, hogy bizonyos bűncselekményi kategóriákban a bűnözési tényezőket feltárják és megmagyarázzák.

A viktimológiát a *kriminológiába* soroló tanulmányok a sértetti kategóriát és a kutatási területek meghatározását illetően különböznek. Az egyik szemlélet szerint a kutatási tárgyhoz a természetes személy, közvetlen sértett személyiségének jellemzőit, a bűncselekmény feltételeit előidéző élethelyzést, a sértett tettessel való kapcsolatának, sőt a viktimítással összefüggésben még a tettes vizsgálatát is ide sorolja, továbbá a sértettnek nyújtandó kártérítés módját és az áldozattá válás megelőzését.

Van olyan felfogás is, amely a sértettet a *bűncselekmény-szituáció integráns* részének tekinti, akinek személyiségvizsgálata ugyanolyan mértékben és mélységben indokolt, mint az elkövetőé. A bűncselekmény-szituáció a bűncselekmény, a bűncselekmény elkövetőjének, sértettjének és az elkövetés körülményeinek minden tényezőjét összefüggésében felölelő kategória, amely a cselekményt a maga folyamatában (kriminális folyamat) vizsgálja, az elkövetés gondolatának megjelenésétől a tettes reszocializációjáig, közvetlenül elősegítve ezzel az egyedi bünelkövetés, valamint a bűnözés egyes részterületein a morfológiai és etiológiai vizsgálatokat, s ezáltal a megelőzés lehetőségét is.

A viktimológiát úgy is értékeli, mint amely a bűncselekmény áldozataira vonatkozó pszichológiai, szociológiai, erkölcsi és jogi ismeretekről szerzett ismeretei révén nemcsak a kriminológiának, hanem a *kriminálisztikának* is szerves része. Ugyanis a sértett személyiségének, szociális körülményeinek, kapcsolatainak, szokásainak felderítése és elemzése a bűnfelderítés sikerének legfontosabb feltétele. Az áldozat bűncselekmény elkövetésekor státusától kezdve fel kell tárni az elkövetővel való találkozásának, kapcsolatának tartalmát, szignifikáns viselkedéseit, s más ezekkel összefüggő pszichés tényezőket.

Egy büntető eljárásjogi tanulmány a viktimológiát a kriminológia azon irányzatának tartja, amely a *bűncselekmény közvetlen sértettjeire* vonatkozó mindenfajta ismeretet magában foglal. Ténykutatásokra támaszkodva olyan általánosítható tapasztalatokat, elméleteket lehet

kidolgozni, amelyek éppen a sértetti karakter és magatartás vonatkozásában alkalmasak elősegíteni a bűnözés csökkentését.

Van olyan indokolás, miszerint a viktimológia azért sorolható a kriminológiához, mivel nem létezik valamennyi áldozati típusra vonatkozó tudomány. A bűncselekményeknek nemcsak a közvetlen, de a közvetett sértettjei is hozzátartoznak az áldozati kategóriához, úgyszintén a természetes személyeken túl a jogi személyek is.

A viktimológia a bűnügyi tudományokat új tárggyal és szemlélettel gazdagítja. Kiszélesíti a bűnözés elleni harc módszereit, eszközeit, és segítséget nyújt ahhoz, hogy a társadalomnak mind kevesebb tagja váljék bűncselekmények áldozatává.

5. A VIKTIMOLÓGIA MAGYARORSZÁGON

Magyarországon az elmúlt években a lakosságnak jelentős része vált közvetlen sértettjévé az ismertté vált bűncselekményeknek. Az állampolgárok közül több ezren veszítik életüket, ezerszámra testi épségükben, egészségükben, jogaikban, jogos érdekeikben szenvednek súlyos sérelmeket, és több százezren jelentősen károsodnak vagyoniukban az elkövetők társadalomra veszélyes, jogellenes bűnös magatartásai miatt.

A bűnügyi tapasztalatok igazolták, hogy a társadalom tagjai közül nem mindenkit fenyeget egyformán kriminális veszélyeztetettség. A társadalom egyes tagjai személyiségük, életvitelük, az elkövetővel való kapcsolatuk, a bűnügyi szituációban tanúsított magatartásuk miatt az átlagosnál gyakrabban válhatnak bűncselekmények áldozataivá.

A büntető törvénykönyv védelemben részesíti az állampolgárok személyét, jogait, jogos érdekeit és javait az ezeket érhető különböző bűnös magatartások ellen. A büntető jogszabályok alkalmazása elsőrendű társadalmi, jogpolitikai érdek és egyben alapvető bűnüldözési, igazságszolgáltatási feladat. Ennek teljesítése érdekében – a tömegméretű bűnözés visszaszorítására irányuló küzdelemmel összhangban – *különös tekintettel kell lenni az ember személyiségét sértő, károsító, illetve veszélyeztető bűncselekmények sértettjeire vonatkozó ismeretekre.*

A bűnügyi tudományok ismereteinek gazdagodása vezetett el annak felismeréséhez, hogy a bűnözés visszaszorítása érdekében végzett küzdelem nem lehet eléggé hatásos, ha nem veszik figyelembe azokat az okokat és körülményeket, amelyek elvezetnek a bűncselekmény elkövetéséhez. *Az állampolgárok elleni bűncselekmények és elkövetők felelősségének megítélésében jelentős szerepe van a sértett személyiségének, életvitelének, az elkövetővel való kapcsolatának és a bűnügyi szituációban tanúsított magatartásának.* A sértetti jellemzők azonban csak egyike azoknak a körülményeknek, amelyek kapcsolatba hozhatók a bűncselekmény megvalósulásának folyamatával. A sértetti jellemzőket nem lehet mesterségesen kiemelni a konkrét életszituációból. Azokat a bűncselekmény további más komponenseivel – a hellyel, az időponttal és más tényezőkkel – kölcsönhatásban, de legfőbbképpen az elkövető antiszociális személyiségének és jogsértő bűnös magatartásának összefüggésében lehet és szükséges elemezni.

A bűnügyi tudományok tárgyuk és céljuk sajátosságai szerint különböző érdeklődési fokkal vizsgálják és értékelik a sértett jellemzőit, úgyszintén a büntetőjogi védelmének megvalósulását. Az egyes bűnügyi tudományokban az áldozat mindenkor csak közvetett érdeklődést váltott ki. Mindezekre tekintettel vált szükségsszerűvé *a viktimológia önálló irányzatként történő létrejötte*, amely a bűnügyi tudományok keretén belül *a bűncselekmények sértettjeire vonatkozó felhalmozott ismereteket összegzi.* Az ily módon megszerzett ismeretek szinte-

tizálása és felhasználása lehetővé teszi a bűnözés megjelenési formáinak, okainak és körülményeinek sokoldalúbb megismerését, a bűnfelderítés és a bűnmegelőzés hatékonyságának növelését annak érdekében, hogy a társadalom tagjai közül mind kevesebben váljanak bűncselekmények áldozataivá.

A bűnözés volumenében mindinkább növekvő, az elkövetési módszereiben, következményeiben egyre súlyosabbá váló, a társadalmi közérzetet erőteljesen zavaró tömegjelenséggé vált. Mindez kritikailag is felveti a meglévő büntetőjogi eszközök és a bűnözéssel kapcsolatos különböző kriminológiai irányzatok okozatiságának alapvető tételeire épülő megelőző intézkedések nem elégséges hatékonyságát.

A bűnözéssel és a visszaszorításukkal kapcsolatos tapasztalati tények figyelembevételével formálódó kriminológiai szemléletmódban mindinkább az a nézet vált uralkodóvá, hogy *a bűncselekmények megjelenési formáit, okait és elkövetésének feltételeit egy aktuális társadalmi folyamat részeként lehet vizsgálni*, amelyben az elkövető mellett a sértettel kapcsolatos tényekre is tekintettel kell lenni.

A bűnözéssel szembeni büntetőjogi és ösztársadalmi küzdelem csak tudományos igényességű tényfeltárásokon alapuló módszerekre épülhet, mégpedig azoknak az aktuális társadalmi folyamatoknak a befolyásolása által, amelyek egyrészt megakadályozzák az elkövető kriminális személyiségzavarának létrejöttét, illetve korrigálják azt, másrészt csökkentik a bűncselekményhez vezető körülményeket, mégpedig a kriminálisan veszélyeztetettek aktív közreműködésével.

A viktimológia az áldozat szempontjából – annak védelme érdekében – elősegíti a bűnözésnek mint társadalmi tömegjelenségnek jobb, sokoldalúbb megismerését, az ellene folytatott küzdelem hatásosabbá tételét.

Magyarországon a viktimológiai bűnügyi ismeretek vizsgálata 1962-ben egyrészt egyes bűncselekményfajták *empirikus jellegű kriminológiai vizsgálatával* vette kezdetét,⁶⁴ másfelől 1969 óta külföldi és nemzetközi ismeretek hazai adaptációja alapján került sor *teoretikus közleményekre*.⁶⁵

A Magyar Kriminológiai Társaság keretében 1989-ben megalakult a *Viktimológiai Szekció*, a bűnözés áldozatainak támogatására és a bűncselekmények megelőzésére pedig létrejött a *Fehér Gyűrű (Weisser Ring) Közhasznú Egyesület*.⁶⁶

A kutatási eredmények és publikációkban leírt javaslatok, de legfőképpen az *Egyesült Nemzetek Szervezetének, az Európa Tanácsnak és az Európai Uniónak* a bűncselekmények áldozatainak büntetőjogi és büntető eljárásjogi helyzetéről, illetve állami és társadalmi gyámolítását előmozdító dokumentumokban⁶⁷ megfogalmazott elvekre, ajánlásokra és érdekeire figyelemmel hozta meg a Magyar Köztársaság kormánya a bűncselekmény áldozatai és hozzátartóik védelme, károk megtérülése, enyhítése érdekében teendő jogalkotási feladatokról és egyéb intézkedésekről szóló határozatát.⁶⁸ Mindezek alapvetően befolyásolták a bűncselekmény sértettjének büntető anyagi jogi és büntető eljárásjogi helyzetét, valamint erkölcsi, anyagi sérelmeik orvoslását. A rendőri szerveknél kiépültek az áldozatvédelmi irodák.⁶⁹

Az elmúlt három évtizedben Magyarország sokat gazdagodott a viktimológiai publikációkkal. Jelentős számban jelentek meg elméleti cikkek, tapasztalati anyagok. A kriminológiai publikációk több olyan javaslatot is tartalmaztak, amelyeket hasznosítottak a jogalkotás folyamatában.⁷⁰

Figyelemre méltó, hogy 1999-ben a Pest Megyei Rendőr-főkapitányság szervezésében a Belügyi Szemle Különszámaként megjelent az áldozatvédelem bibliográfiája.⁷¹

A bűnözés problémáinak az elmúlt évtizedekben mind szélesebb körűen kibontakozó viktimológiai jellegű megközelítési módja a bűnügyi tudományok – elsősorban a kriminológia – területén új szemléletmód kialakulásához vezetett.⁷² *A bűnözést nem lehet csak az elkövető kriminális személyiségzavarával magyarázni, s a vele szembeni büntetőjogi felelősségre vonás, büntetés-végrehajtás és utógondozás nem elégséges eszköz a bűnözés elleni eredményes küzdelemhez, úgyszintén a bűncselekmény elkövetését lehetővé tevő felderített okok és körülmények megszüntetése érdekében kezdeményezett intézkedések sem.*

A bűnözés megjelenési formáinak, okainak és feltételeinek mind szélesebb ismeretére épülő bűnmegelőzés tartalmában gazdagabb, módszerében sokrétűbb, eredményében hatékonyabb. A viktimológia számos olyan sajátos problémát tárhat fel, amelyre figyelemmel tudományosabban lehet kidolgozni a bűnözés fokozatos visszaszorítása érdekében alkalmazásra kerülő – emberközpontú – társadalmi és állami küzdelem stratégiáját, valamint taktikáját.

6. A VIKTIMOLÓGIA AKTUALITÁSA

A közbiztonság védelme, a köznyugalom fenntartása, a közrend következetes megszilárdítása, valamint a bűnözés fokozatos visszaszorítása a lakosság békés, nyugodt életének, munkájának egyik alapvető követelménye.

A társadalom gazdasági, politikai, tudati viszonyaival, a lakosság széles körben kialakult életmódjával, kulturális fejlettségével, erkölcsi értékítéletével, összhangban lévő büntető törvénykönyv védelmet nyújt a társadalomra veszélyes cselekményekkel szemben, nevel a demokratikus együttélés szabályainak megtartására és a törvények tiszteletére.

Az egész társadalom összefogásával és hatékony közreműködésével a büntetőügyekben eljáró hatóságoknak a jogszabályokban előírt szoros együttműködéssel megvalósítandó jelentős politikai kötelességük, hogy az ország törvényes belső rendjének védelmezése során szigorúan és következetesen lépjenek fel minden társadalomellenes, az együttélést sértő magatartással szemben; mindenkitől egyaránt követeljük meg a nép érdekét kifejező törvények megtartását, és derítsék fel a bűncselekmények elkövetőit. E feladatokat egyszerűen, gyorsan, kulturáltan, bürokráciamentesen, mind nagyobb hatékonysággal úgy teljesítsék, hogy ezáltal az állampolgárokkal való kapcsolatuk továbbfejlődjön.

Tudomásul kell venni, hogy az elmúlt években tett sokoldalú erőfeszítések ellenére – mint ez a kriminálstatisztika adataiból kiderül – a bűnözés visszaszorításában nem sikerült döntő fordulatot elérni.

A bűnügyi helyzetértékelésből megállapítható, hogy az elmúlt években a *gyakorlati mutatók* alapján a bűnözés nagysága kedvezőtlenül alakul. *Az ismertté vált közvadás bűncselekmények összessége és ezek felderített elkövetőinek száma néhány százalékos nagyságrendben ugyan, de az elmúlt időszakban mindinkább növekszik.* Tapasztalható az is, hogy egyes bűncselekményfajták száma az átlagot meghaladó intenzitással emelkedett, káros következményeiben mindinkább súlyosbodott.

Az ismertté vált különböző bűncselekmények mintegy kétötöd része az állami, a társadalmi és a gazdasági rendet úgy sértette vagy veszélyeztette, hogy azzal az egész közösség – vagy egy közösségi csoport – érdekeit összességében támadta. *A bűncselekmények többségénél (háromötöd részénél) az elkövető magatartása – célcselekménye vagy eszköztevékenysége – egy másik ember (áldozat) személyiségét, illetve jogait közvetlenül csorbította.*

A bűnözés összetételében megfigyelhető kedvezőtlen jelenségek elsősorban e területen mutatkoztak. Nevezetesen a közlekedési, valamint az erőszakos, garázda módszerű bűncselekménycsoportok számának növekedésében, a személyek javaiban mutatkozó károkozások nagyobbodásában, holott éppen ezek visszaszorítása érdekében jelentős intézkedések történtek.

Napjainkban a bűnözés még mindig olyan társadalmi tömegjelenség, amely a törvényes rend, a közösségi együttélés szabályainak megsértésén túl nagyszámban az egyes emberek személyiségének, garantált jogainak a sérelméhez is vezetett. *Az állampolgárok közül évente több százezer ember válik különböző bűncselekmények sértettjévé, ezáltal a büntetőeljárás egyik résztvevőjévé.* Döntő többségüket a dologi javakban, az anyagiakat tekintve érte sérelem, de jelentős azoknak a száma is, akik a bűnös magatartások miatt életüket veszítették, illetve testi épségükben, egészségükben, emberi méltóságukban és pszichikai állapotukban szenvedtek kárt.

A társadalom tagjainak mindinkább növekvő igénye, hogy a bűnös támadásokkal szemben hatásosabban biztosítsák védelmüket, a közbiztonság zavartalanságát, a köznyugalom fenntartását, a személy- és vagyónvédelmet, az emberi méltóság tiszteletben tartását. E feladatok megvalósításához az állami szervek tevékenységén túl többek között a potenciális és tényleges áldozatok, illetve áldozatjelöltek aktív közreműködése, segítsége is szükséges.

Az emberek természetes igazságérzetéhez hozzátartozik, hogy a mindinkább humanizálódó társadalom – amely jelentős állami apparátust tart fenn, és költséget fordít arra, hogy a bűnözőket a törvényben meghatározott joghátrány alkalmazásával megjavítsa – a bűnözés áldozataira nagyobb figyelmet fordítson.

Az emberek személyiségét és javait ért bűnös támadások megtörténte eleve felveti, hogy a büntetőügyekben eljáró hatóságok védelmi feladataikat az illető egyének vonatkozásában nem oldották meg sikeresen, mivel nem tudták az adott bűncselekmények véghezvitelét megakadályozni. *A sértettek az államtól – annak bűnüldöző és igazságszolgáltató szervein keresztül – hatékony jogvédelmet várnak, remélve, hogy a büntetőeljárás során sérelmüket megfelelően és idejében orvosolják, megsértett jogaikat helyreállítják.*

A büntetőeljárás sikere szempontjából kiemelkedő szerepe van a sértettek bűncselekményeket észlelő és az észlelésükről a nyomozó hatóságot mielőbb tájékoztató tevékenységének. Ez nemcsak a bűncselekmények elkövetésének vagy folytatásának a megakadályozása, felderítése, az elkövetők leleplezése, elfogása és mielőbbi felelősségre vonása, hanem a bűnözés elleni eredményes harc módszerének a kidolgozása miatt is jelentős. *A sértetteknek – a büntetőeljárásban történő részvételük alapján – viszonylag széles körű betekintési lehetőségük van a bűnüldözés állami szerveinek munkájába.* A büntetőügyekben eljáró hatóságok egyes tagjai tevékenységének hatására formálódik a sértettek – rajtuk keresztül az állampolgárok – értékítélete az adott testületekről, jogalkalmazó szervekről, a jogbiztonságukról.

Mindez mutatja, hogy sem a bűnüldözés eredményessége, sem a közhangulat szempontjából nem elhanyagolható a bűncselekmények közvetlen sértettjeinek vizsgálata, a velük összefüggő problémák feltárása, elemzése és rendezése.

A legszélesebb társadalmi alapokra épített, államilag szervezett és végrehajtott bűnmegelőzési, bűnfelderítési, valamint büntető felelősségre vonási gyakorlat taktikájának és stratégiájának meghatározása igényli a bűnözés legalaposabb megismerését.

A büntetőügyekben eljáró hatóságok figyelme – jogszabályban előírt feladatainak megfelelően – a bűncselekmények gyors és alapos felderítésére, azok elkövetőinek felelősségre vonásához szükséges eljárási cselekmények időbeni elvégzésére, illetve a büntető igazságszolgáltatásra, s mindezek alapján a generális és speciális prevencióra irányult. Ennek

következtében az elmúlt évekig a bűnözés megismerésére irányuló folyamat is lényegében csak a bűncselekményekre és elkövetőkre terjedt ki, s bár annak során több negatív értékítéleti társadalmi tömegjelenséggel kapcsolatos körülményt is számításba vettek, általában mégis kevés figyelmet szenteltek a bűnesetek áldozataira, azok személyiségének jellemző vonásaira. Pedig a bűnözés jelentősebb részénél *a bűncselekmény, a sértett és az elkövető együttes tanulmányozása nélkül nem lehetséges alapos bűnüldöző munka.*

Az elmúlt években mind jobban érvényesült az a szemlélet, hogy *a bűnözés ellen folytatott küzdelem csak akkor lehet eredményes, ha a bűncselekmény, a sértett, az elkövető jellemzőit dialektikus egységben, a társadalmi viszonyaikkal szoros összefüggésben tanulmányozzuk.*

Mind az áldozat, mind pedig az elkövető egy egészet alkot. Mindketten a bűncselekményben részt vevő személyek közé tartoznak, ámbár ellentétes oldalon. A kérdés az, hogy melyikük milyen meghatározott helyet foglal el az ellentétben. Nem elég, hogy az egész két felének nyilvánítjuk őket.

A bűncselekmények többsége meghatározott személy (illetve annak javai ellen) irányul – ez az ellentét *passzív oldala* –, akinek a büntető törvénykönyvben is garantált jogát, illetve jogos érdekét közvetlenül sértette vagy veszélyeztette a bűnöző magatartása.

A bűncselekmény *aktív oldalán* áll a társadalomra veszélyes személyiségű, törvényellenes és bűnös magatartást tanúsító jogsértő, aki nem csak a közösségnek, de az áldozatnak is sérelmet okoz, amelyért büntetőjogi felelősséggel tartozik.

A sértett (illetve dologi javai), valamint a tettes adott helyen, időben, megfelelő körülmények közötti találkozásának végkifejleteként valósul meg a bűncselekmény. *A bűnösség problémáinak ilyen jellegű komplex megközelítésére* az elmúlt évtizedekben kialakult új bűnügyi ismeretrendszer, *a viktimológia hívta fel a figyelmet.*

Az áldozattan, rávilágítva az állampolgárok személyét, illetve jogait sértő vagy veszélyeztető bűncselekmények megjelenési formáira, azok áldozatainak főbb jellemzőire, segíti az egyes bűncselekménycsoportok és azok elkövetői felelősségének megfelelőbb megítélését. Ismeretanyagával hozzájárul a büntető törvénykönyv célirányosabb büntetőeljárás-beli alkalmazásához, s mindezek által a személyiségvédelemnek, valamint a bűnüldözés hatékonyságának további erősítéséhez.

Az állampolgárok elleni bűncselekmények és elkövetőik felderítésében, a bűnügy eldöntéséhez szükséges tények feltárásában és bizonyításában kiemelkedő jelentősége van a sértetteknek. Ők azok az emberek, akiknek személyét, jogát, jogos érdekét, javait a büntetőeljárás tárgyát képező bűncselekmény közvetlenül sértette, károsította, illetve veszélyeztette.

A bűncselekmény elkövetéséről, annak részleteiről a sértett többnyire elsődlegesen és közvetlenül szerez tudomást, korábban, mint a büntetőügyekben eljáró hatóságok, amelyeknek ismeretei e tekintetben másodlagosak és közvetettek. *A büntetőeljárásban a bűncselekmények – mint egy múltbeli eseménynek – megismerése (többek között) a sértett közvetítésével valósulhat meg.*

A sértett a büntetőeljárás kezdeményezésével, az abban való részvételével hozzájárul a büntető törvénykönyv és az eljárási jogszabály alkalmazása szempontjából jelentős tények bizonyításának sikeréhez.

A bűnüldözési és az igazságügyi feladatok gyakorlati megvalósításának alapvető feltétele, hogy a bűncselekmények alapos gyanújáról a büntetőügyekben eljáró hatóságok mielőbb tudomást szerezzenek; az ő kötelességük a büntetőeljárás lefolytatása. Ehhez *szükség van elsősorban a sértettek bűncselekményt észlelő és észleléseiről a nyomozó hatóságot tájékoztató tevékenységére, majd a büntetőeljárásban való aktív közreműködésére.*

Jelenleg több esetben úgy tekintik a sértettet, mint a bűncselekmény folytán károsodott, veszélyeztetett egyént, illetve, mint feljelentőt, vagy terhelő tanút. A büntető igazságszolgáltatásnak nem lehet célja a sértettnek elégtételt nyújtani, és felesleges túlhangsúlyozni az eljárásbeli szerepét. A bűncselekmény miatti büntetés kiszabás szempontjából ez nem lehet vitás, de a sértett büntetőeljárásban betöltött kiemelt szerepének fontossága és egyéb okok miatt e koncepció bírálható. *A büntetőügyekben eljáró hatóságoknak mindig tiszteletben kell tartaniuk a sértetti jogosultságokat, és gondoskodva a sértett kíméletéről, a jogszabályi lehetőségeknek megfelelően maradéktalanul biztosítaniuk kell a jogsérelmének orvoslását.*

A büntetőügyekben eljáró hatóságoknak szakítaniuk kell azzal a meglévő prakticista formalisztikus szemlélettel, hogy az eljárásuk során csak a bűnüldözési és a büntető felelősségre vonási szempontokra legyenek figyelemmel és kevésbé érvényesítsék a humanizmust és a törvényességi követelményeket a sértett érdekvédelme szempontjából.

A sértett büntetőeljárást kezdeményező és bizonyításban történő aktív részvétele azáltal érhető el, hogy az *eljáró hatóságok* megfelelően *gondoskodnak a bűncselekmény folytán jogaiban, illetve jogos érdekeiben károsított vagy veszélyeztetett személy védelméről*, kifejezésre juttatják a büntetőügyben történő részvételének fontosságát.

A büntetőeljárás biztosítja mindazoknak a bűncselekményeknek a felderítését és elkövetőik büntetőjogi felelősségre vonását, amelyek megvalósítása az egyes személyek jogát, illetve jogos érdekét sértette vagy veszélyeztette. A bűncselekmény folytán keletkezett sérelem tehát oka a büntetőeljárásnak, amelyet a büntetőügyekben eljáró hatóságok – törvényben megállapított feltételek fennállása esetén – hivatalból kötelesek lefolytatni.

A büntetőügyekben eljáró hatóságoknak az officialitás elvéből adódóan a sértett jogvédelmének biztosításával összefüggésben az a feladatuk, hogy:

- *halaszthatatlanul intézkedjenek a bűncselekmény elkövetésének, folytatásának, illetve befejezésének, valamint újabb bűncselekmény elkövetésének a megakadályozására;*
- *állapítsák meg alaposan, hiánytalanul, a valóságnak megfelelően a tényállást, derítsék fel a bűncselekményt, és gondoskodjanak az elkövetők felelősségre vonásáról;*
- *közöljék a sértettel (a vonatkozó határozat egy példányának megküldésével) a büntetőeljárás menetét érdemben érintő hatósági döntéseket, így a nyomozás megtagadását, mellőzését, felfüggesztését, megszüntetését, a vádemelés mellőzését, valamint értesítsék a bírósági eljárás megszüntetéséről, illetve az első fokú tárgyalás, továbbá a fellebbezési tárgyalás megtartásáról is, és arról is, ha a hatóság szükség esetén a jelenlétében készült jegyzőkönyvet kiegészíti vagy kijavítja;*
- *vegyék figyelembe, s tegyék bizonyítás tárgyává a sértetti oldalról nézve is a terhelő és mentő, valamint a büntetőjogi felelősséget súlyosító és enyhítő körülményeket;*
- *derítsék fel azokat az okokat és feltételeket is, amelyek a bűncselekmény elkövetését a sértetti oldalról nézve is közvetlenül lehetővé tették, s erről világosítsák fel az érintettet, illetve a további bűnmegelőzés céljából értesítsék az intézkedésre illetékes szervet;*
- *tájékoztassák jogairól, biztosítsák azok érvényesülését, illetve figyelmeztessék kötelességeire.*

A sértett a büntetőeljárásban részt vevő sajátos jogi helyzetű személyek egyike, akinek meghatározott jogai és kötelességei vannak a bűncselekmények üldözésében, az elkövetők büntető felelősségre vonásában. Sokoldalú közreműködésével valósul meg a büntető törvénykönyv célkitűzése, ennek keretében a személyét illetően pedig az őt sértő és veszélyeztető bűnös magatartásokkal szembeni jogvédelme.

Ezzel párhuzamosan végezték az egyes bűncselekménycsoportok áldozatainak *empirikus* vizsgálatát. A bűncselekmények áldozatairól szerzett ismereteket *felhasználták* a hatékonyabb bűnüldözés és -megelőzés érdekében.

A viktimológia elméleti és gyakorlati kérdéseinek tanulmányozása *elősegíti a bűnözés jobb megismerését, okainak, feltételeinek alaposabb feltárását; a bűnüldözés és -megelőzés hatékonyságának növelését, továbbá az áldozatok erkölcsi és anyagi rehabilitációját.*

JEGYZETEK, PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE

JEGYZETEK

- ¹ **Sík Sándor:** *A büntetőjog őskora.* Budapest, 1878.; **Sargorodszkij, M. D.:** *A büntetőjogi büntetés.* Első rész. *A büntetés a kizsákmányoló társadalom büntetőjogában.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1960. 15–192. o.; **Kádár Miklós – Kálmán György:** *A büntetőjog általános tanai.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966. 260. o.
- ² **Schafer, S.:** *Criminal-Victim Relationships in Violent Crimes.* USA, 1965.: The Victim and his Criminal. New York, 1968. 58–62. pp.
- ³ **Weber, M.:** *Gazdaság és Társadalom.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1967. 96. o., *Gazdaságtörténet.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1979. I. fejezet, 23–104. o.
- ⁴ **Karpec, I. I.:** *A büntetés társadalmi, jogi és kriminológiai kérdései.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1978. 17–100. o.
- ⁵ **Horváth Tibor:** *A büntetési elméletek fejlődésének vázlatja.* (Jogtudományi értekezések). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 13–100. o.
- ⁶ **Várszegi Asztrik:** *Az ember bűne.* Belügyi Szemle, 2003/2–3. 78. o.
- ⁷ **Arisztotelész:** *Nikomakhoszi Etika.* Magyar Helikon, 1971, Ötödik könyv 117. 122–129. o.
- ⁸ *Kodex Hammurabi.* 22–23. §. Weiss Jakab Kiadása, Budapest, 1915, 17. o., **Grotius, H.:** *A háború és béke jogáról.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960, Bevezető 8. Első könyv, I. fejezet
- ⁹ **Katona Géza:** *Bizonyítási eszközök a XVIII–XIX. században. A kriminalisztika Magyarországi előzményei.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1977.
- ¹⁰ **Angyal Pál:** *A magyar büntetőeljárás-jog tankönyve.* Atheneum Irodalmi és Nyomdai Rt. Budapest, 1917. II. kötet, 9–16. o.
- ¹¹ **Grotius, H.:** *i. m.*
- ¹² **Durkheim, È.:** *Az öngyilkosság.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1967. 321–379. o.; *A társadalmi tények magyarázatához.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1978. 86–91. o.
- ¹³ **Rousseau, J. J.:** *Értekezések és filozófiai levelek.* Magyar Helikon, 1978. 498–499. o.
- ¹⁴ **Beccaria, C.:** *Büntett és büntetés.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967.
- ¹⁵ **Bentham, J.:** *Traites de legislation civile et penale.* Paris, 1802. Etienne Dumont (szerk.): Bentham Jeremiás munkái: Polgári és büntető törvényhozási értekezések. Kolozsvár. 1842.
- ¹⁶ **Balogh Jenő:** *A sértett fél jogköre a büntetőjogban.* Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság. 1887.;
- Vámbéry Rusztem:** *A bűnvádi perrendtartás tankönyve.* III. kiad., Budapest, 1916. 116. o.;
- Carrara Ferencz:** *A büntető jogtudomány programja I–II. kötet.* Budapest, 1878. 74–75. o.;
- Balogh Jenő – Edvi Illés Károly – Varga Ferencz:** *A bűnvádi perrendtartás magyarázata.* Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1909. 19. 356. o.
- ¹⁷ **Diószdi György:** *A római jog világa.* Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1973.
- ¹⁸ **Szabó András:** *A büntett és büntetése.* Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1979. 144. o.
- ¹⁹ **Morus Tamás:** *Utópia.* Magyar Helikon, 1963. 26–27. o.
- ²⁰ **Szabó Dénes:** *Az antropológiától az összehasonlító kriminológiáig.* Belügyi Szemle, 2003/2–3. 17. o.

- ²¹ **Beccaria, C:** *i. m.*
- ²² **Quételet, L. A. J.:** *Sur l'homme et le développement de ses facultés ou Essai de physique sociale.* Paris, 1835.
- ²³ **Lombroso, C:** *Die Ursachen und Bekämpfung des Verbrechens.* Berlin, 1902. 349. p.
- ²⁴ **Ferri, E.:** *Das Verbrechen als soziale Erscheinung.* Leipzig, 1896. 513–514.p.
- ²⁵ **Hering, K. H.:** *Der Weg der Kriminologie zur selbständigen Wissenschaft. Ein Materialbeitrag zur Geschichte der Kriminologie.* Hamburg, 1966.
- ²⁶ „Törvények hibája, hogy kevés figyelmet szentelnek azoknak a motívumoknak, amelyek fontos, kölcsönös összefüggésekre utalnak az áldozat és a tettes között és rámutatnak az áldozat magatartásának szerepére.” **Trade, G.:** *Penal Philosophy.* Boston, 1912.; „Az áldozat másvalakit támadásra provokál.” **Garofalo, R.:** *Criminology.* Boston, 1914.
- ²⁷ **Exner, E.:** *Mord und Todasstrafe in Sachsen.* 1927.; **Raumer, K.:** *Räuber und Raubsituationen.* Leipzig, 1937.; **Bocen, W.:** *Délinquants sexuels, Cossupteurs d'enfant, Coupables et victimes.* 1943.; **Wulffen, E.:** *Einiges aus der psychologie der Betrogenen.* 1932.
- ²⁸ **Hentig, H. von:** *The criminal and his victim – studies in the sociobiology of crime. IV. The victim.* New Haven, 1948. 383–450. p.
- ²⁹ **Hentig, H. von:** *Remarks on the Interaction of Perpetrator and victim.* Journal of Criminal Law and Criminology, 3/1940–41. 303. p.; *Zur Psychologie der Einzeldelikte: Diebstahl–Einbruch–Raub.* Tübingen, Mohr, 1954.; *Der Mord.* Tübingen, 1956.; *Der Betrug.* 1957.; *Die Erpressung.* 1959.
- ³⁰ *Das Verbrechen. II. Der Delinquent im Griff der Umweltkräfte.* Springer Verlag, Berlin, 1962.; *De Unbekannte.* 1964.
- ³¹ **Tóth Tihámér:** *Évfordulós megemlékezés a viktimológia megalapítójának munkásságáról.* Jogtudományi Közlöny, 1989/4. 107–210. o.
- ³² **Mendelsohn, B.:** *Un horizon nouveau dans la science bio-psycho-social: La Victimologie.* Referátum. Bukaresti Pszichiátriai Kongresszus, 1947.
- ³³ **Mendelsohn, B.:** *Une nouvelle branche de la science bio-psycho-sociale: la victimologie.* Revue Internationale de Criminologie et de police Technique, /2/1956, p. 103.; *La victimologie et les besoins de la société actuelle.* Revue Internationale de Criminologie et de Police Technique, 3/1973. 267. p.
- ³⁴ **Ellenberger, H. F.:** *Relations psychologiques entre le criminel et la victime.* Revue Internationale de Criminologie et de Police Technique, 2/1954. 103. p.; *Les origines biologiques de la victimologie.* Revue Internationale de Criminologie et de Police Technique, 3/1986. 371. p.
- ³⁵ **Fattah, E. A.:** *La Viktime est-ellen coupable?* Montreal, 1971.; **Schneider, H. J.:** *Viktimologie (Wissenschaft von verbrechensopfer).* Tübingen, 1975.; **Frank, L. V.:** *Viktimologija i viktimnoszty.* Dusambe, 1972. 26. p.; **Károly Endre:** *A hazai és a külföldi kriminálviktimológiai kutatások áttekintése.* Belügyi Szemle, 1979/9. 44. o.
- ³⁶ **Rivman, D. V.:** *Klasszifikacija poterpevsih ot presztuplenij. Viktimologicseszkije faktorü i profilaktika presztuplenij.* Leningrád, 1975. IV. 89–105.p.
- ³⁷ **Fattah, E. A.:** *Vers une typologie criminologique des victimes.* Revue Internationale de Police Criminelle. 1967. 22. 209. 162-169.p.; *La victimologie: qu'est-ell, et quel est son avenir?* Revue Internationale de Criminologie et de Police Technique, 1967. XXI. 22. 113-124.p.; XXI. 3. 193-202.p.
- ³⁸ **Dr. Günther K.:** *Zur Kriminológia der Kindermisshandlung. Das Kind als Opfer.* Kriminalistik, 1970/2. 63. o. 1970/3. 122. p.

- ³⁹ **Szoboljeva, Sz. B.:** *A családon belüli konfliktushelyzetek viktimológiai vetülete.* Belügyi Szemle, 1976/5. 43. o.
- ⁴⁰ **Tóth Tihamér:** *Sértett viselkedése a bűnelkövetés folyamatában.* Viktimológia, BM Könyvkiadó, 1987. 147. o.
- ⁴¹ **Wertham F.:** *The Show of Violence.* New-York, 1949.
- ⁴² *A Magyar Nyelv Történeti–Etimológiai Szótára*, Első kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967. 130–131. o. *A Magyar Nyelv Értelmező szótára*, I. követ. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959. 131. o. *Magyar Jogi Lexikon* I. kötet. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1898. 390–391. o.
- ⁴³ **Anonymus:** *Gesta Hungarorum.* Helikon Kiadó, 1975. 91., 94. és 100. o.
- ⁴⁴ **Werböczy István:** *Hármaskönyve.* Budapest, 1897. II. rész
- ⁴⁵ *Hatályos Anyagi Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállítása (BHÖ)* 377. Budapest, 1952.
- ⁴⁶ **Bakóczy Antal:** *A szocialista Kriminológiai gondolkodás és a hazai kriminológiai kutatások kialakulása, fejlődése, perspektívája.* Ügyészségi Értesítő. 1975/3. 1. o.; *Az élet elleni bűnözés tipizálási és osztályozási kérdései.* Kriminológiai és Kriminálisztikai tanulmányok, 1978/15. 5. o.; *A bűnmegelőzés fejlesztésének időszerű feladatai.* Kriminológiai és Kriminálisztikai tanulmányok, 1985.
- ⁴⁷ *A bűnmegelőzés aktuális kérdéseiről.* Rendőrtisztai Főiskola, BM Tudományszervezési Osztály kiadványa, 1981. *A bűnmegelőzésről. II.* IM tudományos és Tájékoztatási Főosztály kiadványai. 5.kötet. 1983. Kriminológiai Közlemények, 1.; MTA Magyar Kriminológiai Társaság, 1984. **Vigh József (szerk.):** *A társadalom védelme és a bűnözés megelőzése. Nemzetközi tudományos konferencia anyaga.* Visegrád, 1984. május 15-17.
- ⁴⁸ **Cséka Ervin:** *A Nemzetközi Büntetőjogi Társaság (AIOP) Budapesti Nemzetközi Kongresszusának várnai és freiburgi előkészítő kolokviuma.* Jogtudományi Közöny, 1974/4. 170. o.; **Györgyi Kálmán:** *XI. Nemzetközi Büntetőjogi Kongresszus,* Budapest, 1974. szeptember. Jogtudományi Közöny, 1975/1. 53. o.
- ⁴⁹ *Az Egyesült Nemzetek hetedik bűnmegelőzési kongresszusa.* Milánó 1985. Igazságügyi Minisztérium Tudományos és Tájékoztatási Főosztály kiadványai, 1986.
- ⁵⁰ *III. Internationales Symposion für Viktimologie.* Münster, 1979. Die polizei. Február 1979/VII. 228. p.
- ⁵¹ **Raskó Gabriella:** *A viktimológia néhány mai nemzetközi jellemzője,* Belügyi Szemle, 1987/5. 25. o., **Károly Endre:** *A hazai és külföldi kriminálviktimológiai kutatások áttekintése.* Belügyi Szemle, 1979/9. 41–47. o., HEUNI. Helsinki Bűnmegelőző és Ellenőrző Intézet kiadványa. *Az áldozat kártérítésének európai összehasonlításáról.* Espooban, 1983. október 31.–november 2. között tartott szimpózium anyaga. **Farkas Ákos:** *Büntetőjogi együttműködés az Európai Unióban.* Belügyi Szemle, 2003/4. 127. o. **Görgényi Ilona:** *Az áldozatok állam általi kártalanításának nemzetközi jellemzői.* Belügyi Szemle Különszám, 1999/2. 20. o.; **Hajdú Magdolna:** *A bűncselekmények áldozatainak védelme.* Belügyi Szemle, 2002/2–3. 160–189. o. *Report on The Protection of Crime Victims in EU.* Academy of European Trier, 5–6 November 2001; **Bárd Károly:** *Alkalmazott viktimológia Észak-Amerikában.* Magyar Jog, 1984/1. **Dick de Boer:** „Nem vagy egyedül” – *Áldozatvédelmi rendszer Hollandiában.* Belügyi Szemle Különszám, 1999/2. 57. o., **Schneider, H. J.:** *Viktimologie, Wissenschaft vom Verbrechenopfen.* Tübingen, 1975; *Az áldozatorientált kriminálpolitika,* Belügyi Szemle Különszám, 1999/2. 7. o., *A bűnözés okai a nemzetközi kriminológia elméleti vita újabb fejleményei. (Viktimológiai elméletek)* Belügyi Szemle 1998/2. 3-52. o.
- ⁵² **Földvári József – Vigh József:** *Kriminológia.* (Kézirat) Tankönyvkiadó, Budapest 1970. 7. o.; **Vermes Miklós:** *A kriminológia alapkérdései.* Akadémiai Kiadó, Budapest 1971.; **Vigh József:** *Kriminológiai alapismeretek.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998.
- ⁵³ *A viktimológiáról.* Jogtudományi Közöny, 1971/8. 411–422. o.

- ⁵⁴ *A sértett szerepe a bűncselekmények minősítésében.* Belügyi Szemle, 1980/9. 31–45. o.; **Király Tibor:** *A sértett a büntetőeljárásban.* Magyar Jog és Külföldi Jogi Szemle, 1968/2. 77. o.; **Tóth Tihamér:** *A sértett jogállása.* Belügyi Szemle, 1974/1. 11. o.; **Gulácsi József:** *A sértett.* Magyar Jog, 1976/8. 633. o.; **Kratochwill Ferenc:** *A sértett jogi helyzete a magyar büntető eljárási jogban.* In: *A jogi felelősség- és szankciórendszer elméleti alapjai.* Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 1990.; **Cserei Gyula:** *A sértetti jogok érvényesülése.* Belügyi Szemle, 2003/2–3. 126. o.; **Finszter Géza:** *Az alapos gyanú kriminalisztikai fogalma.* Belügyi Szemle, 1980/9. 18. o.
- ⁵⁵ *A bűnözés viktimológiai struktúrájának kriminalisztikai jelentősége.* Belügyi Szemle, 1976/11. 9–21. o. *A bűnözés viktimológiai jellemzői.* Statisztikai Szemle, 1985/12. 38–52. o.
- ⁵⁶ **Korinek László:** *A latens bűnözés vizsgálatának jelentősége és szükségessége.* Belügyi Szemle, 1981/11. 67. o.; *A magyar népesség viktimizációjának néhány aspektusa.* Jogtudományi Közlemény, 1985/1. 10. o.; *Rejtett bűnözés.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1988.; **Tauber István:** *A latens bűnözés egyes problémái egy empirikus felmérés tükrében.* Belügyi Szemle, 1982/8. 35. o.; **Kury H:** *Mit tudunk a bűnözésről. A latencia kérdéséhez.* Belügyi Szemle, 2000/9. 3. o.
- ⁵⁷ *A deviáns kapcsolatok kriminológiai sajátosságai. A társadalmi beilleszkedés zavarainak kutatása.* Tájékoztató Bulletin 15. Budapest, 1989/7. 158–165. o.; *Kriminális kapcsolatkonfliktusok.* Kriminálpedagógiai és pszichológiai tanulmányok, 4. 1988. 44–65. o.
- ⁵⁸ Viktimológiai táblázatok.
- ⁵⁹ *Feljelentés jelentősége a bűnüldözés hatékonyságának növelésében.* BM ORFK Tájékoztatója, 1982/5. 5–27. o.; *A sértett vallomásának felvétele és értékelése.* Belügyi Szemle, 1983/11. 10–17. o.
- ⁶⁰ **Gáspárdy László:** *A büntetőjog és a polgári jog kölcsönös összefüggésének néhány kérdése.* Magyar Jog, 1975/1. 8. o.; *A büntető eljárásjog kapcsolata a polgári eljárásjoggal.* Belügyi Szemle, 1976/5. 22. o.; **Szabóné dr. Nagy Teréz:** *A polgári jogi igény elbírálása a büntetőeljárásban.* Magyar Jog, 1981/4. 193. o.;
A bűncselekmények magányszemély sértettjeinek kártalanítása. Belügyi Szemle, 1982/8. 40–51. o.; *A sértett kártérítésének meghiúsulási okai a büntetőeljárásban.* Belügyi Szemle, 1981/1. 20–21. o.; *A bűncselekmények áldozatainak állami kártalanítása.* Jogtudományi Közlemény, 1982/2. 142. o.; *A bűnözés áldozatai kárának megtérítése.* Jogtudományi Közlemény, 1986/2. 72. o.; **Kádár Krisztina:** *A bűncselekmény áldozatainak kártalanítása.* Belügyi Szemle, 1979/12. 55. o.; **Tóth Mihály:** *A kárenyhítés rendezésére várva.* Belügyi Szemle Különkiadás, 1999/2. 36. o.
- ⁶¹ **Ferencz Zoltán:** *A bűnmegelőzés néhány viktimológiai jellegű kérdése.* Belügyi Szemle, 1978/10. 20. o.;
A bűncselekmények megelőzésének viktimológiai lehetőségei. A társadalom védelme és a bűnözés megelőzése. Budapest, 1984. 281–287. o.;
Országos felmérés a bűnmegelőzés társadalmi intézményrendszeréből. Belügyi Szemle, 1989/11. 33–48. o.; *A tömegkommunikáció mozgósító szerepe a bűnözés elleni osztársadalmi küzdelemben.* Magyar Jog, 1986/2. 124–133. o.
- ⁶² **Borsi Zoltán – Halász Kálmán:** *A bűnözés megismerésének statisztikai módszerei.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1972. 7. o.; **Dávid Gábor:** *Az egységes rendőri, ügyészségi bűnügyi statisztikai megfigyelés továbbfejlesztése.* Belügyi Szemle, 1973/12. 9. o.; **Tóth Tihamér:** *Viktimológiai jellegű bűnügyi statisztikai adatgyűjtés szükségességéről.* Belügyi Szemle, 1973/10. 69. o.

- ⁶³ *Állam- és jogtudományi Enciklopédia. A kriminológia.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. II. kötet, 1059. o.; **Ferencz Zoltán:** *A viktimológia egyes elméleti és gyakorlati kérdései.* Dolgozatok az állam- és jogtudományok köréből X. Pécs, 1979. 53. o.; **Irk Ferenc:** *A közúti közlekedési baleset-okozás viktimológiai tipológiájához.* Magyar Jog, 1972/5. 265. o.; **Pál László:** *A viktimológia néhány kérdése.* Magyar Jog, 1979/12. 1111. o.; **Raskó Gabriella:** *A szociológia és a kriminológia.* Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok a X. és XI. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973. 48. o., 1974. 95. o.; **Rózsa János:** *Viktimológia és szerepelmélet.* Belügyi Szemle, 1975/12. 21. o.; **Szabó András:** *Kriminálpszociológia. A szociológia ágazatai.* Kossuth Könyvkiadó, 1975.; **Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba:** *Kriminálisztika tankönyv és atlasz.* Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 1998. 231–234. o.
- ⁶⁴ *A Központi Statisztikai Hivatal közlése: Az emberölések elkövetőinek személyi és társadalmi körülményei.* 1965.; Központi Statisztikai Hivatal: *Budapesten elbírált erőszakos nemi közösülések főbb adatai.* 1971.; *Az Országos Kriminológiai és Kriminálisztikai Intézet tájékoztatója a rablásokról.* 15. 1969. *a súlyos testi sértésekről:* 16. 1970. *az emberölésekről:* 21., 22., 23. 1978.; IM Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság: *Jelentés az emberölést elkövetett elítéltek vizsgálatáról.* 1975.
- ⁶⁵ **Károly Endre:** *A viktimológia – a modern kriminológia új irányzata.* Acta Facultatis Politico-Juridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Lorando Eötvös Nominatoe. Tomus XI., Budapest, 1969. 125. o.; **Tóth Tihamér:** *Gondolatok a viktimológiáról.* Belügyi Szemle, 1969/10. 19. o.; **Görgényi Ilona:** *A viktimológia alapkérdései.* Osiris Kiadó, 2001.;
- A sértettek kriminológiája. (Viktimológia) Szakkriminológia.* A Rendőrtiszti Főiskola jegyzete. I. rész I. fejezet. BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, 1974. 5. o.; *Az 1975. évi erőszakos és garázda jellegű bűnözés viktimológiai jellemzői.* BM Tudományszervezési Osztály, 1978.; *A bűnözés viktimológiai struktúrájának kriminálisztikai jelentősége.* Belügyi Szemle, 1976/11. 9. o.; *Az alkoholizmus társadalompolitikai, kriminológiai és viktimológiai jellemzői.* Alkoholológia, 1979/1–2–3.
- ⁶⁶ **Fehér Lenke:** *Az áldozatvédelem civil szervezetei Magyarországon.* Belügyi Szemle, Különszám, 1999/2. 45. o.
- ⁶⁷ *Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R (87) 11. számú ajánlása az áldozatok büntetőjogi és büntető eljárásjogi helyzetéről.* Belügyi Szemle Különszám, 1999/2. 100. o.; *Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R (87) 21. számú ajánlása az áldozatoknak nyújtandó segítségéről és az áldozattá válás megelőzéséről.* Belügyi Szemle Különszám, 1999/2. 103. o.
- ⁶⁸ *1074/1999. (VII. 7.) kormányhatározat a bűncselekmények áldozatai és hozzátartozóik védelme, káruk megtérülése, enyhítése érdekében teendő jogalkotási feladatokról és egyéb intézkedésekről;*
- 1075/1999. (VII. 7.) kormányhatározat az Országos Bűnmegelőzési Tanácsról, valamint az 1097/1997. (IX. 23.) kormányhatározattal létrehozott Országos Közbiztonsági és Bűnmegelőzési Közalapítvány alapító okiratának módosításáról.*
- ⁶⁹ **Fekete Péter:** *Áldozatvédelem rendőri szemmel.* Belügyi Szemle, Különkiadás, 1999/2. 73. o.
- ⁷⁰ *A viktimológiai tapasztalatokon alapuló büntetőjogszabály-módosítási, kiegészítési javaslatok.* Belügyi Szemle, 1987/7. 69–70. o.; *Gondolatok az új büntetőeljárás törvény előkészítéséhez.* Belügyi Szemle, 1972/10. 3–12. o.; *A személyiségvédelem erősítésének lehetőségei a Btk. tervezetében.* Belügyi Szemle, 1978/7. 47–53. o.
- ⁷¹ *Az áldozatvédelem bibliográfiája.* Belügyi Szemle, Különszám, 1999/2. 123. o.
- ⁷² **Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós (szerk.):** *Kriminológiai ismeretek – Bűnözés – Bűnözéskontroll.* Corvina, Budapest, 1996.;
- Görgényi Ilona:** *A viktimológia.* In: Gönczöl – Korinek – Lévai (szerk.): *Kriminológiai ismeretek – Bűnözés – Bűnözéskontroll.* Corvina, Budapest, 1996. 93–107. o.

PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE

DR. TÓTH TIHAMÉR

A viktimológia témaköréből publikált jelentősebb cikkek

Gondolatok a viktimológiáról A viktimológia történeti áttekintése

Belügyi Szemle, 1969. december, 19-30. o.

A viktimológiáról

Jogtudományi Közlöny, 1971. augusztus, 411-420. o.

Évfordulós megemlékezés a viktimológia megalapítójának munkásságáról

Jogtudományi Közlöny, 1989. április 107-210. o.

Viktimológia

A bűncselekmények sértettjeinek kriminológiája

Szakkriminológiai füzetek XI. kötet, Rendőrtiszti Főiskola 1982. 1-87.o.

A viktimológia

Kriminálpedagógiai és pszichológiai tanulmányok I. 1983. 49-66. o.

A viktimológia jelentősége a bűnüldözésben

Magyar Jog, 1980. július, 612-621. o.

A bűncselekmények sértettjeinek kriminológiai vizsgálata

Belügyi Szemle, 1984. május 34-44. o.

A bűnözés viktimológiai jellemzői

Statisztikai Szemle, 1985. december, 1238-1252. o.

A sértett szerepe a bűncselekmények minősítésében

Belügyi Szemle, 1980. szeptember, 31-45. o.

A sértett jogállása a büntető eljárásban

Belügyi Szemle, 1974. január, 10-19. o.

A kiskorúak kriminális veszélyeztetettsége

Belügyi Szemle, 1986. november, 9-22. o.

A deviáncsoportok kriminológiai sajátosságai

A társadalmi beilleszkedés zavarainak kutatása. Tájékoztató Bulletin 15. Budapest, 19... július, 158-165. o.

A bűnözés viktimológiai struktúrájának kriminalisztikai jelentősége

Belügyi Szemle, 1976. november, 9-21. o.

A büntető eljárás kezdeményezése

Belügyi Szemle, 1980. július, 10-18. o.

Feljelentés jelentősége a bűnüldözés hatékonyságának növelésében

BM ORFK Tájékoztatója 1982/5., 5-27. o.

A sértett vallomásának felvételei és értékelése

Belügyi Szemle, 1983. november, 10-17. o.

Viktimológiai jellegű bűnügyi statisztikai adatgyűjtés szükségességéről

Belügyi Szemle, 1973. október, 69. o.

Az egységes rendőrségi és ügyészségi bűnügyi statisztika viktimológiai jelentősége

Kriminálstatisztika és kibernetika, 1976. 87-206. o.

Az egységes bűnügyi statisztika viktimológiai jellemzői

Múlt, jelen, jövő a kriminálinformatikában

BM Könyvkiadó, 1987, 142-150. o.

A bűncselekmények motívumainak viktimológiai elemzése

Előadás a Magyar Pszichológiai Társaság V. országos tudományos konferenciáján 1981. március 4-6.

Belügyi Szemle, 1981. július, 50-51. o.

A motívumok (viktimológiai) vizsgálatának jelentősége a bűnüldözésbe

Belügyi Szemle, 1982. május, 34-36. o.

Indulati bűncselekmények kriminálpszichológiai sajátosságai

Előadás a Magyar Pszichológiai Társaság kriminálpszichológiai szekciójában 1982.

Belügyi Szemle, 1983. július, 48-62. o.

Az állampolgárok vagyona elleni bűncselekmények viktimológiai sajátosságai

Belügyi Szemle, 1989. január, 28-33. o.

Az alkoholizmus társadalompolitikai, kriminológiai és viktimológiai jellemzői

Belügyi Szemle, 1979. április, 42-52. o.

Az alkoholizmus viktimológiája

Alkohológia, 1979. 10. évf. 2. szám, 77-83. old.

Az erőszakos, garázda jellegű bűnözés büntetőjogi minősítésének és bizonyításának sajátosságai, kriminológiai jellemzői

BM Könyvkiadó, 1987, 1-133. o.

Az erőszakos, garázda jellegű bűnözés megjelenési formái

Belügyi Szemle, 1979. október, 15-24. o.

A bűncselekmények magánszemély sértettjeinek kártalanítása

Belügyi Szemle, 1981. augusztus, 40-51. o.

A sértett kártérítésének meghiúsulási okai a büntető eljárásban

Belügyi Szemle, 1974. január, 20-21. o.

A bűncselekmények áldozatainak állami kártalanítása

Előadás a Magyar Jogász Szövetség kriminológiai szekciójának 1981. október 6-ai tudományos ülésén

Jogtudományi Közlöny, 1982. február, 142. o.

A bűnözésáldozatai kárának megtérítése

Jogtudományi Közlöny, 1986. február, 72 o.

Gondolatok az új büntető eljárási törvény előkészítéséhez

Belügyi Szemle, 1972. október, 3-12. o.

A személyiségvédelem erősítésének lehetőségei a Btk. tervezetében

Belügyi Szemle, 1978. július, 47-53. o.

A viktimológiai tapasztalatokon alapuló büntetőjogszabály-módosítási, kiegészítési javaslatok

Belügyi Szemle, 1987. július, 69-70. o.

A bűncselekmények megelőzésének viktimológiai lehetőségei

A társadalom védelme és a bűnözés megelőzése, Budapest, 1984. 281-287. o.

Országos felmérés a bűnmegelőzés társadalmi intézmény rendszeréről

Belügyi Szemle, 1989. november, 33-46. o.

A tömegkommunikáció mozgósító szerepe a bűnözés elleni osztársadalmi küzdelemben

Magyar Jog, 1986. február, 124-133. o.

Viktimológia

BM Könyvkiadó, 1987. 5-259. o.